

ITALY

**ONLINE
CONFERENCE**

**"FORMATION OF PSYCHOLOGY
AND PEDAGOGY AS
INTERDISCIPLINARY SCIENCES"**

INTERNATIONAL SCIENTIFIC-ONLINE

CONFERENCE

WWW.INTERONCONF.ORG

ISBN 978-955-3605-86-4

© Sp. z o. o. "CAN", 2022

© Authors, 2022

FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES: a collection scientific works of the International scientific conference (**13 November 2022**). Part 13 – 112p.

Chief editor: Candra zonyfar- PhD Universitas Buana Perjuangan Karawang, Indonesia
Sunmoon University, South Korea.

Editorial board:

Tone Roald, PhD Associate Professor of Psychology University of Copenhagen

Elin Eriksen Ødegaard, Professor, Western Norway University of Applied Sciences

Mariane Hedegaard, Professor Emerita, Copenhagen University, Denmark

Magnus Englander, PhD Associate Professor of Psychology Malmo University, Sweden

Paul Sullivan, PhD University of Bradford Bradford, United Kingdom

Mathias TraczykSøren, PhD

Thiesen Amanda, PhD

Nybroe Rohde, PhD

Languages of publication: Italy, dansk, English, русский, беларуская, limba română, uzbek,

The compilation consists of scientific researches of scientists, post-graduate students and students who participated International Scientific Conference " **FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES** ".

Gli atti della conferenza sono raccomandati per scienziati e insegnanti negli istituti di istruzione superiore. Possono essere utilizzati nell'istruzione, compreso il processo di insegnamento post-laurea, la preparazione per l'ottenimento di diplomi di laurea e master. La revisione di tutti gli articoli è stata effettuata da esperti, i materiali sono protetti dal diritto d'autore degli autori. Gli autori sono responsabili dei contenuti, dei risultati delle ricerche e degli errori.

TABLE OF CONTENTS	
X.M.Raximova Qo'chqarova Asaloy Dilmurod qizi <i>XONA GULLARI ICHIDAGI AJOYIB GULLAR</i>	5
Choriyev Yo'lchi Maxmudovich <i>O'ZBEKISTON-ROSSIYA: MADANIY VA MADANIY-MA'RIFIY FAOLIYAT</i>	9
Sholdarov Dilshod Azimiddin's son <i>REFORMS IN THE EDUCATIONAL SYSTEM</i>	13
Sherjanova Kamila Saparbayevna Mirjasurov Mirnodir Mirnosir o'g'li <i>DETERMINATION OF THE RELIABILITY OF OPTICAL CABLES</i>	17
Ж.М.Кўзиев <i>ЎЎЗАНИ МАҚБУЛ ОЗИҚЛАНИШИГА ОБ-ЎАВОНИ ТАЪСИРИ</i>	21
А.Т.Шарипов <i>МЕТОДЫ НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЫ ПРИ ЛЕЧЕНИИ ДЕТЕЙ С НОЧНЫМ</i>	26
Уразбаева Дилбар <i>ОНКОЛОГИК БЕМОРЛАР БИЛАН ОЛИБ БОРИЛАДИГАН ПСИХОКОРРЕКЦИОН МЕТОДЛАРИНИНГ НАЗАРИЙ ЖИЎАТЛАРИ</i>	29
К.В.Dilmonov Kadirova Dilnoza Rasul's daughter <i>DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TOURISM IN UZBEKISTAN: PROBLEMS AND SOLUTIONS</i>	32
Исаков Акбар Анваржонович <i>ПРЕИМУЩЕСТВО ВЫРАЩИВАНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ В ТЕПЛИЧНОМ ХОЗЯЙСТВЕ</i>	36
Давлатбоев Мухаммади Тожиidinovich Анварова Рухсона Аъзамовна <i>БРОНХИАЛЬНАЯ АСТМА. АКТУАЛЬНЫЕ МЕТОДЫ ЛЕЧЕНИЯ И ДИАГНОСТИКИ</i>	39
Shaymardanov Ural Baltayevich Shoymardonova Dilorom Nuriddinovna Jovliev Mukhriddin <i>BUGUNGI KUNDAGI TIBBIYOT</i>	43
D.Kamoldinova <i>PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF STUDENTS</i>	47
Maxsudova Ravshanoy <i>SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF URBAN AND RURAL PARENTS' PERCEPTIONS OF THEIR CHILDREN'S FUTURE</i>	50
Tursunov Anvar Sultonovich <i>ISLOM MIKROMOLIYA TASHKILOTLARINI TASHKIL QILISHNING IQTISODIY ZARURLIGI</i>	53
Tulebayeva Gulzar Paraxatovna <i>BERDAQ IJODINING O'RGANILISHI VA ADABIYOTIMIZDA TUTGAN O'RNI</i>	58
Эсанбай Омонмуратович Бабаев <i>ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМДА УМУМКАСБИЙ ВА МАХСУС ФАНЛАР</i>	64

<i>ДАРСЛИГИ ҚАНДАЙ БЎЛИШИ КЕРАК?</i>	
Utambetova Arzayim Kalmurzaevna <i>EFFECTIVE USE OF MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING ENGLISH</i>	69
Rahimova Sadoqat Xushbaqtoevna <i>MULOQOTNING TARKIBIY QISMLARI YORDAMIDA NUTQNING IXTISOSLASHUVINI TAHLIL ETISH</i>	73
Begamova Dilafuz Xolmurzayevna <i>SOTSIALINGVISTIKA FANINING LINGVISTIK MAZMUNI, OBYEKTI, PREDMETI, HOZIRGI ZAMON SOTSIALINGVISTIKA TARAQQIYOTI</i>	76
Allayeva Hafiza Rustam qizi <i>SOTSIOLINGVISTIK MUAMMOLARNING O'ZBEKISTONDA TADQIQI VA TAHLILI</i>	79
Baysariyeva Barno Ishmuradovna <i>MULOQOT JARAYONIDA SO'ZLOVCHI VA TINGLOVCHINING SAVIYASI, MADANIYATI</i>	83
Тилакова Сохибжамол Эргашовна <i>ПРЕСКРИПТИВИЗМ И ИДЕЯ «СТАНДАРТНОГО» ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА</i>	86
Jabbarova Feruza Xojimuratovna <i>SOTSIOLINGVISTIKA FANINING BUGUNGI KUNDA AHAMIYATI</i>	89
Abdurahmonova Ibodat Uralovna <i>O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA SOTSIOLINGVISTIK QARASHLAR</i>	92
Иботова Шахноза Садуллоевна <i>ЎЗБЕК ТИЛИДА ОТЛАШГАН СЎЗЛАРДА ГРАММАТИК ВАЛЕНТЛИК</i>	95
Бутаярова Гуласал Собировна <i>ВОЗДЕЙСТВУЮЩИЕ ФАКТОРЫ НА НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ</i>	98
Umaraliyev Jamshidbek To'xtasin o'g'li Sobirova Kamola Abduvoxid qizi Ibrohimova Biyranoy Ithomjon qizi Djemilova Elzara Arsenevna <i>ISHCHI STANTSIYASI VA SHAXSIY KOMPYUTER O'RTASIDAGI FARQLAR</i>	101
Alimjonov Shohjahon Utkirbekovich <i>RESPUBLIKA BUDJETI DAROMADLARI G'AZNA IJROSI HISOB I VA NAZORATINI TAKOMILLASHTIRISH</i>	105
С.С.Жумабоева Ф.И.Абдурахманов <i>СООТНОШЕНИЯ ЛЕКСИЧЕСКОЙ МЕТАФОРЫ И СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ МЕТАФОРЫ</i>	109

XONA GULLARI ICHIDAGI AJYOIB GULLAR

X.M.Raximova

UrDU Tabiiy fanlar fakulteti biologiya kafedrasida katta o'qituvchisi, PhD (gulchilik to'garagi rahbari)

Qo'chqarova Asaloy Dilmurod qizi

UrDU Tabiiy fanlar fakulteti biologiya yo'nalishi 2-kurs talabasi (gulchilik to'garagi a'zosi)

Annotatsiya: Ushbu maqolada kaktus o'simliklarining turlari, ularni ko'paytirish usullari, foydali va zararli tomonlari haqida qiziqarli ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'z: kaktus, daraxt, buta, xona guli, o'simlik, manzarali, cho'l.

Kaktuslar yoki yana bir nomi **Qumanjir** (lotincha nomi: *Cactaceae*) — kaktusdoshlarga mansub ko'p yillik semiz poyali o'simliklar, manzarali va xona o'simligi hisoblanadi. Kaktuslar orasida daraxtsimon, butasimon yoki liana shakllari bor bo'lib, ular past bo'yli daraxt hisoblanadi. 2000 dan ortiq turni o'z ichiga oladigan 80 ga yaqin turkumi bor. Ularning deyarli hammasi Amerika (yarmi Meksika)da tarqalgan. Yovvoyi holda tropik va subtropik cho'llarda, dengiz bo'ylari, savannalarda o'sadi. Kaktuslar bir necha guruhlarga bo'linadi: opunsiyalar — dumaloq yoki ovalsimon yassi, bir-biriga birikib o'sgan tanadan iborat, tanasi yo'g'on, ustunsimon, etdor; mamillyariyalar — so'rg'ichsimon, chiroyli gullaydi; epifillyumlar — poyasi tasmaimon yassi, yirik tisheimon; ripsalislar — juda sershox, xivchinsimon yoki bargsimon ko'rinishdagi butachalar.

1-Rasm. Butasimon kaktuslar

Ko'pgina turlari chiroyli gullaydi, janubiy mintaqalarda ochiq joylarda manzarali o'simlik sifatida ekiladi. Shimoliy mintaqalarda ko'pincha uylarda o'stiriladi. Kaktusning mevasi va poyasi eti ovqatga ishlatiladi, chorva mollariga ozuqa; o'tin va yengil qurilish material (ayrim turlarining yog'ochlangan poyalari); buta va (devor) tarzida foydalaniladi.

Kaktus urug'i, qalamchasidan va payvand qilish yo'li bilan ko'paytiriladi. Maysalari urug'i ekilganidan keyin 3—30 kunda paydo bo'ladi, payvandlash may—avgustda o'tkaziladi. Kaktus erta bahordan kuzgacha (ayrim turlari qishda ham) gullaydi. Qishda Kaktus uyda 8-10° da saqlanadi, kam sug'oriladi. Yozda esa ekilgan tuvaklar quyosh nuri

tushadigan yorug‘ va issiq joylarga ko‘chiriladi, tez-tez sug‘oriladi va tanasiga suv purkab turish kerak.

2-Rasm. Xona sharoitida o‘stirilgan kaktuslar

O‘simlikka qanday g‘amxo‘rlik qilish kerak?

Kaktusning foydali bo‘lishi uchun unga to‘g‘ri g‘amxo‘rlik qilish kerak. Kaktusni joylashtirish uchun ideal joy janubiy yoki sharqiy tomonga qaragan derazalar bo‘ladi. Iloji bo‘lsa, yozda, kaktusni balkonga olib chiqish kerak. Bundan tashqari, bu o‘simlik o‘rtacha sug‘orishni yaxshi ko‘radi: yozgi davr - har kuni kuz-bahorda- har 5-6 kunda qishda - har ikki haftada bir martadan ko‘p bo‘lmagan holda sug‘oriladi. Kaktus idish o‘lchamiga qarab tanlanishi kerak.

3-Rasm. Xona sharoitida kaktus o‘simligini ko‘paytirish

Kaktuslarning yuzasi mumsimon teri bilan qoplangan, bu suv va gazlarning o‘tishiga deyarli yo‘l qo‘ymaydi. Kaktuslarning ba‘zi turlaridagi o‘shish suvni yutish uchun o‘ziga xos "shimgich" dir. Kaktuslarning tikanlari xuddi shunday vazifani bajaradi - havodan namlikni to‘plash.

Kaktus o‘simligining foyda va zararlari

Umuman olganda, tabiatda juda ko‘p turli xil kaktuslar mavjud, ammo ularning barchasi nafaqat tikanlarning mavjudligi, balki chiqadigan energiya bilan ham birlashtirilgan. Bundan tashqari, kaktus ignalari qanchalik uzun bo‘lsa, u shunchalik chiroyli ko‘rinadi. Uyda kaktusni saqlash yomon, deb aytish mumkin emas. Kaktusdagi tashqi "tikan" ga qaramay, uning energiyasining ma‘lum izchilliligini tushuntiradigan katta miqdordagi namlik mavjud. Kaktusning uyda qanday foydali ekanligiga misol: bu uyni salbiy kuchlarning kirib kelishidan himoya qilishga yordam beradigan o‘ziga xos energiya

qalqoni, deb ishoniladi. Bundan tashqari, kaktuslar haqida gapiradigan bo'lsak, ularning uydagi ahamiyati shundaki, ular g'azablanishini yo'qotadi, xafagarchiliklqr bilan bog'liq his-tuyg'ularni yengillashtiradi. Ko'plab tarafdorlari hatto kaktuslar diqqatni jamlashga, muhim masalalarni hal qilishda fikrlarni to'plashga yordam berishiga aminlar.

Hozirgi vaqtda tabiatda topilgan ko'p miqdorda kaktuslar kop.Bundan tashqari, kaktusning ignalari qanchalik ko'p bo'lsa, u shunchalik chiroyli bo'ladi. Biroq, uyda kaktusni saqlash juda yaxshi ekanligini bilish zarur. Tashqi ko'rinishiga qaramay, gul ichida ko'p miqdorda namlik mavjud bo'lib, bu uning ma'lum energiyada.ekanligini tushuntiradi.

Kaktuslar haqida qiziqarli faktlar

1. Kaktus yer yuzida ilk bor 30-35 million yil oldin paydo bo'lgan.
 2. «Kaktus» grekcha «kaktos» so'zidan olingan. Qadimiy greklar tikonli o'simliklarning barchasini shunday atashgan.
 3. Kaliforniyada o'sadigan sereus kaktuslarining bo'yi 20 metrgacha yetadi. Bu yetti qavat uy bo'yiga teng. Bu kaktuslarning har bir bargida 2 tonnadan suv bo'ladi.
 4. Kolomb qachonlardir Amerika qit'asida yovvoyi odamlar kaktus bilan oziqlanishiga guvoh bo'lgan ekan.
 5. Duniyodagi eng novcha kaktusning bo'yi 24 metr keladi. Yoshi esa 150 yilga teng. Bu kaktus hozir ham o'sishda davom etmoqda. Uni Amerika hukumati o'z himoyasi ostiga olgan. Kim kaktusga ziyon yetkazsa, 25 yil muddatga ozodlikdan mahrum etiladi.
 6. Lotin Amerikasidagi hindular shamanlari hanuz gallyutsinatsiya kaktuslaridan unumli foydalanishadi.
 7. Meksika fermerlari esa o'z qoramollarini kaktus-opunsiya deb nomlangan alohida kaktus bilan boqadi. Aytishlaricha, kaktusning bu turi tarkibida boshqalariga nisbatan suv miqdori ko'p ekan.
 8. Argentinada do'mbirani kaktus tanasidan yasashadi.
 9. Lotin Amerikaning ayrim davlatlarida yashovchilar uyi atrofini uzun va mustahkam tikonga ega kaktuslar bilan to'sib chiqishadi. Bu ish oilasini bezorilardan himoya qilish maqsadlarida amalga oshiriladi. Haqiqatan bu kaktuslar orqali manaman degan jinoyatchi yo bosqinchi ham o'ta olmaydi.
 10. Duniyoda jami 3 mingta kaktus turi bor. Janubiy Amerikadagi yovvoyi odamlardan iborat qabilalar vakillari uzoq vaqt kaktus tikonidan jarrohlik maqsadlarida foydalanib kelishgan. Tikonlarni igna o'rnida ishlatgan holda jarohatlarni tikib chiqishgan.
 11. Kaktusning aksar turlari tarkibidagi suv miqdori ko'pligi evaziga +55-60 daraja issiqda suv quymasangiz ham boshqa gullar kabi so'lib qolmaydi. Aksincha o'sishda, yayrab-yashnashda davom etadi.
- Hozirgi paytda uylarda ko'plab gullar o'stiriladi va ular orasida cho'l kaktuslari alohida o'rin tutadi. Haqiqatan ham, bu qiziqarli o'simliklar yordamida siz derazada bu gullarning butun bog'ini yaratishingiz mumkin. Va ular hayotda bir marta yoki o'lishdan oldin gullashlari haqiqat emas. To'g'ri g'amxo'rlik qilinsa kaktuslar, barcha gullar kabi, har yili gullaydi.

Faqat ba'zi turlarda u hayotning ikkinchi yilida boshlanadi, masalan, *Mammillaria*-da, u ona butasidan ajratilganidan keyin ikkinchi yilda gullaydi. Va ma'lum miqdordagi qishdan keyin gullaydigan turlar mavjud. Ba'zilarida katta ajoyib gullar bor, boshqalari deyarli ko'rinmaydi. Kaktuslarning shakllari, yashash joylariga qarab, butunlay boshqacha:

sharsimon;

silindrsimon;

Uchburchak.

Kaktus tanasining g'ayrioddiy tuzilishi ularga suvni uzoq vaqt saqlashga imkon beradi. Shu bilan birga, kaktuslar shakllarining xilma-xilligi tufayli juda bezaklidir va shuning uchun ular kabi, ularning muxlislari bor Kaktuslarning ko'p turlari mavjud - eng kichigidan 2 sm dan oshmaydigan va diametri bir metrdan oshadigan turlari ham bor .

FOYDALANILGAM ADABIYOTLAR:

1. Pajout F., Valnichek 3., Shubin R., Kaktusi. Per.s cheshek. Praga, 1963. Olimjon Alimov.
2. <https://b-ok.asia/dl/3088529/21c2cb> Узбекско-русский словарь, Ташкент, 1941г. *Qumanjir bot. kaktus*(с.691)
3. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
4. <https://optolov.ru/uz/dveri/kak-razmnozhat-kaktusy-v-domashnih-razmnozhenie-kaktusov-kaktusy-.html>
5. <https://makemone.ru/uz/elektrika/pravilnyi-poliv-i-uhod-za-kaktusami-v-domashnih-usloviyah.html>
6. <https://www.jardineriaon.com/uz/621.html>

O‘ZBEKISTON-ROSSIYA: MADANIY VA MADANIY-MA'RIFIY FAOLIYAT

Choriyev Yo'lchi Maxmudovich

*Buxoro davlat universiteti, Tarixshunoslik, manbashunoslik va tarixiy tadqiqot usullari
(mamlakatlar bo'yicha) mutaxassisligi bo'yicha 2-bosqich magistranti*

Annotatsiya: *O‘zbekiston va Rossiya o‘rtasidagi do‘stlik, strategik sheriklik munosabatlari, ikki davlat rahbarlarining davlat tashriflari va erishilgan natijalar, shuningdek, nafaqat madaniy va madaniy-ma'rifiy faoliyat balki siyosiy, savdo-iqtisodiy, madaniy-gumanitar sohalarida olib borilayotgan samarali ishlari va Markaziy Osiyo bo'yicha qarashlari haqida qisqacha izoh berish va bugungi kunda ikki davlat o‘rtasida olib borilayotgan siyosiy va madaniy-ma'rifiy jarayonlarni tahlil qilish maqsad qilingan.*

Kalit so‘zlar: *Madaniy va madaniy-ma'rifiy faoliyat, diplomatik sheriklik, “O‘zbekiston–Rossiya” do‘stligi jamiyati, Strategik sheriklik, zamonaviy xatarlarga qarshi kurashish, maxsus rezolyutsiya, diversifikatsiya, parlamentlararo hamkorlik munosabatlari, ta’lim forumi, tarixiy omillar, tajriba almashish.*

Rossiya federatsiyasi bilan O‘zbekistonning aloqalari har jabhada rivojlanishi nafaqat yaqin qo‘shnichilik, balki, iqtisodiy barqaror rivojlanishni hamda madaniy-marifiy yutuqlarning ham debochasi bo‘lib xizmat qilmoqda. Madaniy, madaniy-ma'rifiy aloqalarni yanada rivojlantirishdan asosiy maqsad qariyb 30 yildan oshgan o‘zaro do‘stlik aloqalarini mustahkamlash, ikki davlat yoshlari o‘rtasida tajriba almashib, ilm olishni shakllantirish kabilar.

1994 yili tashkil etilgan O‘zbekiston Rus madaniy markazi va uning joylardagi bo‘linmalari rus xalqining madaniyati, tili, an‘analari, urf-odatlarini avaylab-asrashda, shu asosda o‘zbek va rus xalqlari o‘rtasidagi do‘stlik va hamkorlik aloqalarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Mamlakatimiz viloyatlari va shaharlarida faoliyat olib borayotgan ushbu markazning tarkibidagi 20 ta madaniy markaz bo‘limlari ijtimoiy, madaniy-ma'rifiy va ta’lim sohalarida, ma’naviy tarbiya yo‘nalishlarida ishlaydi. Eshiklari hamma uchun doimo ochiq bo‘lgan ushbu jamoat tashkilotlarida Slavyan yozuvi va madaniyati kunlari, taniqli rus olimlari, yozuvchilari, san’at arboblarning soha ravnaqiga qo‘shgan hissalar haqida hamda ko‘p asrlik tarixga asoslangan Rossiya–O‘zbekiston aloqalari bo‘yicha respublika ilmiy-amaliy konferensiya va seminarlari o‘tkaziladi. Anjumanlar materiallari asosida ilmiy to‘plamlar nashr qilinadi. Markaz faollari ishtirokida “Vinogradov o‘qishlari” xalqaro ilmiy anjumanlar, Aleksandr Pushkin, Yuriy Gagarin, Konstantin Siolkovskiy haykallari yonida uchrashuvlar uyushtiriladi.

Markaz o‘zining ko‘psonli loyihalarini amalga oshirishda “O‘zbekiston–Rossiya” do‘stligi jamiyati, O‘zbekiston Rus dramatik teatri, Toshkent musiqali komediya teatri, Sergey Yesenin muzeyi, O‘rta Osiyo Mitropoliya okrugining Toshkent va O‘zbekiston

yeparxiyasi kabi jamoat va davlat tashkilotlarining yordamiga tayanadi. Ikki mamlakat o'rtasidagi do'stlik ko'prigi bo'lib xizmat qiluvchi markaz Rossiya Federatsiyasining O'zbekistondagi elchixonasi yaqindan hamkorlik qiladi.

Markaz tadbirlarida turli millat vakillari ishtirok etadilar. Bu holat markaz faoliyati ko'pchilikka manzur bo'layotganidan va mamlakatning ko'p millatli jamoatchiligi tomonidan ma'qullanayotganidan dalolat beradi.[1]

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalari qo'mitasi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017-yil 29-sentabr kuni Moskva va Butun Rus Patriarxi Kirillni qabul qildi.

Davlatimiz rahbari yuqori martabali mehmonni qutlar ekan, Rus pravoslav cherkovi rahbarining O'zbekistonga tashrifi mamlakatlarimiz va xalqlarimiz o'rtasidagi an'anaviy yaqin va do'stona aloqalarni mustahkamlashda muhim voqea ekanini chuqur mamnuniyat bilan qayd etdi.

O'zbekiston va Rossiya o'rtasidagi oliy va yuqori darajadagi faol muloqot barcha yo'nalishlardagi amaliy hamkorlikka jadal sur'at bag'ishlagani, ikki tomonlama aloqalarni sifat jihatidan yangi bosqichga ko'targani alohida ta'kidlandi.

Patriarxi Kirillning tashrifi mamlakatimizda millatlararo va konfessiyalararo totuvlik, diniy bag'rikenglikni yanada mustahkamlashda muhim o'rin tutishiga alohida e'tibor qaratildi.

Bugungi kunda O'zbekistonda 130 dan ortiq millat va elat, 16 konfessiya vakillari bir oiladek ahil-inoq yashamoqda. Ularning o'z madaniyati, an'ana va urf-odatlarini rivojlantirishi uchun barcha sharoitlar yaratilgan.

Mamlakatimizda 138 milliy madaniy markaz faoliyat yuritmoqda, Toshkentda do'stlik uyi va bog'i barpo etilgan. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalari qo'mitasi tashkil etilgan.

Yoshlar o'rtasida diniy ta'lim va ma'rifat ishlariga alohida ahamiyat berilmoqda. Toshkent islom universiteti va instituti, 9 madrasa, pravoslav va protestant seminariyalari

faoliyat yuritmoqda. Samarqand shahrida Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi va Toshkent shahrida Islom sivilizatsiyasi markazi tashkil etilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti BMT Bosh Assambleyasi 72-sessiyasida barchaning ta'lim olish huquqini ta'minlash, savodsizlik va jaholatga barham berish maqsadida «Ma'rifat va diniy bag'rikenglik» deb nomlangan maxsus rezolyutsiya qabul qilish tashabbusini ilgari surgani qayd etildi.

Uchrashuvda ektremizm, terrorizm va radikalizm kabi global xavf-xatarlarga qarshi kurashish maqsadida konfessiyalararo muloqotni yanada mustahkamlash, jamiyatda millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash, yosh avlodga ta'lim va madaniy-axloqiy tarbiya berish masalalari muhokama qilindi.

Moskva va Butun Rus Patriarxi Kirill millatlararo tinchlik-totuvlik, turli din vakillari o'rtasida do'stlik va mehr-oqibatni mustahkamlash borasida mamlakatimizda olib borilayotgan siyosat hamda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi doirasida yangi bosqichda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarga yuksak baho berdi.

O'zbekistonda Rus pravoslav cherkovi faoliyatiga ko'rsatilgan e'tibor va ko'mak, xristian diniga e'tiqod qiluvchilarning to'laqonli ma'naviy hayoti yo'lida yaratilgan sharoitlardan g'oyat xursand bo'lganini ta'kidladi.

Patriarx Kirill Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevga samimiy qabul hamda O'zbekistonga tashrif-tadbirlarga boy dastur asosida tashkil etilgani uchun minnatdorlik bildirdi.

Rus pravoslav cherkovi O'zbekiston-Rossiya munosabatlarini mustahkamlashda bundan buyon ham faol ishtirok etish, ma'naviy qadriyatlarimizni boyitish, xalqlarimizni yanada yaqinlashtirishga ko'maklashishga tayyor ekani qayd etildi. [2]

Strategik sheriklik va madaniy-marifiy aloqalarning tezlik bilan rivojlanishi ikki davlat o'rtasida tajriba almashish, ilm olishga qiziqayotgan yoshlarning soni ortishiga olib keladi. Bu borada ham davlatimiz rahbari bir qancha qarorlar imzoladilar. Yoshlarning ilm olishlariga sharoit yaratib bermoqdalar. Turli xil forumlar, festivallar, zamon talabiga mos mavzular tanlangan holda tajriba almashish haftaliklari o'tkazib borilmoqda.

Joriy yilda o'tkazilgan O'zbekiston-Rossiya ta'lim forumida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti maslahatchisi Odil Abdurahmonov, Rossiya Federasiyasi xorijiy davlatlar bilan mintaqalararo va madaniy aloqalar bo'yicha boshqarmasi boshlig'i Igor Maslov va boshqalar ishtirok etib, bir qancha masalarda yutuqlar o'rganildi.[3]

Samarqand: O‘zbekiston-Rossiya 3-ta’lim forumi.

Davlatimiz rahbari bugungi kunda ham yoshlar bilan ishlash masalalariga alohida e’tibor qaratmoqdalar. Bunda ko‘p davlatlar bilan ayniqsa Rossiya Federatsiyasi bilan madaniy va madaniy-marifiy va boshqa sohalarda aloqalarni mustahkamlamoqda. Bundan asosiy maqsad o‘zaro manfaatlarga asoslangan savdo-iqtisodiy aloqalarni mustahkamlash va diversifikatsiya qilish, madaniy-marifiy faoliyatni ham rivojlantirgan holda yoshlarning ilm, tajriba almashishini ta’minlash orqali Rossiya va O‘zbekiston fuqarolarining turmush darajasini yaxshilashdan iboratdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. <https://www.uwed.uz>
2. <http://.press.natlib.uz>. Xalq so‘zi. 2017-yil 30-sentabr. № 197 (6891)
3. 1. <https://www.dunyo.uz>

REFORMS IN THE EDUCATIONAL SYSTEM

Sholdarov Dilshod Azimiddin's son

Docent, Tashkent Financial Institute

In today's developing society, we can see that the aspirations of people for the education system are increasing, not only in our country, but also in many countries of the world, the attitude towards all types of the system is changing, and the education system plays a decisive role in the development of the individual and the society.

In the conditions of increasing globalization and intense competition in the world economy, it is not only education for today's life, but continuous education throughout life that is gaining importance. After all, the future development of the country is closely related to the achievements in this field.

In recent years, a number of reforms have been carried out by our country in the formation of a competitive environment in the education system, the use of public-private partnership and private sector resources, and the maximum coverage of the population with the education system to the level of developed countries. In particular, the new revision of the Law "On Education"¹ and the establishment of non-governmental educational institutions based on public-private partnership serve to increase competition in the education market.

As a result of the reforms being carried out in the education system, we can see that the education system has been significantly improved in recent years. First of all, we can see that the implementation of the concept of development of preschool education and upbringing until 2030 is focused on the development of the educational system from this stage. Most of the information a person receives during his life covers the period up to 5 years.

If we look at the analysis of MTM (preschool education organization) coverage of children aged 3-7 years in our country, in 2017, 708,247 (27.7%), in 2018, 932,310 (37.7%), in 2019, 1,413,290 (52.3%). In 2020, 1,699,566 (60.9%) and in 2021, 1,895,148 (67.2%) children aged 3 to 7 years were enrolled in preschool education organizations. The results of the analysis show that the growth of preschool educational institutions in all regions of our republic is definitely a positive indicator². In 2017, there were 5,211 MTMs in the republic, and now this figure is 27,609.

Today, special attention is being paid to the issue of expanding the network of educational organizations by supporting public-private partnerships in the field of education in our country. In the public education system, there are institutions aimed at

¹ “Таълим тўғрисида”ги Қонун. 2020 йил 23 сентябрь, ЎРҚ-637-сон

² Мактабгача таълим вазирлиги сайи маълумотлари. <https://mdo.uz/maktabgacha-talimda-qamrov-darajasini-oshirish-pirovard-maqсад/faoliyat/>

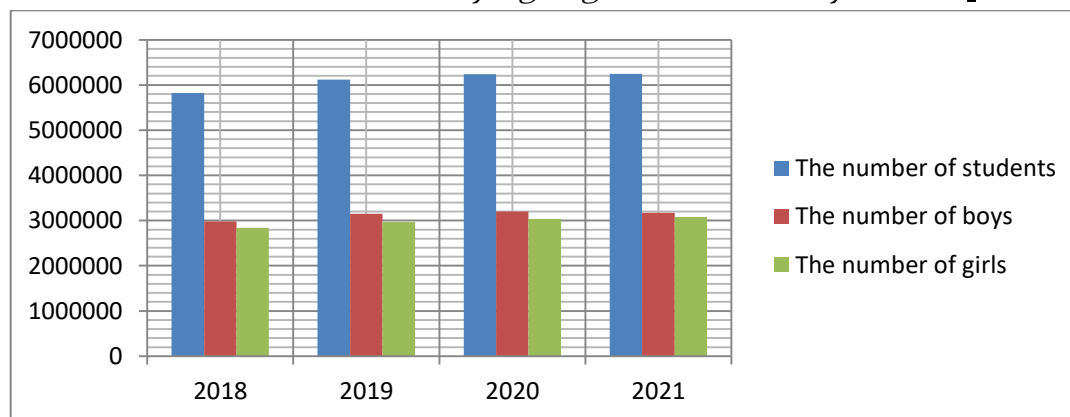

children with different needs - institutions with higher education standards (specialized institutions) and educational institutions for children with disabilities.

Primary vocational education has been introduced in the general secondary education system in our republic, and 1,748 educational-production complexes have been established in general education schools and vocational colleges for 51 types of working professions.

Figure 1.

Number of students studying in general secondary schools³.

As can be seen from the data of the picture, as a result of the population growth in our country, the number of students is also increasing. In 2018, the number of students was 5,821,861, of which 2,981,745 were boys and 2,840,116 were girls. By 2021, the total number of students has reached 6,246,491. 3,169,780 of them are boys and 3,076,711 are girls. Compared to 2018, there was an increase of 424,630, boys increased by 188,035, and girls increased by 236,595.

Determining the priorities of the reform of the higher education system in Uzbekistan, raising the process of training highly qualified personnel with modern knowledge and high moral and ethical qualities to a new level in terms of quality, modernization of higher education, social sphere and economy based on advanced educational technologies to develop public-private partnerships in the field of higher education, to increase the level of higher education coverage by 50 percent based on the organization of state and non-state higher education institutions in the regions, and to create a healthy competitive environment in the field.⁴

Today, there are 114 higher education institutions in the republic, 93 of them are local and 21 are foreign higher education institutions and their branches. In particular, in the last 3 years, 6 new higher education institutions, 17 branches and 14 branches of foreign higher education institutions were established. 329 educational fields and 582 master's specialties

³ Халқ таълими вазирлиги расмий сайти маълумотлари. <https://www.uzedu.uz/uz/statistika>

⁴ Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш КОНЦЕПЦИЯСИ. 2019 йил 8 октябрь, ПФ-5847-сон

were included in the classification of Higher Education Fields and Specialties based on the suggestions of personnel customers.

In the 2019/2020 academic year, part-time education was introduced in 59 higher education institutions, and evening education was introduced in 10 higher education institutions. The number of students studying in higher educational institutions of the republic is 410,000 in the field of bachelor's education, and 13,000 in the specialty of master's, and has increased by 1.7 times in the last 3 years.

54.8% of students are humanitarian and pedagogical, 25.2% are production-technical, 5.2% are social sphere, economy and law, 5.9% are agriculture and water management, 4.4% are health care and social welfare, 4, 5 percent are studying in the fields of education and specializations related to the fields of service knowledge.

40.8% of master's students are humanitarian and pedagogical, 23.3% are production-technical, 13.3% are social sphere, economy and law, 5.9% are agriculture and water management, 13.5% are health care and social welfare, 3.2 percent are studying in the fields of education related to service knowledge. Admission parameters for the academic year 2019/2020 were 121 thousand and increased by 18% compared to the previous year and 92% compared to 2016.

A number of powers were given in order to increase the effectiveness of the reforms implemented in the higher education system, to ensure the financial stability of state higher education institutions, to independently solve the issues of strengthening the material and technical base, to expand the possibility of attracting funds for scientific research activities, and to develop a competitive environment among higher education institutions. In particular, from January 1, 2022, the state higher education institutions granted financial independence were given the authority to make independent decisions on the following issues, taking into account the demand in the market of educational services, determining the cost of training on the basis of a fee-contract, determining and extending the terms of payment of students' fee-contract funds, to attract local and foreign professors and experts who can use modern pedagogical technologies and conduct scientific research to the educational process on the basis of a contract, to make decisions on determining the amount of remuneration for the work of foreign highly qualified specialists involved in educational and scientific processes based on the market conditions, professor - development of standards for the introduction of teachers' state units, allocation of scholarships and grants for students at the expense of their own funds, purchasing copyrighted educational and scientific literature, textbooks and training manuals from foreign countries, setting the procedure for providing paid services in empty buildings and structures, setting the annual limit of driving vehicles and service requirements for them have been attached.⁵

⁵ Давлат олий таълим муассасаларига молиявий мустақиллик бериш чора-тадбирлари тўғрисида. 2021 йил 24 декабр. ПҚ-61.

Based on the above opinions, we can say that if each stage of the continuous education system in the country does not produce its sufficient effect or if the integrity is broken, the effect in the education system will not be as expected. The current changes in our country, the results of the ongoing reforms will definitely have the intended effect in the future. Therefore, the development of education is necessarily related to its implementation. On the part of the organizations responsible for this implementation, special attention should be paid to the promotion of the public-private sector in preschool education. Wide introduction of innovations, advanced pedagogical and information-communication technologies in this system and providing preschool educational organizations with computers are crucial to create conditions for all-round intellectual, moral, aesthetic and physical development of preschool children. It is necessary to ensure the transparency and openness of the activities of the Ministry of Pre-school Education and its territorial divisions, to introduce modern forms of information provision to individuals and legal entities, and to put an end to excessive administrative hassles in cooperation with society and business.

Significant positive changes are taking place in the field of higher education. It is clear that the creation of separate state structures in the direction of innovation will change the approach to higher education and increase its quality and level. Financial and academic independence enables the formation of a healthy competitive environment in the country's higher education system. This kind of independent higher education institution strives to take its rightful place in the market of educational services, to create better educational conditions for students than others, to develop better educational programs, and to introduce pedagogical innovations.

DETERMINATION OF THE RELIABILITY OF OPTICAL CABLES

Sherjanova Kamila Saparbayevna
Mirjasurov Mirnodir Mirnosir o'g'li

Abstract: *In communication systems, control and monitoring of objects with increased safety requirements, which include, first of all, systems of aircraft, ships, spacecraft, metro, the reliable operation of each element depends on the lives of many people and the safety of expensive equipment. Therefore, it is very important to ensure that the reliability requirements of all elements are met already at the development stage, which will make it possible in the future to maintain within the established limits the values of the parameters characterizing the ability to perform the required functions in the specified modes and conditions of use for a specified period of time. Lifetime predictability is a necessary guarantee of quality in the creation of any product.*

Reliability is the property of an object to continuously maintain a healthy state for some time or operating time, according to GOST 27.002-89. For cable products, reliability indicators are the time to failure and the failure rate. With the concept of time to failure is closely related to the concept of "probability of failure-free operation" - the probability that, within a given operating time, failure of an object will not occur.

Depending on the reason for the failure, they are divided into:

- constructive (associated with imperfection or violation of the established rules and / or norms of design and construction);
- production (associated with imperfection or violation of the established manufacturing process);
- operational (associated with violation of established rules and / or operating conditions);
- degradation (associated with the natural processes of aging, wear, corrosion and fatigue).

It is the last type of failures that is of interest for research, since the remaining types of failures are random, so they can and should be avoided.

The task of creating a reliability model of an optical cable (OC) is to express the reliability function of the system of elements $P(t)$, which is equal to the probability of failure-free operation of the OC during time t , through the reliability functions of its elements. The structure of the system and the nature of its operation must be known so that for any group of elements of the system it would be possible to determine whether the failure of the elements of this group causes the failure of the entire system. An optical cable, being an element of a complex fiber-optic system, in turn, is also a system consisting of various elements that affect its reliability. Therefore, when studying the reliability of an EC as a whole, it is necessary to know about the possible impact of changes in the main

indicators of one or another of its structural elements, occurring under the influence of various factors, on the main parameters of the product.

The OK reliability indicator is the attenuation coefficient allowed in accordance with the technical documentation, or the optical integrity of the cable, that is, the ability of the optical fibers (OF) located in it to transmit an optical signal along the entire construction length. Thermal aging of the polymer sheaths and the protective hose may affect these values, but is not decisive. It is known that the greatest danger to optical fibers is moisture and mechanical stress. Properly designed and manufactured in compliance with all technological requirements, an optical cable allows you to protect the optical fiber from their influence as much as possible. But during operation, the parameters of structural elements change under the influence of various factors. So, for example, the degradation of the shells, although it will not lead to failure of the OC, will affect the process of moisture penetration to the OM, which will ultimately affect the life of the OC. And a change in the parameters of reinforcing elements (for example, the dependence of relative elongation on the applied load) will lead to an increase in mechanical stresses in the OF, which again will significantly reduce the resource of the OK.

There are many works devoted to the strength and durability of fiber light guides (a fiber light guide is a guiding channel for the transmission of optical radiation, consisting of a core surrounded by a reflective sheath (s); whereas an optical fiber is a fiber light guide in a protective coating), which consider possible mechanisms destruction: mechanical, thermal fluctuation and corrosion. The strength of optical fibers depends on many factors, the main of which is the presence of surface and bulk defects and cracks, which occur mainly due to defects in work pieces or abrasive action of solid bodies in contact with the surface of quartz glass. When a fiber is loaded, the defects act as stress concentrators. The destruction process is determined by the following factors: the nature of the loaded state, loading rate, environmental conditions, fiber structure. The founder of the mechanical concept of destruction is Griffiths. He considered a solid as a medium containing micro cracks, where, under the action of an applied tensile stress, the initial transverse crack begins to expand, and crack growth begins when the tensile stress reaches a certain threshold value. A feature of the Griffith mechanism is that when the threshold stress is reached, the destruction immediately takes on a catastrophic character (the crack begins to grow at a limiting rate). he Griffith fracture mechanism does not take into account thermal fluctuations of material atoms; this mechanism is realized at temperatures close to 0K or at high loading rates.

A distinctive feature of the kinetic approach is that it takes into account the thermal fluctuation nature of the rupture and restoration of strained chemical bonds. Stress increases the chance of breaking bonds and reduces the chance of rebuilding them. When a material is loaded below its tensile strength, the stresses are too low to directly break chemical bonds, but it is significant enough to increase the likelihood of bond breaking due to thermal fluctuations. The thermal fluctuation mechanism of destruction consists in the

joint action of thermal vibrations and stresses on the bonds. The rate of corrosion damage depends on the amount of moisture in the vicinity of the growing crack and is always greater than the rate of thermal fluctuation damage.

Water corrosion is the hydrolysis of stressed quartz glass, which reduces the energy costs for breaking the Si-O chemical bond, the energy of which is 106 kcal/mol.

$$V=A*K_1^n \quad (1.1)$$

The task of creating a reliability model of an optical cable (OC) is to express the reliability function of the system of elements $P(t)$, which is equal to the probability of failure-free operation of the OC during time t , through the reliability functions of its elements. The structure of the system and the nature of its operation must be known so that for any group of elements of the system it would be possible to determine whether the failure of the elements of this group causes the failure of the entire system. An optical cable, being an element of a complex fiber-optic system, in turn, is also a system consisting of various elements that affect its reliability. Therefore, when studying the reliability of an EC as a whole, it is necessary to know about the possible impact of changes in the main indicators of one or another of its structural elements, occurring under the influence of various factors, on the main parameters of the product. The OK reliability indicator is the attenuation coefficient allowed in accordance with the technical documentation, or the optical integrity of the cable, that is, the ability of the optical fibers (OF) located in it to transmit an optical signal along the entire construction length. And a change in the parameters of reinforcing elements (for example, the dependence of relative elongation on the applied load) will lead to an increase in mechanical stresses in the OF, which again will significantly reduce the resource of the OK.

There are many works devoted to the strength and durability of fiber light guides (a fiber light guide is a guiding channel for the transmission of optical radiation, consisting of a core surrounded by a reflective sheath (s); whereas an optical fiber is a fiber light guide in a protective coating), which consider possible mechanisms destruction: mechanical, thermal fluctuation and corrosion. The strength of optical fibers depends on many factors, the main of which is the presence of surface and bulk defects and cracks, which occur mainly due to defects in work pieces or abrasive action of solid bodies in contact with the surface of quartz glass. When a fiber is loaded, the defects act as stress concentrators. The destruction process is determined by the following factors: the nature of the loaded state, loading rate, environmental conditions, fiber structure. The founder of the mechanical concept of destruction is Griffiths. He considered a solid as a medium containing micro cracks, where, under the action of an applied tensile stress, the initial transverse crack begins to expand, and crack growth begins when the tensile stress reaches a certain threshold value. The main reason for the decrease in the strength of the OF, according to the experience that has developed over two decades, is moisture. The rate of corrosion damage depends on the amount of moisture in the vicinity of the growing crack and is always greater than the rate of thermal fluctuation damage. Water corrosion is the

hydrolysis of stressed quartz glass, which reduces the energy costs for breaking the Si-O chemical bond, the energy of which is 106 kcal / mol.

All the data presented above indicate that the existing experimental evaluation methods make it possible to predict the reliability of OK very inaccurately, therefore, additional serious research is needed to increase the objectivity of such a forecast, as well as to create a methodology for predicting the reliability of OK at the design stage.

REFERENCES:

1. Геча Э.Я. Разработка метода расчета оптического кабеля на воздействие растягивающего усилия и гидростатического давления./ Диссертация на соискание уч. степени канд.техн.наук., М.: ВНИИ КП, 1987, 169 с.
2. Undersea telecommunications cable having optical fibers. U.S.Pat. N 5125062
3. Schutz fur das langste glasfa- Ser - Seekabel der Welt, Draht, N 6, 1997, p.27
4. Смирнов Ю.В. Разработка методики определения и исследования основных характеристик оптических кабельных линий связи с учетом нерегулярностей волокон./ Диссертация на соискание уч. степени канд.техн. наук, М.: МЭИС, 1987 г., 137 с.
5. Иноземцев В.П. Разработка методов расчета и конструирования объектов оптических кабелей./ Диссертация на соискание уч. степени канд.техн. наук, М.: ВНИИ КП, 1988, 135 с.
6. Apparatus and method for inspecting welds. U.S.Pat. N 4577488, 25.03.1986.
7. Abramov A.A., Bogatyrjov V.A., Bubnov M.M., Dianov E.M. Simple method for detecting water penetration into of cables./ Electronic Letters, 1987, vol.23, № 18, p.p.957 - 958.
8. Cable for detecting location of liquids. U.S.Pat. N 5140847, 25.08.1992.

УЎТ:631.8

ЎЗНИ МАҚБУЛ ОЗИҚЛАНИШИГА ОБ-ҲАВОНИ ТАЪСИРИ

Ж.М.Кўзиев

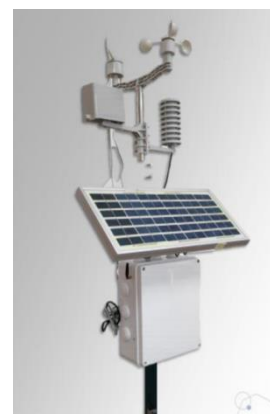
Тупроқшунослик ва агрокимёвий тадқиқотлар институти, Тошкент, Ўзбекистон

Бугунги кунда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етказишда турли омиллар қаторида глобал иқлимнинг ўзгариши сезиларли даражада бутун дунёда, шу жумладан, республикамиз ҳудудларида ҳам сезилмоқда [5]. “Ўзгидрометеорология” хизмати маъкази томонидан келтирилган маълумотларга кўра, сўнгги беш йилликнинг вегетация дарида ўртача ҳаво ҳарорати кўп йиллик ҳаротатга нисбатан 1-2 °С га юқори бўлганлигини, ўртача ёғинлар миқдори эса Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилоятида 45-77 мм, Самарқанд, Бухоро, Навоий вилоятларида 40-109 мм, Жиззах, Сирдарё, Тошкент вилоятларида 72-133 мм, Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятларида 114-161 мм, Фарғона водиси, яъни Андижон, Наманган ва Фарғона вилоятларида 76-135 ммга кам бўлганлигини қайд қилмоқда. Шунингдек, Республиканинг асосий дарёларининг сув таъминоти сўнгги йилларга нисбатан 2020 йилда йиллик меъёрига нисбатан кам бўлганлиги, жумладан, Фарғона водисини жанубий ҳудудидаги дарёларда ва Вахш дарёсида 90-100%, Норин дарёсида 85-95%, Фарғона водисининг шимолий ҳудудидаги ҳамда Оҳангарон дарёсида 80-90%, Зарафшон, Сурхондарё, Қорадарё ва Чирчиқ дарёларида 70-80% Қашқадарёда 65-75% кам блганлигини қайд этмоқда. Бундан ташқари ўтган йилнинг шу кунига нисбатан сув омборларидаги сув захираси ҳам 17 фоизга, сўнгги уч йилга нисбатан эса 22 фоизга кам сув йиғилганлигини кузатган [1, 2, 3, 4].

Бу эса қишлоқ хўжалигида жумладан, пахтачиликда кузатиладиган ноанъанавий об-ҳаво шароити, анамал ва сув ресурсларидан фойдаланишда тупроқларнинг барча хосса-хусусиятларини инобатга олиш лозим. Чунки, тупроқда нам етарли даражада бўлмаслиги етиштириладиган ўзанинг ўсиб ривожланишига тўғридан-тўғри таъсир қилади. Масалан, намлик етарли даражада бўлмаслиги қўлланиладиган минерал ўғитларни ўзлаштириш коэффициентини янада камроқ ўзлаштиришига олиб келади. Шуларни инобатга олиб, эскидан суғориладиган ўтлоқи тупроқ шароитида дала тажрибаси Андижон вилояти Қўрғонтепа тумани “Дардоқ” массиви “Оқ сув илмий экспериментал” фермер хўжалигининг 378 контурида олиб борилмоқда. Бу ерда дала контурига кўчма OXUS-2 метеостанцияси ўрнатилди.

Мазкур метиостанциянинг асосий кўрсаткичлари қуйидагича:

Метиоролик кўрсаткичлар:

Ҳаво ҳарорати; Нисбий намлик; Ёғингарчилик миқдори; Шамол тезлиги; Шамол йўналиши; Шудрингланиш ҳарорати; Ҳаво босими; Қуёш адивацияси; UV-индекс.

Тупроқ кўрсаткичлари:

Тупроқ ҳарорати; Тупроқ намлиги; Тупроқ электр ўтказувчанлиги; Эвапотранспирация (ЕНО); Парли босим етишмовчилиги (VPD); Сезилувчан иссиқлик оқими (SHF); Шудрингланиш ҳарорати (Dewpoint); Ҳисобланувчи кўрсаткичлар; Қурилманинг аккумулятори ҳолати; Қурилманинг картадаги геолокациясини ҳамда бир қатор касаллик ва зараркунандаларни ривожланиш хафини башорат қилади.

“Оқ сув илмий экспериментал” фермер хўжалиги жойлашган массив типик бўз тупроқлар минтақасини проллювиал-аллювиал ётқизиқлардан ташкил топган Қорадарёнинг I ва II террасасига ёндош ёйилмаларида шаклланган суғориладиган ўтлоқи тупроқ шароитида деҳқончилик юритади. Мазкур фермер хўжалиги ҳудудида ўтказилаётган дала тажрибаси жойлашган контур тупроғининг механик таркиби – ўрта қумоқли, шўрланмаган, массивда қисман кучсиз шўрланган майдонлар ҳам мавжуд, ер ости сизот сувлар 1-2 м атрофида. Бу эса агротехник тадбирларни илмий асосда олиб боришни талаб этади. Чунки, меъёридан ортиқча сув ер ости сизот сувлари билан тутшиб, салбий оқибатларга олиб келиши мумкин ёки қўлланилган минерал ўғитларни ювиб ўсимликлар ўзлаштириш коэффициентини янада пасйтиради.

1-расм. Метиостацияни кўриниши

1-жадвал

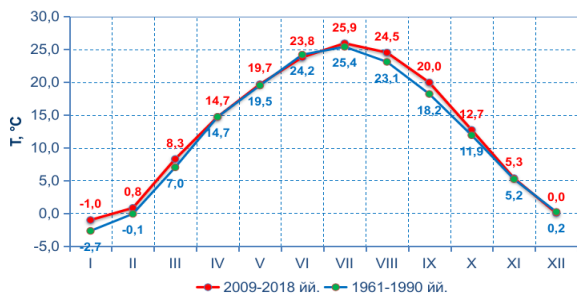
Дала тадрибаси схемаси

№	Йиллик минерал ўғитлар миқдори, кг/га	Минерал ўғитларнинг йиллик тақсимланиши, кг/га										
		шудгор остига		экиш билан бирга			3-4 чин барг	шоналаш		гуллаш		
1.	$N_0P_0K_0$ (назорат)											
2.	$N_{200}P_{170}K_{130}$	111	65	50	43	33	40	50	17	33	60	
3.	$N_{200}P_{140}K_{100}$	91	50	50	35	25	40	50	14	25	60	
4.	$N_{200}P_{110}K_{70}$	72	35	50	28	18	40	50	11	18	60	
5.	$N_{225}P_{191}K_{146}$	124	73	56	48	37	45	56	19	37	68	
6.	$N_{225}P_{158}K_{113}$	103	57	56	40	28	45	56	16	28	68	

7.	N ₂₂₅ P ₁₂₄ K ₇₉	81	40	56	31	20	45	56	12	20	68
8.	N ₂₅₀ P ₂₁₃ K ₁₆₃	138	82	63	53	41	50	63	21	41	75
9.	N ₂₅₀ P ₁₇₅ K ₁₂₅	114	63	63	44	31	50	63	18	31	75
10.	N ₂₅₀ P ₁₃₈ K ₈₈	90	44	63	35	22	50	63	14	22	75

Юқорида келирилган дала тажрибаси схемаси асосида ғўзанинг районлашган “Андижон-36” ва истиқболли “Ғалаба” навларида тадқиқот олиб борилди. Чунки, сўнгги йилларда республика кишлоқ хўжалигида янги деҳқончилик тизимлари, экин турлари ва (ғўза) янги навлари яратилиб ишлаб чиқаришда кенг қўлланилмоқда. Ўз навбатида қўлланилаётган янги экин турлари ва навларининг 1 тонна ҳосил шакллантириш учун сарфланадиган азот миқдори, муддати ва фосфор ва калийларнинг нисбатлари ҳам 40-50 йил олдингидан сезиларли фарқ қилмоқда. Шунингдек, глобал иқлим ўзгариши оқибатида қуруқ ва иссиқ даврнинг чўзилиши натижасида кишлоқ хўжалиги экинлари (ғўза)нинг ўсиш ва ривожланиш даврлари, сувга бўлган талаби ўзгача кечмоқда. Бу ҳолат қўлланиладиган минерал ўғитларнинг меъёр, муддат ва усулларини ҳамда улар таркибидаги озика унсурларини нисбатларини ушбу шароитларга мослаб мақбуллаштиришни талаб қилади.

Ҳаво ҳарорати кузатув маълумотларини статистик қайта ишлаш натижаларининг

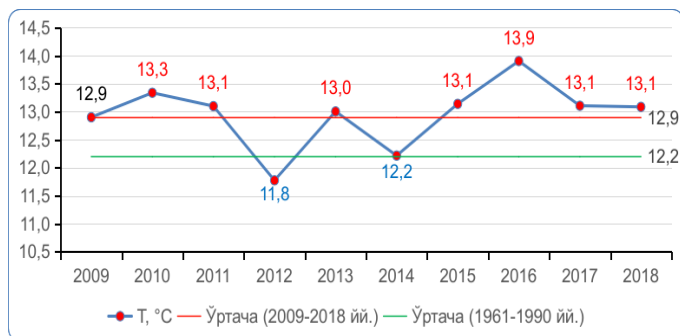

кўрсатишича, тадқиқ этилаётган станцияда сўнгги ўн йилликнинг ўртачаланган ҳароратлари базавий иқлимий давр кўрсаткичларига нисбатан ортган (1-расм).

Кўрғонтепа станциясида ҳисоб даврларидаги ўртача кўп йиллик ҳаво ҳарорати қийматининг ўзгариши +0,7°C ни

ташқил этиб, бу ўзгаришда совуқ ва илиқ ярим йилликларнинг ҳиссаси деярли бир хил қийматларни ташқил этган (мос равишда +0,6°C ва +0,7°C) (1-расм). Қиёсланаётган даврларда кўп йиллик ўртача ойлик ҳаво ҳароратининг энг катта мусбат ўзгаришлари (+1,0 °C ва ундан катта) январь, март, август ва сентябрь ойларида қайд этилган. Апрельда кўп йиллик ўртача ойлик ҳарорат ўзгаришсиз қолган бўлса, июль ва декабрь ойлари ўртача ҳарорат кўрсаткичларининг пасайиши билан тавсифланади (мос равишда -0,4°C ва -0,2 °C).

Тадқиқ этилаётган ҳудуд учун ҳисобланган йиллик ўртача ҳаво ҳароратларининг йиллараро ўзгаришини 2-расмдан кузатиш мумкин. Келтирилган графикда катталиқнинг ўзгаришида умумий тамойилларнинг мавжудлигини

кўрсатди. Туманда жойлашган станцияда 2012 ва 2014 йилларда 2009-2018 йй. ўн йиллик даври меъёрларидан паст, 2010, 2013, 2015-2016 ййилларда эса меъёрдан юқори ўртача йиллик ҳароратлар қайд этилган.

Кўрғонтепада 2012 ва 2014 йиллардаги ўртача йиллик ҳароратлар мос равишда $+11,8^{\circ}\text{C}$ ва $+12,2^{\circ}\text{C}$ ни ташкил этиб, станцияда 1961-1990 йй. базавий иқлимий даврида кўп йиллик ўртача йиллик ҳаво ҳарорати қиймати $+12,2^{\circ}\text{C}$ ни ташкил этган.

Республиканинг суғориладиган ҳудудларида тажриба олиб борилаётган қишлоқ хўжалиги экинлар учун денгиз сатҳига нисбатан турли баландликларда жойлашган станцияларида ҳаво ҳароратининг турли даражадан турғун ўтиш саналари ҳамда уларнинг кўп йиллик миқдорлари ва иқлим ўзгаришини тадқиқ этиш орқали Қишлоқ хўжалиги ходимлари ҳудуднинг об-ҳаво, иқлимий, агроиқлимий шароитлари ҳақидаги маълумотларга эга бўлиши экинлардан мўл ҳосил олиш имкониятини яратади.

Ўрганилган ҳудудда чигит экиш ишлари апрель ойининг биринчи ярмида орқалиғида аввал енгил ва ўрта қумоқли тупроқлар шароитида, сўнг оғир қумоқли тупроқларда экиш мақсадга мувофиқ. Акс ҳолда экилган чигитларни чириши натижасида бир текисда кўчат олинмайди. Бу эса режалаштрилган ҳосил салмоғига таъсир қилади. Чигит экишда тупроқнинг 10 см қатламининг ҳарорати тукли чигитлар учун 12-14 $^{\circ}\text{C}$, туксизлантирилган чигитлар экилганда 14-16 $^{\circ}\text{C}$ бўлганда экилса ниҳоллар тўлиқ бир текисда униб чиқади. Шунингдек, ғўзанинг вегетация даври учун энг қулай ҳарорат 25 $^{\circ}\text{C}$ ҳисобланади ва 10-12 $^{\circ}\text{C}$ ёки 37-42 $^{\circ}\text{C}$ дан юқори ҳаво ҳарорати ғўза ниҳоллари учун ноқулай бўлиб, уларни стресс ҳолатга олиб келади. Бу эса унинг ўсиб-ривожланишига, шу жумладан озикланишига ҳам салбий таъсир кўрсатади.

Тадқиқотларни кўрсатишича, тупроқ таркибидаги ҳаракатчан азот 2 $^{\circ}\text{C}$ бўлганда 4 кунда, 10 $^{\circ}\text{C}$ бўлганда 2 кунда, 20 $^{\circ}\text{C}$ бўлганда эса 1 кунда амид (NH_2) шаклидан аммоний (NH_4) шаклига ўтади. Тупроқ ҳарорати 5 $^{\circ}\text{C}$ бўлганда аммоний (NH_4) шаклидан нитрат (NO_3) шаклига 6 ҳафтада, 8 $^{\circ}\text{C}$ бўлганда 4 ҳафтада, 10 $^{\circ}\text{C}$ бўлганда 2 ҳафтада, 20 $^{\circ}\text{C}$ бўлганда эса 1 ҳафтада нитрат шаклга ўтади. Бу эса фосфор ва калийларга ҳам таъсир қилади. Чунки, ғўза мақбул меъёрда ўсиб ривожланиши учун тупроқларнинг 50 см қатламида ривожланиш босқичига боғлиқ ҳолда озика элементларини ўзлаштиради. Масалан, ғўза 2-3 чинбарг даврида азот, фосфор ва калийларни қуйидаги 1:0,8:1 нисбатда ўзлаштиради, шоналашдан то пишиб етилгунча эса

1:0,5:1 нисбатда ўзлаштиради.

Хулоса қилиб айтганда сўнгги йилларда иқлимнинг ўзгариши ва қишлоқ хўжалигида янги деҳқончилик тизимини ва янги навларни кириб келиши, глобал иқлим шароитига мос ўғитлаш тизимини ишлаб чиқишни тақазо этмоқда. Бунда, ҳаво қурғоқчилигининг термогигрометрик коэффициенти (ТГК)ни ҳисоблаб, ғўзанинг вегетация босқичига мувофиқ, тупроқнинг тегишли чуқурликларидаги намлик

захираси ва ТГК орасидаги боғланишни аниқлаш орқали ғўзанинг мақбул озиқланиш ва суғориш режимини ишлаб чиқиш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Пахтачиликда аномал иссиқ ва сув танқислиги шароитида ғўзани парваришлаш бўйича тавсиялар (Андижон вилояти учун). ПСУЕАИТИ, Тошкент вилояти, 2022. 27 с.
2. Пахтачилик маълумотномаси. Тошкент, «Fan va texnologiya», 2016. 539 с.
3. Паниников В.Д., Минеев В.Г. Почва, климат, удобрения и урожай. Москва Агропромиздат, «Колос». 1987. 512 с.
4. Федесеев А.П. Погода и эффективность удобрений. Ленинград «Гидрометеоиздат», 1985. 144 с.
5. Қўзиев Ж.М. Ғўзани ўғитлашда глобал иқлим ўзгаришига мос янги озиқа элементлар нисбатларини зарурияти // Пахтачиликнинг инновацион ривожланиши: Назарий ва амалий тамойиллар. Халқаро Пахта кунига бағишланган Илмий-амалий анжуман материаллари. – Тошкент, 2021. – Б. 136-138.

МЕТОДЫ НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЫ ПРИ ЛЕЧЕНИИ ДЕТЕЙ С НОЧНЫМ ЭНУРЕЗОМ

А.Т.Шарипов

Центр развития профессионального образования медицинских работников

Актуальность. Анализ современных литературных данных показал, что энурезом страдают около 30% детей в возрасте 4 лет, 10% в возрасте 7 лет, 3% в возрасте 12 лет и с 1% в 18 лет. Приблизительно у 0,5% взрослого населения сохраняются эпизоды ночного мочеиспускания от детства. Энурез чаще встречается среди мальчиков и при наличии в семейном анамнезе. Клиника данного заболевания, была описана работами многочисленных отечественных и зарубежных авторов. Она определится тем, что ночное непроизвольное мочеиспускание отмечаться в большей степени у лиц с недостаточно сформированной нервной системой. Стоит отметить, что несостоятельность нервной систем не является единственной патологией, так как у данной группы лиц отмечается отставание в половом развитии, а также физические показатели значительно ниже оптимальных для текущего возраста. 80% детей с энурезом – эмоционально лабильны, с заниженной самооценкой; 45% - испытывают чувство одиночества; 12% детей – агрессивны. Сложность и неоднозначность клинических проявлений, особенности нарушения функций и динамика заболевания нередко приводят к диагностическим ошибкам. При этом происходит неуклонное ухудшение качества жизни пациента, прогрессирование заболевания и остается высокий уровень инвалидизации.

Цель. Разработка современных алгоритмов диагностики и комплексного лечения детей с ночным энурезом с использованием методов народной медицины.

Задачи исследования: выявить этиопатогенетические факторы формирования ночного энуреза у детей;

оценить психоневрологическое развитие и функциональную активность вегетативной регуляции детей с ночным энурезом.

Материалы исследования: в данном исследовании описаны результаты клинического обследования 120 детей с диагнозом «ночной энурез», получивших лечение в отделении неврологии. Респонденты были отобраны методом случайной выборки и соответствуют требованиям репрезентативности научных исследований.

Разработаны современные критерии определения факторов риска с учетом клиничко-параклинических показателей ночного энуреза у детей;

При анализе нейропсихологических показателей уровень нарушений напрямую зависел от степени тяжести энуреза. Был проведен анализ корреляционной связи между количеством мокрых ночей и показателями качества жизни, который показал во всех случаях обратную сильную корреляционную взаимосвязь между

показателями. Нарушения сна и вегетативные нарушения имели достоверную связь с тяжестью энуреза;

Разработана прогностическая модель для определения вероятности наличия энуреза у обследованных детей в зависимости от факторов риска методом бинарной логистической регрессии. При предварительном анализе было выявлено, что статистически значимыми являются нарушение сна, наследственность, неблагоприятный перинатальный анамнез, нейропсихологические и вегетативные нарушения;

Разработаны современная комплексная терапия методом народной медицины (иглорефлексотерапия и фитотерапия), позволяющие повысить уровень эффективности лечения ночного энуреза у детей. На основании определения методом урофлуометрии типа мочевого пузыря у детей с энурезом определяли выбор активирующего или тонизирующего влияния иглорефлексотерапии.

Разработаны алгоритмы ранней диагностики и комплексной терапии ночного энуреза у детей методами народной медицины.

Выводы: При анализе нейропсихологических показателей уровень нарушений напрямую зависел от степени тяжести энуреза. Был проведен анализ корреляционной связи между количеством мокрых ночей и показателями качества жизни, который показал во всех случаях обратную сильную корреляционную взаимозависимость между показателями. Нарушения сна и вегетативные нарушения имели достоверную связь с тяжестью энуреза.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Балакина Н.С. Клинико-электроэнцефалографические особенности энуреза у детей. // Аспирантский вестник Поволжья. 2014. № 1-2. С.19-22.
2. Мирварисова Л., Нурмаматова К., Мирзарахимова К. Медицинский менеджмент, оптимизация и совершенствование системы здравоохранения в Узбекистане // *Stomatologiya*. – 2018. – Т. 1. – №. 4 (73). – С. 61-64.
3. Mamatqulov, B. M., Mirzarakhimova, K. R., Urazaliyeva, I. R., Avezova, G. S., & Mirakhmedova, S. S. (2021). Risk Factors for Congenital Anomalies in Children and the Role of the Patronage Nurse. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 8803-8815.
4. Нурмаматова, К. Ч., & Ризаев, Ж. А. (2020, July). Тошкент шахрида болалар орасида алергик ринит таркалиши ва динамикаси. *Материалы II Международной научно-практической онлайн конференции «современные достижения и перспективы развития охраны здоровья населения»* (Vol. 17, pp. 51-52).
5. Абдурашитова Ш. А., Нурмаматова К. Ч. Основные особенности общей заболеваемости болезнями нервной системы среди детей в Узбекистане // Молодой ученый. – 2017. – №. 7. – С. 125-128.

6. Mirzarakhimova, K. R., ЗБ Nurmatova K. Ch, F. M. Turaxanova, and Z. B. Abdashimov. "Causes of congenital anomalies in children and the role of nursing in it." *The american journal of medical sciences and pharmaceutical research* 52-72 (2020).
7. Mirzarakhimova, K. R., and K. Nurmatova. "CH, the question on the prevalence functional disorders dental system in children." *XII International (XXI All-Russian) Pirogov scientific medical conference students and young scientists Moscow*. Vol. 120. 2017.
8. Мирзарахимова К. Р. Распространенность врожденных аномалий у детей: факторы риска и роль патронажной медсестры в их предупреждении //Медицинская сестра. – 2020. – Т. 22. – №. 5. – С. 41-48.
9. Mirzarakhimova, K. R. Congenital dent facial anomalies. In *I-international scientific-practical Internet conference" Actual questions medical science in XXI century* (pp. 219-223).
10. Мирзарахимова К. Р., Нурмаганова К. Ч., Абдашимов З. Б. Изучение статистики врожденных аномалий //Вестник науки. – 2019. – Т. 4. – №. 12 (21). – С. 207-214.
11. Mirzarakhimova, K. R., Kamilov, A. A., Tangirov, A. L., Turakhonova, F. M., & Mamadjanov, A. (2022). Risk factors caused by congenital disorders in children. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 12(1), 76-82.
12. Mirzarakhimova K.R., Umarov B. A., Abramovna K.D. Sadikova G., Kamilov A. A., Akhmadaliev N., Distribution of congenital anomalies in children, risk factors. *International Journal of Health Sciences Journal*, 6(S1), 361-372.
13. А.Т. Шарипов, Н.О. Эргашева, К.Ч. Нурмаганова Клинико-неврологические проявления энуреза у детей и новые подходы к немедикаментозным путям коррекции. *Новый день в медицине*. -2021. С-6-10.

ОНКОЛОГИК БЕМОРЛАР БИЛАН ОЛИБ БОРИЛАДИГАН ПСИХОКОРРЕКЦИОН МЕТОДЛАРНИНГ НАЗАРИЙ ЖИХАТЛАРИ

Уразбаева Дилбар

УрДУ доценти, PhD

Бугунги кунда онкологик касалликлар аниқланиши ва давомли давом этиши бўйича ўсиш мавжуд. Мазкур касаллик билан курашишда нафақат тиббий, балки психологик таъсир кўрсатиш ҳам муҳим аҳамиятга эга. Психологик таъсир кўрсатиш умумий ҳолда психотерапевтик кучга эга бўлган психокоррекцион машқлар орқали олиб борилади. Шу нуқтаи назардан онкологик беморлар билан психокоррекцион тадбирларни олиб бордик.

Тадқиқотнинг психокоррекцион босқичида қўлланилган методларни танлашда касаллик сабабли шахсда пайдо бўладиган психик ўзгаришларни инобатга олган ҳолда, машқлар ва психотехникалар айнан беморга ижтимоий-психологик таъсир қилиши нуқтаи назаридан кўриб чиқилди. Психологик таъсир қилишнинг асосий тавсифи сифатида унинг процессуаллиги, муддати давомли бўлиши, нодирективлиги, беморнинг кундалик ҳаётига тадбиқ қилинувчанлиги, шунингдек, бемор ўзи ва олам билан муносабатларини қайта қурилишининг барча босқичларида бошқа иштирокчилар орасида ўзаро алоҳида қўллаб-қувватловчи ва ривожлантирувчи муносабатлар муҳим аҳамият касб этади. Ҳар бир муайян ҳолатда психологик таъсирнинг вазифаси инсон ҳаётининг вазият хусусиятидан келиб чиқиб, онкологик касалликлар шароитида психологик ёрдам кўрсатишининг бу каби ижтимоий-психологик таъсир кўрсатиш шакли оптимал ҳисобланади [1], [2].

Тадқиқотда танланган психокоррекцион методлар онкологик патологиянинг турли даражаларида намоён бўладиган тез-тез кузатиладиган, онколог, хирург, бошқа шифокорлар, шунингдек, психиатрлар ва психологлар томонидан келтириладиган тасаввурларга таянади. Онкологик касалликлар психик фаолиятга ҳам соматоген (астения, интоксикация, гипоксия ва бошқалар), ҳам психоген таъсир кўрсатади. Шунга кўра, онкологик бемор ва унинг қариндошлари психикасига таъсир кўрсатувчи асосий омиллар қуйидагилар: онкология муваффақиятларига қарамасдан, ташхиснинг фатал тавсифи; майиб қилувчи жарроҳлик амалиёти ва даволаниш; метастаз ва рецидив вужудга келишига қарши кафолатнинг йўқлиги; етарлича оғриқ қолдирувчи кафолатнинг йўқлиги шароитида 80% ҳолатларда яққол намоён бўлувчи оғриқ синдромининг мавжудлиги; аҳоли ўртасида ўсма касалликларининг ҳавфи ҳақида кенг тарқалган тасаввурлар. Бу эса ҳавфли ўсмага реакция хусусиятларини аниқлаб беради [4].

Онкологик беморларни жиддий стрессли вазиятдаги шахс сифатида қараш ўринли. Башоратнинг ноаниқлиги ҳаётининг мақсадларни режалаштириш имкониятини

бузади, нормал инсоний ҳаёт фаолияти учун зарур бўлган келажак башоратини иложсизлаштиради. Фаоллик, мақсадга интилувчанлик, ўз-ўзини реализация қилишга ва муваффақиятга установка, келажакка йўналганлик ўз мазмунини йўқота боради. Беморнинг мослашув механизмини бошқариш билан боғлиқ тикловчи даволаш мотивацион тизими ўзгариши билан боғлиқ ҳолда ташкил қилиниши ҳамда психокоррецион иш шундай мақсадларга қаратилган бўлиши керакки, бу келгусида беморни фаол ва тўлиқ ҳаётга қайтаришга хизмат қилсин. Яна бошқа вазифа - беморда “касалликка шўнғиб кетиш” каби патологик ҳолатни коррекция қилишга интилишдир. Бундан келиб чиқиб, онкологик касалликларда психик реакцияларнинг ташхис, даволаниш ва реабилитация каби турли босқичларда онкобеморнинг психик ва хулқий бузилиш, психологик ўзгаришларни коррекциялашга ва профилактикага йўналтирилган психик статусини тизимли тадқиқ қилиш ва психологик хизматни ўз вақтида кўрсата олиш заруратини тақозо қилади [3].

Тадқиқотимизда қўлланилган психотерапевтик хусусиятга эга психокоррецион методлар ўзига хос аҳамиятли ҳисобланиб, бемор психик ҳолатига сезиларли таъсир қилиши билан муҳимдир. Тадқиқотда клиник суҳбат, кризисли интервенция, мушаклар релаксацияси, креатив визуализация, ресурсли техникаларни ишлатиш терапияси, аутосуггестив терапия, динамик психотерапия, тимсоллар билан ишлаш, рационал психотерапия, ўз-ўзини бошқариш техникаси, нафас олиш машқи, релаксация усуллари, гештальт-терапия, когнитив-хулқий терапия, нарратив (ҳикояга оид) терапия, библиотерапия, арт-терапия, экзистенциал терапия, логотерапия, ҳаракатли терапия, мандалатерапия кабилардан фойдаланилди.

Психокоррецион методлар ичида ҳам диагностик ҳам психотерапевтик таъсирга эга бўлгани бу клиник суҳбатдир. Клиник суҳбат бир томондан, беморнинг касалликка муносабатини ва касалликнинг ижтимоий-психологик вазиятини ўрганишга қаратилган бўлса, иккинчи томондан, суҳбат жараёнида беморда эмоционал зўриқишни пасайтиришга олиб борадиган ичидаги гапларни, кўркувларни чиқариб олиш, ўз кечинмаларини тизимлаштириш имкони пайдо бўлади. Суҳбат методи респондент тўғрисида кенг ва тизимли маълумотларни олиш имконини беради.

Ундан ташқари суҳбат жараёни жонли ва бевосита бўлганлиги сабабли ҳам содир бўлаётган ҳодисалар ва мулоқотдаги шерикни адекват англашга ёрдам беради. Демак, юқоридагилардан келиб чиқи, онкологик беморларда психохозмоционал ва шу каби ҳолатларини таҳли қилиш ва психокоррецион методларни қўллаш беморнинг индивидуал ва шахслилик хусусиятларини инобатга олишни талаб қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Гнездилов А.В. Психология и психотерапия потерь: пособие по паллиативной медицине для врачей, психологов и всех интересующихся проблемой. СПб.: Речь; 2002.-162 с.
2. Карвасарский Б.Д. Клиническая психология: Учебник. - 2-е изд. - СПб: Питер, 2006. - 960 с.
3. Карвасарский Б.Д. Психотерапевтическая энциклопедия / под ред. Б.Д. Карвасарского. –СПб.: Питер. – 2000. – 1019 с.
4. Кюблер-Росс Э. О смерти и умирании.- М.: София, 2001. -320 с.

**DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TOURISM IN UZBEKISTAN: PROBLEMS
AND SOLUTIONS**

K.B.Dilmonov

*Senior Lecturer of the Department "Tourism and Hotel Management"
of the Bukhara State University*

Kadirova Dilnoza Rasul's daughter

3-ITUR 19 group students

Annotation: *This article provides practical information on identifying problems and solutions for the development of international tourism in our country.*

Key words: *international tourism market, international tourists, world tourism market, balance of payments, openness policy.*

Directions for the development of the international tourism market International tourism is becoming the most important, stable and dynamically developing sector of the world economy. According to BTT, in 2019, the overall growth rate of tourism worldwide was 5%. The arrival of foreign tourists is 1.4 billion people. (2019) per person, the amount of total tourist income increased by \$1,48 trillion. The composition of international tourism services and the service sector has also changed dramatically. The global tourism market is becoming more diverse, the demand and demand for tourism products in the social sphere of the population is growing. The mass organized form of tourism expanded, the quality of tourist service (transport, accommodation, food, rest, recreation, etc.) gradually developed. The number of special tourism organizations (companies) offering various tourism products has increased.

In many countries, international tourism is becoming an important factor in maintaining the balance of payments, earning foreign currency for the country, and improving the well-being of the people. In recent years, tourism has become an important source of employment in the world and has attracted huge investments in global infrastructure. This will improve the well-being of both local residents and visiting tourists. Many tourism jobs appear in areas where tourism enterprises are developing. This will help balance economic opportunities and prevent the outflow of the rural population to cities with all the amenities.

Understanding and seeing the characteristics of rugged terrain and establishing personal connections are shaped by the tourism industry. International tourism significantly affects the economic, social, political, cultural, educational spheres of each country. Tourism is of great cultural and spiritual significance, opens up broad horizons in strengthening consensus, strengthening mutual cooperation between peoples, eliminating

regional and local conflicts, and strengthening sustainable peace. All this creates a demand for an in-depth study of international tourism.

After gaining independence, the Republic of Uzbekistan set as its ultimate goal the construction of a society based on a market economy. The tourism sector is also one of the leading industries. Tourism is not only the study of the past, acquaintance with other peoples and nationalities, enjoying the monuments of their culture, it is also a big business.

As part of the Address of the President of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev to the Oliy Majlis, it was noted that the transformation of tourism into a strategic sector of the economy remains a priority. “One of the most important tasks facing the government is to increase the number of tourists coming to our country to 7.5 million people this year. It is known that in 2020 a number of influential foreign media included Uzbekistan among the countries recommended for travel. We must make the most of this opportunity,” the head of state said. At the same time, the need for accelerated development of pilgrimage and medical tourism, which has great potential, was also noted: “There are more than 8,200 cultural heritage sites in our country, and only 500 of them are included in tourist routes. The government should determine measures to increase the number of objects on routes where pilgrimage and traditional tourism can be developed, up to 800 within three months.” During the appeal, another task was emphasized - the need to accelerate the inclusion of new objects of Uzbekistan in the list of World tangible cultural heritage and UNESCO Intangible Cultural Heritage “This year it is necessary to allocate 200 billion soums of subsidies from the state budget for the construction of new modern hotels, the accelerated development of tourism infrastructure,” the President said.⁶

Formed legislation and legal framework in the field of tourism, aimed at creating favorable conditions for the activities of the subjects of the tourism industry. Remove all obstacles and pitfalls in the development of tourism, simplify visa and registration procedures, passport and customs control, optimize the mechanism of public administration and regulation of the tourism sector in a market-oriented manner.

As a result of the implementation of the “openness policy” of our country, the number of countries for visa-free entry into Uzbekistan for citizens of foreign states has been increased from 9 to 90. Huge reforms were carried out last year to develop the tourism industry in the Bukhara region. In total, in 2019, there were 114 accommodation facilities to serve foreign and local tourists.

From January to March 2022, among foreign citizens who arrived in the republic, men accounted for 52,2% (318,28 thousand people), and women – 47,8% (291,31 thousand people).⁷

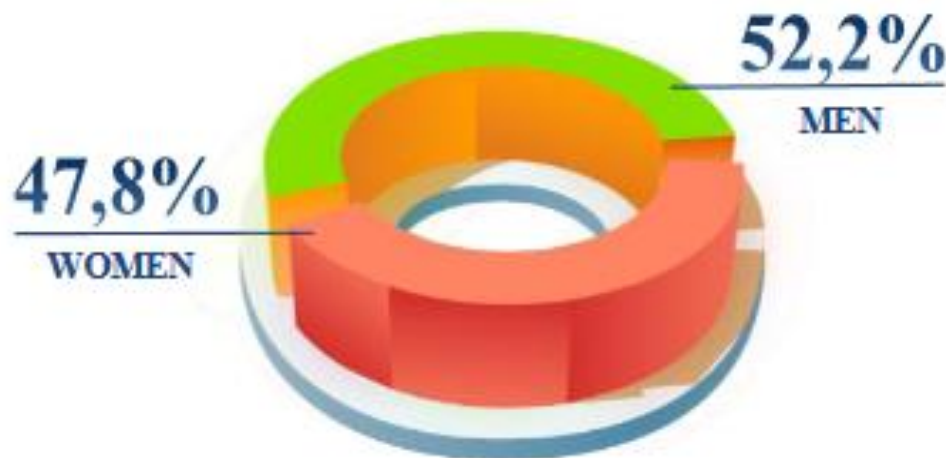
The dynamics of the number of men and women who arrived in Uzbekistan shows an increase in the share of men in the total number of foreign citizens who arrived. At the beginning of 2019, men accounted for only 692,72 thousand people (50, 2% of the total

⁶ <https://uzbektourism.uz/uz/newnews/view?id=985>

⁷ file:///C:/Users/user/Downloads/18.Tourist%20flows-3.pdf

number of arrivals), and women – 687,49 thousand people (49,8%). In January-March 2020, there was an excess of the share of men in the total number of foreign citizens who arrived (men – 51,9% (629,62 thousand people), women – 48,1% (584,34 thousand people). For the same period in 2021, the number of arrived men amounted to 121,02 thousand people (50,7%), women -117,84 thousand people (49,3%).⁸

**Total for the I quarter
of the corresponding year (thousand people)**

In connection with this, during the years of independence, the necessary organizational and legal mechanisms for the development of the industry were created in

⁸ file:///C:/Users/user/Downloads/18.Tourist%20flows-3.pdf

Uzbekistan, and the government adopted relevant regulatory documents. Work in this direction continues today. Due to this, according to the World Travel and Tourism Council (WTTC), the tourism sector of the Republic of Uzbekistan is included in the list of 10 rapidly developing countries. In the period of determining the future, the trend of providing tourist services to foreign citizens in the Republic of Uzbekistan is increasing. In the future, this situation ensures the development of the tourism business in the market of inbound and outbound tourism in Uzbekistan, not only the tourism industry, but also a number of other sectors of the national economy related to tourism.

REFERENCES:

1. <https://stat.uz/uz/>
2. <file:///C:/Users/user/AppData/Local/Temp/Turistik%20oqim.pdf>
3. <http://www.fezgijduvan.uz/uz/index#customs>
4. Law of the Republic of Uzbekistan "On Special Economic Zones". February 17, 2020.
5. D.Yu.Hodzhamkulov "Free Economic Zones" T.2019 Textbook.408 pages.
6. Дилмонов Қ. THE ASPECT OF INNOVATION IN TOURISM SPHERE //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 3. – №. 3.
7. Bakhtiyorovich D. K. THE ASPECT OF INNOVATION IN TOURISM SPHERE //Academic Journal of Digital Economics and Stability. – 2021. – Т. 5. – С. 68-73.

УДК: 63.631

ПРЕИМУЩЕСТВО ВЫРАЩИВАНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ В ТЕПЛИЧНОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Исаков Акбар Анваржонович

*Профессиональная школа Кибрайского района Ташкентской области
Заведующий кафедры «Технических наук»*

Аннотация: Организация тепличного хозяйства и выращивание различных видов сельскохозяйственных культур является довольно выгодным бизнесом, к тому же, полезным для всех сторон. Постоянно функционирующее тепличное хозяйство позволит получать доход круглый год.

Ключевые слова: рентабельность, покрытия, конструкция, стеллаж, поликарбонат, прибыль.

Введение

По Постановлению Президента Республики Узбекистан, от 07.06.2021 года № ПП-5138 в целях рационального использования земельных и водных ресурсов, развития тепличных хозяйств основанных на энергосберегающих технологиях, наращивания производства и объемов экспорта сельскохозяйственной продукции, а также широкого привлечения в сферу прямых иностранных инвестиций и квалифицированных специалистов, увеличения в стране количества семей имеющих собственный бизнес. Выращивание овощей в теплицах с каждым годом набирает все большие и большие обороты. Преимущество такого способа выращивания самых разнообразных культур, таких как, помидоры, огурцы, баклажаны, листовые салаты и многих других дает высокую прибыльность, быструю окупаемость и хорошую рентабельность. Помимо овощей, в теплицах также выращивают ягоды, цветы и декоративные растения. Данный бизнес способен принести огромную прибыль, но потребует от организатора серьезной отдачи в виде правильного ухода за растениями.

При ведении тепличного хозяйства в качестве покрытия можно использовать стекло или поликарбонат. В более теплое время года вполне сгодятся конструкции, покрытые пленкой. Но наиболее функциональными и надежными можно считать теплицы, изготовленные из сотового поликарбонатного материала. Неизменным, при производстве теплицы, остается лишь прозрачность материалов, из которых изготавливаются конструкции. Чем выше показатель прозрачности, тем больше пропускная способность солнечных лучей. Но прозрачность, показатель к которому нужно относиться осторожно. Переизбыток солнечной инсоляции может привести к

ожогам и другим повреждениям растений. Особенно это актуально для регионов центральной Азии.

По виду теплицы делятся на стеллажные и грунтовые, по типу конструкций на ангарные и блочные варианты. Несущие конструкции теплиц выпускаются каркасными и бескаркасными. Для того, чтобы теплицы служили долго, перед установкой необходимо правильно подготовить поверхность. Она должна быть исключительно ровной, в противном случае, возможны перекосы строения и, как следствие, быстрое разрушение.

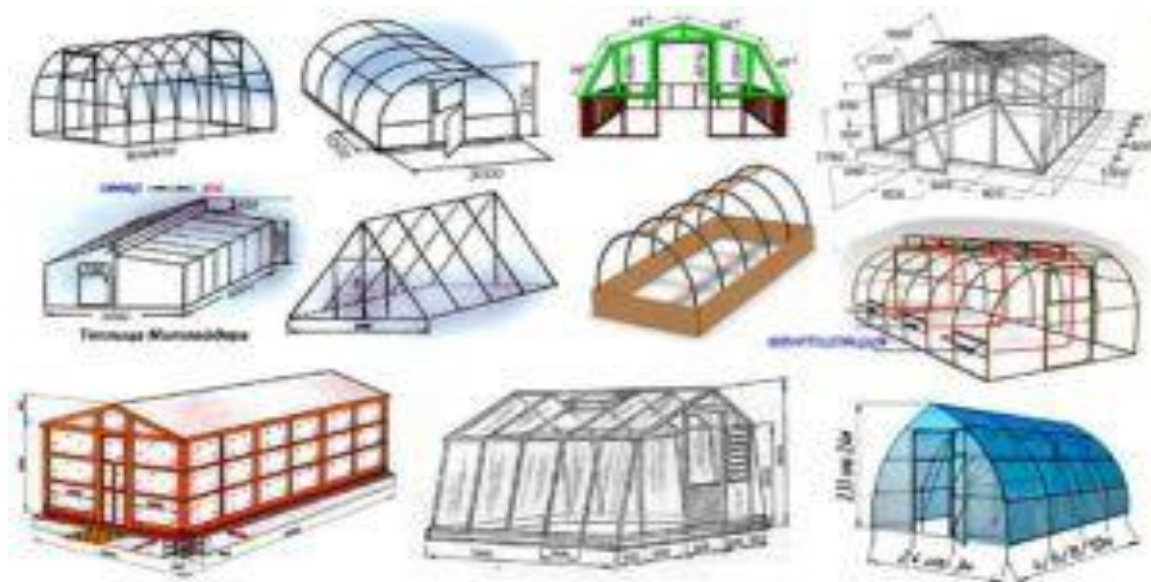

Рис.1. Разные конструкции каркасов теплиц

Современные теплицы состоят из фундамента, несущих стен и кровли. По конструкции каркасов теплицы бывают: голландский тип, арочный тип, пирамидальный тип, прямоугольный тип со скатной крышей или с плоской кровлей. Кровля может быть односкатной, двускатной или много скатной. Наиболее востребованы конструкции с двускатной крышей. Такие теплицы удобны и функциональны, особенно в зимний период, так как снег не собирается на крыше. Односкатные крыши малопригодны для зимнего использования, так как скопление снега перекрывает доступ солнечных лучей в теплицу. Кроме того, большое количество снега на крыше может привести к обрушению конструкции.

Легкая конструкция, выполненная из поликарбоната, очень просто и быстро монтируется и не требует значительных материальных затрат. Строения из поликарбоната могут быть выполнены в различных размерах и формах. Не высокая цена, а также хорошая пропускная способность света — вот главные преимущества материала для обшивки парника. Кроме того, поликарбонат невероятно прочен для кажущейся на первый взгляд хрупкости. Собранная из поликарбоната теплица имеет хорошие технические характеристики как выдержка больших атмосферных нагрузок:

высокая температура, снег, ветер. При выборе теплицы стоит обратить особое внимание на качество конструкции и поддержание нужного температурного режима. При неправильном выборе того и другого возможны поражения растений различными бактериями и вредителями.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Бизнес тепличного хозяйства сегодня актуален, как никогда. Это обусловлено тем фактором что, популярность здорового питания возрастает и с каждым днём спрос на свежую продукцию растёт, люди начинают употреблять всё больше свежей зелени, овощей и фруктов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. *Курдюмов Н. И.* Умная теплица. – Ростов-на-Дону: Владис, 2009.
2. *Скрипник И. А.* Теплицы, парники, пленочные укрытия, оранжереи и другие укрывные сооружения. – Донецк: Агентство Мультипресс, 2012.
3. *Кашин С. П.* Теплицы и парники. – М.: Рипол-Классик, 2012.
4. Astanakulov Komil Dulliyevich, Kurbanov Fazliddin Kulmamatovich, Isakova Farida Jazilbaevna. (2020). Substantiation Of The Operating Mode Of The Pendulum Feeder. THE AMERICAN JOURNAL OF APPLIED SCIENCES, Volume-02, Issue II, 110-115.
5. K D Astanakulov, F J Isakova, F K Kurbonov. (2021), SELECTION OF THE DIAMETER OF THE GRANULATOR MATRIX DEPENDING ON THE AGE AND WEIGHT OF THE FISH AND ITS ANALYSIS. EPRA International Journal of Multidisciplinary research, Volume: 7, Issue: 9, 440-443.
6. Isakova Farida Jazilbaevna. (2022). MECHANIZATION OF FISH FEEDING PROCESSES. “WORLD SCIENTIFIC RESEARCH JOURNAL” international electronic journal, Volume-4, Issue-1, 144-146.

БРОНХИАЛЬНАЯ АСТМА. АКТУАЛЬНЫЕ МЕТОДЫ ЛЕЧЕНИЯ И ДИАГНОСТИКИ

Давлатбоев Мухаммади Тождинович

Ташкентский педиатрический медицинский институт, Узбекистан.

Анварова Рухшона Аъзамовна

Самаркандский Государственный медицинский университет, Узбекистан

Резюме: *Бронхиальная астма (БА) является гетерогенным заболеванием, характеризующимся хроническим воспалением дыхательных путей, наличием респираторных симптомов, таких как свистящие хрипы, одышка, заложенность в груди и кашель, которые варьируют по времени и интенсивности, и проявляются вместе с вариабельной обструкцией дыхательных путей. Гетерогенность БА проявляется различными фенотипами заболевания, многие из которых возможно выделить в обычной клинической практике. [1]*

БА занимает лидирующую позицию по распространенности среди населения. Если верить статистике, за 15 лет зафиксировано удвоение количества заболевших этой патологией. По крайней мере, 348 млн. пациентов во всем мире страдают БА. В РФ, по данным недавно проведенного эпидемиологического исследования, распространенность БА среди взрослых составляет 6,9%, а среди детей и подростков – около 10%. По данным Центра по контролю и профилактике заболеваний (Centers for Disease Control and Prevention - CDC) на 2017 г. в США 25,2 млн. (7,9%) человек страдали БА. Из них 6,2 млн. (8,4%) – дети, при этом 4,4% – пациенты в возрасте от 0 до 4 лет; 8,8% – дети от 5 до 14 лет; 11,1% – от 15 до 17 лет. Согласно данному отчету, показатель смертности от астмы у детей составил 2,5 на 1 млн (185 пациентов).

Ключевые слова: *бронхиальная астма, лечение бронхиальной астмы, базисная терапия, комбинированная терапия ингаляционными глюкокортикостероидами, ингаляционные глюкокортикостероиды.*

BRONCHIAL ASTHMA. CURRENT METHODS OF TREATMENT AND DIAGNOSIS

Davlatboyev Muhammadi Tojiddinovich

Tashkent Paediatric Medical Institute, Uzbekistan

Anvarova Rukhshona A'zamovna

Samarkand State Medical University, Uzbekistan

Abstract: *Bronchial asthma (BA) is a heterogeneous disease characterised by chronic inflammation of the airways, the presence of respiratory symptoms such as wheezing, breathlessness, chest congestion and cough, which vary in time and intensity, and occur together with variable airway obstruction. Heterogeneity of BA is manifested by different disease phenotypes, many of which can be distinguished in routine clinical practice. [1]*

AD leads in terms of prevalence in the population. Statistics show that the number of people affected by this pathology has doubled in 15 years. At least 348 million patients suffer from AD worldwide. In the Russian Federation, according to a recent epidemiological study, the prevalence of AD among adults is 6.9% and among children and adolescents about 10%. According to the Centers for Disease Control and Prevention (CDC), 25.2 million (7.9%) people in the USA had AD in 2017. Of these, 6.2 million (8.4%) were children, with 4.4% of patients aged 0 to 4 years; 8.8% from 5 to 14 years; and 11.1% from 15 to 17 years. According to this report, the mortality rate from asthma in children was 2.5 per 1 million (185 patients).

Key words: *bronchial asthma, treatment of bronchial asthma, basal therapy, combination therapy with inhaled glucocorticosteroids, inhaled glucocorticosteroids.*

Введение.

Большинство пациентов, страдающих БА, хорошо отвечают на традиционную терапию, достигая контроля заболевания. Однако существенная часть пациентов (20–30%) имеет трудные для терапии фенотипы БА (тяжелая атопическая БА, БА при ожирении, БА курильщика, БА с поздним дебютом, БА с фиксированной бронхиальной обструкцией) и может быть рефрактерна к традиционной терапии. У них отмечается высокая частота обострений и обращений за неотложной медицинской помощью. В приемных отделениях и отделениях неотложной помощи стационаров развитых стран на долю пациентов с обострением БА приходится до 12% всех обращений, из них 20–30% нуждаются в госпитализации в специализированные отделения, и около 4–7% – в отделения реанимации и интенсивной терапии (ОРИТ). Около 5% всех пациентов с обострением БА требуют проведения интубации трахеи и искусственной вентиляции легких (ИВЛ), при этом в случае проведения ИВЛ летальность среди пациентов с БА достигает почти 7%.

На появление и развитие БА влияет ряд причин. Среди них: бытовые аллергены, условия труда, генетические причины и других факторы.

Бытовые аллергены. На развитие бронхиальной астмы может влиять домашняя пыль, шерсть животных, перья в подушках, бытовая химия. К наиболее изученным аллергенам, вызывающим бронхиальную астму, относятся клещи домашней пыли. Они обнаруживаются в пыли и изделиях с тканым материалом или набивкой, таких как матрасы, подушки, мягкие игрушки и постельные принадлежности. Исследования показали, что воздействие пылевых клещей в раннем детстве является важным фактором развития астмы: у 16 из 17 детей с астмой выявлена аллергия на них. Кроме

того, чем выше был уровень заражения пылевыми клещами у детей в возрасте одного года, тем раньше происходит первый астматический приступ. Также было доказано, что относительный риск развития бронхиальной астмы у людей, подвергшихся воздействию высоких уровней этого аллергена, возрастает в пять раз.

Условия труда. Согласно эпидемиологическим исследованиям, удельный вес бронхиальной астмы, возникающей под влиянием неблагоприятных факторов производственной среды, составляет от 2 до 15 %. Существует множество веществ, которые приводят к развитию профессиональной астмы. Среди них: фталаты, альдегиды, изоцианаты, металлы, зерновая и мучная пыль, флюсы, эпихлоргидрин, формальдегид, аллергены животных, смолы и древесная пыль, клеи, латекс.

Генетические причины. Развитие бронхиальной астмы зависит от взаимодействия различных генов и факторов внешней среды. К генам, влияющим на появление болезни, относят гены Т-лимфоцитов 1 и 2 типов (Th1 и Th2), иммуноглобулинов Е (IgE), интерлейкинов (ИЛ-3, ИЛ-4, ИЛ-5, ИЛ-9, ИЛ-13), гранулоцитарно-моноцитарного колониестимулирующего фактора (ГМ-КСФ), фактора некроза опухоли-альфа (TNF- α), а также гена ADAM33, который регулирует продукцию цитокинов и ответственен за стимуляцию гладкой мускулатуры дыхательных путей и деление фибробластов.

Цель: Следует выделить определенные формы и лечение бронхиальной астмы.

Материалы и методы: В базе данных по ключевым словам был проведён поиск среди русскоязычных и англоязычных работ, опубликованных за последние 10 лет.

Результаты исследования:

Классификация БА по фенотипам. Определение фенотипических особенностей заболевания является требованием времени, так как персонализированная медицина на основании отбора пациентов (выделение субпопуляций/кластеров/фенотипов БА) предусматривает использование ряда диагностических тестов и при подтверждении предполагаемого фенотипа – таргетную терапию, и персонифицированные методы профилактики. Аллергическая БА: наиболее легко распознаваемый фенотип, при котором БА обычно начинается в детстве, связана с наличием других аллергических заболеваний (атопический дерматит, аллергический ринит, пищевая аллергия) у пациента или родственников. Для этого фенотипа характерно эозинофильное воспаление дыхательных путей. Пациенты с аллергической БА обычно хорошо отвечают на терапию ингаляционными глюкокортикостероидами (ИГКС). Неаллергическая БА: встречается преимущественно у взрослых, не связана с аллергией. Профиль воспаления дыхательных путей у пациентов с данным фенотипом может быть эозинофильным, нейтрофильным, смешанным или малогранулоцитарным. В зависимости от характера воспаления пациенты с неаллергической астмой могут не отвечать на терапию ИГКС. БА с поздним дебютом: у некоторых пациентов, особенно женщин, астма развивается впервые уже во взрослом возрасте. Эти пациенты чаще не

имеют аллергии и, как правило, являются относительно рефрактерными к терапии ГКС или им требуются более высокие дозы ИГКС. БА с фиксированной обструкцией дыхательных путей: у некоторых пациентов с длительным анамнезом БА, по-видимому, вследствие ремоделирования бронхиальной стенки развивается фиксированная обструкция дыхательных путей. БА у пациентов с ожирением: пациенты с ожирением и БА часто имеют выраженные респираторные симптомы, не связанные с эозинофильным воспалением. Трудная для лечения БА это астма, которая не контролируется, несмотря на лечение на ступени 4 или 5 по GINA (например, ИГКС в средней или высокой дозе со вторым контроллером (ДДБА или АЛТР); поддерживающая терапия ГКС), или для которой требуется такое лечение для поддержания хорошего контроля симптомов и уменьшения риска обострений. Во многих случаях БА может быть трудной для лечения из-за модифицируемых факторов, таких как: неправильная техника ингаляции, плохая приверженность лечению, курение или сопутствующие заболевания, или из-за неправильного диагноза. Тяжелая астма является подгруппой трудно поддающейся лечению астмы и означает астму, которая остается неконтролируемой, несмотря на приверженность максимально оптимизированной терапии и лечению сопутствующих заболеваний, или ухудшается, когда высокие дозы ГКС уменьшаются. Большая часть пациентов с тяжелой БА относится к Т2-эндотипу БА и имеет эозинофильное воспаление в слизистой нижних дыхательных путей, в формировании которого участвуют Th2-лимфоциты и врожденные лимфоидные клетки 2 типа (ILC2), генерирующие цитокины Т2-профиля: интерлейкин 4, интерлейкин 5, интерлейкин 13.

Заключение:

При легком течении бронхиальной астмы (БА) часто отмечается недостаточно серьезное отношение врачей и больных к указанному заболеванию по причине редких и не причиняющих особых неудобств клинических проявлений. При БА легкой степени вероятность тяжелых обострений вплоть до астматического статуса врачами недооценивается, а у пациентов часто отмечается очень низкая приверженность назначенному лечению. Также существуют проблемы своевременного выявления, правильной диагностики и подбора адекватной терапии БА врачами первичного звена, к которым в первую очередь обращаются такие больные [2].

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. <https://probolezny.ru/bronhialnaya-astma/#1>
2. С. Н. Авдеев, З. Р. Айсанов, А. С. Белевский, А. М. Кулбаисов, О. М. Курбачева, И. В. Лещенко, Н. М. Ненашева, Р. С. Фассахов. Легкая бронхиальная астма: настоящее и будущее. Пульмонология Главная > Том 28, № 1 (2018).

BUGUNGI KUNDAGI TIBBIYOT

Shaymardanov Ural Baltayevich

O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya sport universiteti Sport tibbiyoti va bioximya kafedrası o'qituvchisi

Shoymardonova Dilorom Nuriddinovna

Chirchiq shahar tibbiyot koliji yetakchi o'qituvchisi

Jovliev Mukhriddin

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Hozirgi kunda zamonaviy tibbiyotda bemorlarni tekshirish davolash ishlarini bajarishda tibbiy asbob-uskunalardan foydalanish ehtiyoji harqachongidanda zaruriy ahamiyatga ega. Maqolada tibbiyot sohasi rivojlanishi va uning amaliy faoliyati jarayonida qo'llaniladigan apparatlarning ahamiyati, turlari va tuzilishi haqida qisqa tarzdagi ilmiy malumotlar va xulosalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Tibbiyot, sog'likni saqlash, tibbiy apparatlar, tibbiy xiamat, ijtimoiy soha.

KIRISH

Mamlakatimizda zamonaviy tibbiyot bilan birga xalq tabobatini uyg'unlashgan holda olib borish masalalarining ahamiyati xorijlik olimlarning ilmiy ishlarida ham qayd etib o'tilgan. Xususan, nemis olimi Sofi Xoxmann o'zining "Milliy o'zlik va an'analarning tiklanishi: sobiq Sovet O'zbekistonida an'anaviy tibbiyotning yo'lga qo'yilishi" nomli maqolasida O'zbekiston mustaqillikka erishganidan so'ng ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy hayotning barcha sohalarida tub islohotlarni samarali amalga oshirish bilan bir qatorda inson salomatligi, sog'ligi va umr uzayishini amalga oshirishda "muqobil" tibbiy amaliyotni rivojlantirishga e'tibor qaratishi lozimligi to'g'risida o'z mulohazalarini bildirib o'tgan. Uning fikricha, shu maqsadda O'zbekistonda davlat tomonidan xalq tabobati huquqiy jihatdan tartibga solish va tegishli shart-sharoitlar yaratish hamda aholiga tibbiy xizmat ko'rsatishda zamonaviy tibbiyot bilan xalq tabobatini uyg'unligini ta'minlash dolzarb masaladir.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so'ng dori vositalarini ro'yxatga olish, me'yoriy texnik hujjatlarni tasdiqlash va ekspertizasini amalga oshirish, dori vositalari va tibbiyot texnikasining sifatini nazorat qilishni xalq etishda o'z sohasini mukammal egallagan farmatsevt mutaxassislariga bo'lgan talab ortdi. Xususan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston respublikasi sog'liqni saqlash tizimini tubdan takomillashtirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar"l to'g'risida farmoni ushbu sohadagi islohotlarni yanada kuchaytiridi.

Respublikada sog'liqni saqlash tizimini isloh qilish chora-tadbirlarini amalga oshirish doirasida aholiga tibbiy yordam ko'rsatishning zamonaviy tizimini shakllantirish borasida muayyan natijalarga erishildi. O'tgan davrda qishloq vrachlik punktlari, shahar va qishloq oilaviy poliklinikalarini tashkil etish orqali birlamchi

1 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 07.12.2018 yildagi PF-5590-son tibbiy-sanitariya yordamini ko'rsatish tizimi takomillashtirildi hamda aholining ushbu xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari kengaytirildi. Shoshilinch tibbiy yordam ko'rsatishning yagona markazlashgan tizimi yaratildi, fuqarolarga, jumladan, joylarda yuqori texnologiyalarga asoslangan tibbiy yordam ko'rsatuvchi respublika ixtisoslashtirilgan ilmiy-amaliy tibbiyot markazlari tarmog'i takomillashtirilmoqda.

Aholining reproduktiv salomatligini mustahkamlash, onalik va bolalikni muhofaza qilish bo'yicha qator maqsadli milliy dasturlar amalga oshirildi. Bolalarning irsiy va tug'ma kasalliklar bilan tug'ilishining oldini olish maqsadida respublika va hududiy skrining markazlari tashkil etildi.

Natijada 1991 - 2017-yillarda umumiy o'lim ko'rsatkichi 20 foizga, onalar va chaqaloqlar o'limi 3,1 barobar kamaydi. O'rtacha umr ko'rish davomiyligi 1995-yilga nisbatan 4,6 yilga oshdi va bugungi kunda 73,7 yilni tashkil etmoqda. Shu nuqtai nazardan tibbiyot sohasidagi zamonaviy moddiy texnik baza taminotini oshirish asosiy vazifa sifatida qolmoqda.

TADQIQOT METODLARAI VA EMPIRIK TAHLIL

Avvalo tibbiy uskunalar deganda biror turdagi quvvat (issiqlik, nurlanish, elektr) ni organizmga umuman yoki tanlab, muayyan funktsional tizimga yoki a'zo (a'zolar guruhi) ga ta'sir o'tkazish maqsadida generatsiya xiluvchi qurilmalar tushuniladi. Organizmning u yoki bu funktsional tizimlariga muayyan vaqt davomida o'rnini bosadigan buyumlar apparatlar sirasiga kiradi ("Sun'iy buyrak" apparati, o'pkaning sun'iy ventilyatsiyasi uchun apparat va h.k)2.

Tibbiy asboblarda haqida ma'lumot berganda Elektr tibbiyot qurilmalari, IEC 60601-1 standarti, bir nechta energiya nuqtasiga aloqador bo'lmagan, tibbiy maslahat bilan birga kasallikni tashxislash, davolash va monitoringida, bemor bilan elektr yoki jismoniy aloqa o'rnatishda, bemordan bemorga energiya uzatishni amalga oshiradigan, u bemorga yoki undan bemorga energiya uzatishni o'lchaydigan asbob sifatida ifodalanadi. Elektr tibbiy asboblarni sinash uchun EUROLAB laboratoriyasiga murojaat qilishingiz mumkin.

IEC 60601-1 elektrotexnika qurilmalari uchun global ko'rsatkichga aylandi va tizimlar sifatini sertifikatlash organi sifatida ko'plab kompaniyalar bilan birgalikda IEC 60601-1, UL, CE va CSA markalarining ko'pgina mahsulotlarini ro'yxatdan o'tkazish bilan ta'minlandi; savdo ishtirokchilari va muammolar yuzasidan chiqarilgan da'volarni himoya qilish zaruriyati. I.3ning so'nggi yangilanishi bilan IEC 60601-1: 2005 IEC 60601-1 standartiga mos kelishini ta'minlash uchun barcha qo'shimcha me'yorlarga amal qilish majburiyatini oldi.

2 Umarova SH.Z "Tibbiyot va farmatsevtika tovarshunosligi" fani Farmatsiya fakulteti 5- kurs talabalarining amaliy mashg'ulotlari uchun "Ish daftari" Toshkent 2019 7-b

Elektron tibbiyot texnikalarining uzoq vaqt normal ishlashi uchun texnik xizmat ko'rsatishning ahamiyati katta. Elektron tibbiyot apparatlarini tuzatishning uch turi mavjud:

1. Kundalik ta'mirlash. Bunda tibbiyot apparatlarini ishlatish vaqtida uchraydigan ayrim nosozliklarni aniqlab, tuzatish ishlari bajariladi. Bu ishlarni texnik xizmat ko'rsatish mutaxassislari ham, shu texnik vosita bilan ishlayotgan mutaxassis ham bajarishi mumkin.

2. O'rta tamirlash. Bunda tibbiyot apparatining ayrim qism va bloklarining ishdan chiqqanligini aniqlab, so'ngra ular almashtirib tuzatiladi. O'rta ta'mirlash ishlari davolash muassasasi sharoitida olib borilishi mumkin.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti tahliliga ko'ra, davolash inson salomatligini ta'minlashning 10 foiz omili, xolos. Irsiy omillar 15 foiz, atrof-muhit 20 foiz, eng asosiysi, turmush tarzi 55 foizni tashkil etadi. Koronavirus kasalligi ham noto'g'ri turmush tarzi og'ir oqibatlariga olib kelishini ko'rsatdi.³

NATIJALAR

Tahlillar natijasida shifokorlarning ish kunining 60 foizi bemorlarni davolashga emas, hisobot to'ldirishga sarf bo'layotgani aniqlangan. Bu kabi holatlarning oldini olish maqsadida sog'liqni saqlash tizimiga raqamli texnologiyalarni joriy qilishning huquqiy asoslarini yaratish borasida ham bir qator ishlar amalga oshirilmoqda.

Hozirgi kunda yagona elektron ro'yxatga olish va internet tarmoq orqali shifokor qabuliga yozilishni ta'minlab beruvchi «Elektron poliklinika» avtomatlashtirilgan axborot tizimini ishga tushirilishi natijasida hududlarda yashovchi fuqarolarning yagona tibbiy kartasi yaratilmoqda. Bunday tizim orqali fuqarolarimiz respublikamizning barcha tibbiyot muassasalaridan o'zining kasallik varaqalaridan elektron tarzda foydalanish imkoniyatiga ega bo'lishmoqda.

Bu kabi tizimlarning joriy qilinishi nafaqt shifokorlarga, balki bemorlarga ham vaqt va mablag' masalasini tejash borasida bir qator qulayliklarni yaratmoqda. Xususan, 2021-yilgi Davlat dasturi loyihasining 177-bandida belgilab berilgan vazifalarning amalga oshirilishi natijasida hududlarda ko'rsatilayotgan tibbiy xizmat sifatini yaxshilash maqsadida respublika ixtisoslashgan tibbiyot markazlari va ularning filiallari o'rtasida telemeditsina aloqalari yo'lga qo'yiladi.

Pandemiya davrida ham ushbu masalalarga dolzarblik nazari bilan qaraldi va sog'liqni saqlash sohasiga Davlat byudjetidan yo'naltirilgan mablag'lar miqdori 13 638,5 mlrd. so'm yoki o'tgan yilning mos davriga nisbatan 3 069,7 mlrd. so'mga (29,0 foiz) ko'p mablag'lar ajratilgan. Yo'naltirilgan mablag'ning jami Davlat byudjeti xarajatlaridagi ulushi 13,3 foizni (2019 yilda 12,2 foiz) tashkil etdi.

Shu bilan birga, mamlakatimiz Prezidenti va Hukumat qarorlariga asosan tasdiqlangan sog'liqni saqlash sohasiga doir Davlat dasturlari va markazlashgan

3 <https://strategy.uz/index.php?news=1223&lang=uz>

tadbirlarga 2020 yilda 431,1 mlrd. so'm ajratilib, shundan 424,0 mlrd. so'm (98%) mablag' o'zlashtirilgan. Shuningdek, mazkur hujjatlar ijrosi doirasida tegishli vazirlik va idoralar bilan birgalikda koronavirus bo'yicha epidemiologik vaziyat yomonlashuvining oldini olishga qaratilgan kechiktirib bo'lmaydigan zaruriy tadbirlar olib borilmoqda.

XULOSA

Tibbiy asbob va uskunalarining hozirgi kundagi ahamiyati va ushbu masalani o'rganishning ahamiyatini quyidagi xulosalar orqali izohlash mumkin:

- zamonaviy fan-texnika yutuqlari va kompyuter dasturlari tahliliining tibbiyotda yangi tibbiy texnologiyasini rivojlanishidagi ahamiyatini bilish;
- tibbiy texnikaning tuzilishi, klassifikatsiyasi, tibbiyot apparatlarining asosiy guruhlari, tibbiy texnika rivojlanishining tarixi, tibbiy texnikaning tibbiyot amaliyotidagi ahamiyatini bilish va tahlil qilish;
- yangi texnologiyalar, yangi texnika haqida tushuncha va ularni hozirgi zamondagi roli, shuningdek ilmiy-texnik rivojlanishning turli davrlarida tibbiy texnologiyalarning shakllanishi haqidagi amaliy tajribalar tahlili;
- sog'liqni saqlashning turli sohalaridagi samaradorligini oshirishda yangi texnologiyalarning vazifasi va ularning tuzilishi;
- zamonaviy kompyuter dasturlari asosida bemor taxlillarini va u haqidagi ma'lumotlarni hujjatlashtirish va statistik tahlil qilish. Har bir kasallikka mos ravishda tibbiy texnikani va tibbiy texnologiyasini tanlash.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Levinson A.R. «Elektromeditsinskaya apparatura». M., «Meditsina», 1981.
2. Shishkin I. F. Metrologiya, standartizatsiya i upravleniya kachestvom. M., Izd. Standartov. 1990,
3. Muqimjonov I.I., Xudoyberganov A.R., Usmonov T. "Elektron tibbiyot texnikalarini o'rgatish, texnik xizmat ko'rsatish va tuzatish" "Ibn Sino", 2004.
4. Djurayev A.D., Tokhirov A.I., Marasulov I.R. CLEANING COTTON FROM
5. SMALL DIRTY // Universum: технические науки : электрон. научн. журн. 2022. 3(96). URL: <https://7universum.com/ru/tech/archive/item/13196>. DOI - 10.32743/UniTech.2022.96.3.13196
6. Tokhirov A.I. Writing control programs for computer numeral control machines // Universum: технические науки : электрон. научн. журн. 2021. 5(86). URL: <https://7universum.com/ru/tech/archive/item/11810>. DOI -10.32743/UniTech.2021.86.5.11810
7. Tokhirov A.I. Application procedure CAD/CAM/CAE - systems in scientific research // Universum: технические науки : электрон. научн. журн. 2021. 6(87).

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF STUDENTS

D.Kamoldinova

One of the main features of the student period is the rapid realization of social maturity. It is known that social maturity (maturity) requires a person to acquire the necessary mental abilities and various roles in social life (building a family), raise children, participate in useful work (work in a responsible role).

The student period consists of the second stage of adolescence, includes the ages of 17-22-25, and has a number of unique characteristics. characterized by resistance. Therefore, the period of adolescence begins with the realization of a person's social and professional status. At this stage, adolescence experiences a kind of mental crisis or stress.

The psychological characteristics of being a student are so amazing that you can feel like the richest and the poorest person during this period. Living with strangers in a place you don't know, seeing people with different characters, coming to terms with them and even liking them is actually quite difficult. Therefore, during the student period, you will begin to acquire new skills so that you do not stumble in life, taking certain experiences for your future work. The most emotional period of being a student occurs when the student is living in the student residence of the university. During this period, many students will be promoted together with other peers, or new opponents will create time to form a new world for themselves. A student is such a person that if he has a million money, he will manage to spend it in a day, but even if he has little money, he will be able to spend it for months. learns information about During this period, young men between the ages of 18 and 25 live in student housing without family, and during this period, they feel mature and do not want to receive financial support from their parents, and they are slow to start working or provide a small amount of money for a longer period of time. It is a period of thinking. This creates a psychological conflict, the student thinks that there are two ways: should I go to 25 under the care of my parents, or should I earn money on my own? It is natural that in this situation, some teenage boys are happy to work, dress well and buy good products, but unfortunately, at this time, the process of distancing themselves from university life is in full swing. They focus most of their attention on work. Later, in this period, the person will work harder to prove to his parents that he can control everything and that he can provide for himself. . Now it seems that the student has set himself the dream of getting a diploma and getting a higher grade. There is a huge psychological impact here, of course, the parents' lack of trust in the child, waiting for the young man to ask for money, may be the reason for this.

During the student period, there are periods of great crisis, for example, adapting to urban conditions while living in the village is referred to as a state of cultural shock in scientific language. In this situation, a person slowly adapts to the dialect of that place and adapts to its people.

Another crisis of the student period is that during this period, girls and boys are surrounded by their peers, away from their parents, and they naturally develop hidden feelings when they meet with members of the opposite sex, and these feelings also affect students in different ways. starts The influence of a girl child on a boy and the influence of a girl child on a boy, because they are close to each other for a long time, they get used to being together, and then it leads to very difficult consequences for them until the time of separation approaches. It is natural that students spend most of their life and time in such useless activities during this period, and it is natural that they have to seriously destroy the foundation for their future. If we take a broader view, on average, a person spends 15 years of his life to get knowledge, and with this, people go to work after completing education, and then the average time of 40 years is spent on work. It can be seen from this that the meaningful and orderly spending of the 4 years of university life given to us for our studies proves that it should be a solid foundation for our 40-year future ahead of us.

Methods: We analyze the student period by putting Enrollment and Studentship in a Venn diagram to determine whether it is generally a good and hot period.

Applicant

memorizing the same book regularly

Stomach gastritis

Reading books of various genres

Lives with high pressure

Nervousness

Insomnia

It is cut off from the outside world

Drink a lot of coffee

material problems

A student

Living independently, earning money, spending money, getting a scholarship

Homesickness

messy life

In the diagram below, we tried to describe the characteristics of the applicant in a yellow circle. Student characteristics are classified in the green circle. blue four corners at the intersection of both tables. Inside, the characteristics of both were described, from which it follows that the applicant also has his own problems and achievements, for example, the applicant spends most of his time at home in front of his parents. He eats home-cooked meals, has an angel who washes and irons his clothes, two problems for the applicant: lack of time and lack of a contract for study will be a problem for the applicant to study at the state university.

Students may study far away from home (in other regions or cities), travel far from their families, earn money independently, and spend money. It is as if a student spends his

hard-earned money in an instant and is left with only one light meal or bread. is a person who spends his day.

If we compare a person to a car, until a person becomes a student, all the internal parts of the car will be eaten. He embarks on a journey to walk his ways. It is not for nothing that it is called the golden age of studenthood. Legal, social, psychological and biological aspects of a person are revealed

**SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF URBAN AND RURAL
PARENTS' PERCEPTIONS OF THEIR CHILDREN'S FUTURE**

Maxsudova Ravshanoy

Annotatsiya: Shahar sharoiti avvalam bor biz Shahar va qishloqda istiqomat qiluvchi oilalarning bir birlariga nisbatan o'zaro tafovutini bilib olishimiz va o'sha tafovut orqali ularning doimiy turmush tarsi haqida tadqiqotni olib borishimiz mumkin quyida siz qishloq va shaharda yashovchi oilalarning o'z farzandlari kelajagiga bo'lgan qiziqishlarini ijtimoiy psixologik taraflari haqida so'zlab o'tamiz.

Kalit so'zlar: *Talimga yo'naltirilgan, bunyodkor g'oya, vayronkor g'oya, sifatli ta'lim.*

Tadqiqot obyekti: Qorasuv shahri Hunarmandlar MFY Turkiston ko'chasi
Qo'rg'ontepa tumani Dehqonobod QFY

Predmeti: Qishloq va Shahar oilalarida voyaga yetuvchi bolalarning kelajagi ijtimoiy-psixologik xususiyatlari.

Maqsad va vazifakari: Qishloq va shahar sharoitlarida voyaga yetuvchi bolalarni ijtimoiy va psixologik yutuqlarini va kamchiliklarini aniqlash va kamchiliklari haqida malumot bergan holda tavsiyalar qilish va yutuqlarini boshqalar bilan tajriba almashgan holda ommalashtirish.

Foydalanilgan tadqiqot usullari: Nazariy, empirik, taqqoslash, malumotlarni qayta ishlash.

Tadqiqot bosqichlari:

- **bosqich:** (2022-yil, avgust-oktyabr) Tadqiqotning amaliy qismi tashkil etildi.
- **bosqich:** (Yil oy)

Tadqiqot bazasi: Tadqiqotning bazasi Qo'rg'ontepa tumani Dehqonobod qishlog'i faollar yig'ini bilan hamkorlikda va Qo'rasuv shaharida istiqomat qiluvchi oilalar bilan birga ishlandi. Tadqiqotda anketa so'rovnomasi, kuzatuv, taqqoslash, SWOOT tahlili, Wen diagramasi.

Tadqiqot tuzilishi: 1.kirish qism (introduction), 2. Metodlar (methods), 3.Natijalar (result), 4.Munozara (discussion) hamda xulosa (conclusion)dan iborat.

- **Kirish (introduction):**

Har bir davlatning yoshlari bu o'sha davlatning kelajagi hisoblanadi. Har bir davlat o'z kelajagi uchun jon dilidan qayg'urib uni har tomonlama yetuk zamon bilan ham nafas holatda voyaga yetishi sifatli ta'lim olishi uni kelajagi porloq va nurli bo'lishi tarafdoridir. Chunki bir davlatda bir yil mobaynida bir million chaqaloq tug'lsa va ular Ichida bir yomon bola bo'lsa va u shu xulqi bilan voyaga yetadigan bo'lsa o'sha davlatga o'sha joyga bu katta havf soladi. Agarda bir milliondan bitta bola intellekti yuqori va niyyatlari pok bo'lsa u o'ziga o'xshash o'z yo'lini topa olmayotgan bolalarga kelajakda 100 tasiga ham yordam bera oladi. Bola tug'ilganida albatta beg'ubor bo'ladi. Huddiki yozilmagan oq varoqga o'xshaydi

unga qanday shakl chizilsa yoki ota ona mahalla ko'y tomonidan qanaqa yozuv yozilsa u bola kelajada huddi shunaqa bo'ladi va atrofdagilar shuni o'qiydi. O'sha bola butun mahallaga isnot ektirishi va boshqa bolalar tarbiyasiga ham yomon ta'sir ko'rsatishi mumkin. Faraz qilin oppoq devorda turgan bir dona kichik qora dog' qanchalik bilinadi. Ammo tim qora devordagi oppoq dog' yuqoridagi qora dog'dek sezilarli emas va ko'zga tashlanuvchan emas. Shu sababki bolani yoshligidan unga yaxshi tarbiya berish uni har hil yod g'oyalardan saqlash zarur. Zero devorni oq ranggi tez qo'lga ko'chmasada qozonning qora dog'i tez tarqaladi.

Endilikda biz Andijon satatistikasi qo'mitasi qoshida maktablarda bolalarning ilm olishga va boshqalar bilan muloqotga kirishida ulardagi holatlar yuzasidan olingan statistikaga ko'ra Andijon viloyati Qo'rg'ontepa tumani bo'yicha quyidagicha natija kelib chiqildi.

Andijon viloyati Qo'rg'ontepa tumani 160.4 ming aholisi ro'yhatga olingan shundan 70.8 nafari maktab kollej va texnikumlarda taqsil olishadi

Yuqorida ko'rinib turibdiki Qo'rg'on tepa tumanida eng chekka hududlar eksimida bolalarning 1.3 % bolalar ta'limga biriktirilmagan ularning kelajak taqdiri qanaqa bo'lishi mumkin. Ular turli joylarda turli yumushlar bilan band bazi bolalar uy hayvonlari boqish yoki boquvchisini yo'qotgan oilalarda o'g'il bolalar o'z zimmasiga oila boqishni olib o'qishni qoldirib ishga o'tishmoqda keling bir fikrlaylik u bolalar savodi to'liq chiqmasdan oq va qorani tanimasdan kelajakda nima ish bilan shug'illanishi mumkin? Bu vaziyatda qishloqda yashovchi ota-onalarni ayblash emas bu holatda maktab bolalariga yanada yaqinroq bo'lib ularni alohida ro'yhatga olish lozim aynan boquvchisini yo'qtogan va maktabda o'qishini to'xtatib turmush ishlari bilan band bolalarga alohida nafaqa yoki voyaga yetmagunga qadar vaqtinchali moddiy mablag'lar bilan quvvatlantirib turmoqlik lozim. Yuqorida aytib o'tilganidek agarda u bolalr kelajagini so'roq ustida qoldirsak kichik muammolar vaqti kelib katta muammolarni olib kelishi anniq u bola birgin a'zi emas u boshqa bolalarni ham o'zi bilan ergashtirishi ham mumkin.

Agarda uni ijtimoiy jihatdan yaxshi tarafga o'zgartira olsak bizni kichik bo'lsada yutug'imiz hisoblanadi. Dono xalqimiz aytadiki; "Do'stning mingtasi ham kam, dushmanning bittasi ham ko'p" deya bundan kelib chiqadiki bizning barcha harakatimiz yaxshi xulqga moyil insonlar sonini yanada oshirishimiz bu biz uchun juda ham foydali hisoblanadi.

Metodlar:

Anketa so'rovnomasi "Shaxsning emotsional holatini baholash" so'rovnomasidan foydalanildi. 40 ta savolga 4 ta variantda javob yeg'ildi.

7. yo'q bu umuman bunday emas
8. extimol shunday bo'lishi mumkin
9. xoynaxoy shunday bo'lsa kerak
- 10.xa mutlaqo shunday

Quyidagicha variantlar respondentlarimiz uchun taqdim etildi.

Savollar esa ularning ayni damdagi va tempramentini aniqlash uchun maxsus amalda sinalgan so'rovnomalardan foydalanildi.

Shaharda yashovchi bolalarni xavotirlik hissi va ularning harakterida shular malum bo'ldiki ular ularda tashqi ta'sirlar sababli atrofdagi insonlarga bo'lgan ishonch ham sustlashar ekan. Shaharda tarbiyalangan bola turli yangiliklar qurshovida voyaga yetadi. Faraz qiling barcha korxonalar yoki eng ko'p ishchi kuchi talab etuvchi muassasalar Shahar hududlariga to'g'ri keladi shunday ekan Shahar hududida ular ish topishiga ham qiynalishmaydi.

Qishloqda yaxshovchi qishloqda voyaga yetgan Bolani ota-onasi qiynchilik ko'rib qora mehnatda farzandini voyaga yetkazgan bo'lsa ular farzandini ham shunaqa qiynchilik ko'rishini istamaydi va ular ham farzandini yaxshi joyda yashashini e'tibor va yangiliklar markazida bo'lishini istaydi va o'qitishga harakat qiladi. Qishloqda Shahar markazidan uzoqda qolishini istamaydi. Farzandini toza kiyimlarda toza joylarda yaxshi sharoitda ishlashini istaydi. Shu bilan farzandiga ham kuchli e'tibor qaratadi.

Xulosa

Xulosa qilib shuni aytish joizki ota-ona hoh shaharda yashashsin hoh qishloqda har doim ham o'z farzandini yaxshi jamiyatga foydasi tegadigan inson bo'lib yetishishini istaydi uni komil va barkamol bo'lishini kelajakda o'z yuzlarini yorug' qilib u mening farzandim deya faxrlanib yurishni istashadi. Qishloq sharoitida bola atrof barcha qarindoshlar yaqin insonlar davrasida ijtimoiy muhit ta'sirida voyaga yetsa, shaharda esa aksincha atrof begona deyarli hechkimni tanimaydi ijtimoiy muhit ham ikkalasida ikki xil farq bo'ladi. Shuning uchun qishloqda voyaga yetganlar soda bo'lishadi chunki unga shumlik ayyorlik deyarli qilinmagan. Shaharda esa u yangicha holatlar ustidan chiqadi va tajribasini oshirib boraveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Muqimjon Qirg'izboyev; Sotsiologiya
2. Farobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shahri.-T.:A.Qodiriy nomli xalq merosi nashriyoti. 1993.-B.18-19.
3. P.I.Ivanov, M.E/Zufarova Umumiy psixologiya T.:SHaxsning individual xususiyatlari 2008-B.357-358

ISLOM MIKROMOLIYA TASHKILOTLARINI TASHKIL QILISHNING IQTISODIY
ZARURLIGI

Tursunov Anvar Sultonovich

O'zbekiston Respublikasi Bank Moliya Akademiyasi Sirtqi ta'lim fakulteti dekani, PhD

Email: a.tursunov@bfa.uz ORCID: 0000-0001-9556-4332

Abstrakt: Qashshoqlik global dunyodagi muammolardan biridir. Buning asosiy sabablaridan biri moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini chegaralanganligidadir. Darhaqiqat, kambag'allar nafaqat qarzga muhtoj bo'ladi, balki, kredit, jamg'arma, pul o'tkazmalari va sug'urta kabi turli xil bank xizmatlarga muhtoj bo'lishi tabiiy. Tijorat banklari asosan katta shaharlarga ixtisoslashganligi sababli, yordamga mikromoliya tashkilotlari keladi. Mikrokredit tashkilotlari ham shakllanish va ishlash jihatdan ikkiga guruhga bo'linadi. Bular An'anaviy va Islomiy mikrokredit tashkilotlaridir.

An'anaviy mikromoliya tashkilotlari tomonidan taklif qilingan mikrokredit mamlakatdagi musulmon aholi va tadbirkorlarni foydalanishdan to'sishiga sabab, islom shariati tomonidan taqiqlangan ribo elementini o'z ichiga oladi. Demak, Islom mikromoliya tashkilotlarini tashkil qilish ayniqsa musulmon aholisi ko'p mamlakatlarda qashshoqlikka barham berishda muhim rol bajaradi.

Kalit so'zlar: Islomiy Mikromoliya Tashkiloti, ribo, Islomiy moliyaviy xizmatlar, zakot, vaqf, murobaha, musharaka, mudaraba.

Mikromoliya dunyo bo'ylab qashshoqlikka qarshi kurashda kuchli moliyaviy mexanizm sifatida rivojlanmoqda. Mikromoliya kontseptsiyasini Nobel mukofoti laureati professor Muhammad Yunus 1976-yilda birinchi bo'lib hayotga tatbiq etgan. O'sha davrdan hozirgi kungacha ko'pchilik tomonidan qabul qilindi, takomillashdi, turli mamlakatlardagi tashkilotlar, asosan rivojlanayotgan dunyoda, qashshoqlikka qarshi kurash va qishloq iqtisodiyotini yaxshilash uchun asosiy moliyaviy vositalaridan biri sifatida foydalanilmoqda. Mikromoliyaning paydo bo'lishining asosiy sababi qashshoqlik darajasini kamaytirish, daromadi kam bo'lgan aholini moliyaviy xizmatlardan foydalanishga imkoniyat yaratish edi, ammo u keyinchalik yo'nalishini o'zgartirib foyda olishga qaratilgan mexanizm sifatida turli maqsadlarda foydalanildi[2]. Hozirga kelib u kambag'allikni qisqartirish emas, balki moliyaviy xizmatlardan keng jamoatchilik foydalanishi uchun faol qo'llanilmoqda. An'anaviy mikromoliya tashkilotiga nisbatan Islomiy mikromoliyalashtirish kambag'allikni qisqartirishda samarali ekanligi xalqaro maydonda e'tirof etildi.

2020-yilda Islomiy mikromoliya tashkilotlarining aktivlari 156,7 milliard AQSh dollari miqdorida baholangan va bu ko'rsatkich 2026 yilga kelib 304,3 milliard AQSh dollari miqdoriga yetishi prognoz qilinmoqda hamda tahlil davridagi yillik o'sish sur'ati 11,9 foizni tashkil etmoqda[3]. Ushbu moliyaviy mexanizmni joriy qilish natijasida O'zbekistonda bo'sh ish o'rinlarini yaratish va aholining moliyaviy savodxonligini oshirish orqali

kambag'allikni qisqartirish, daromadi kam aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanishga erishish mumkin.

Mikromoliyani tashkil etish tijorat banklaridan foydalanish imkoni bo'lmagan kam ta'minlangan uy xo'jaliklariga moliyaviy xizmatlar ko'rsatish usuli sifatida taklif etilgan. Mikromoliya asosan kam ta'minlangan odamlarga omonat va kredit shaklida moliyaviy xizmatlar ko'rsatish, shuningdek, xizmat ko'rsatishning boshqa shakllari sug'urta, ijtimoiy vositachilik, moliyaviy savodxonlikni oshirish va tadbirkorlarni o'qitish kabilar kiradi.[8] Bu ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda qashshoqlikka qarshi kurashning samarali vositasi hisoblanadi.

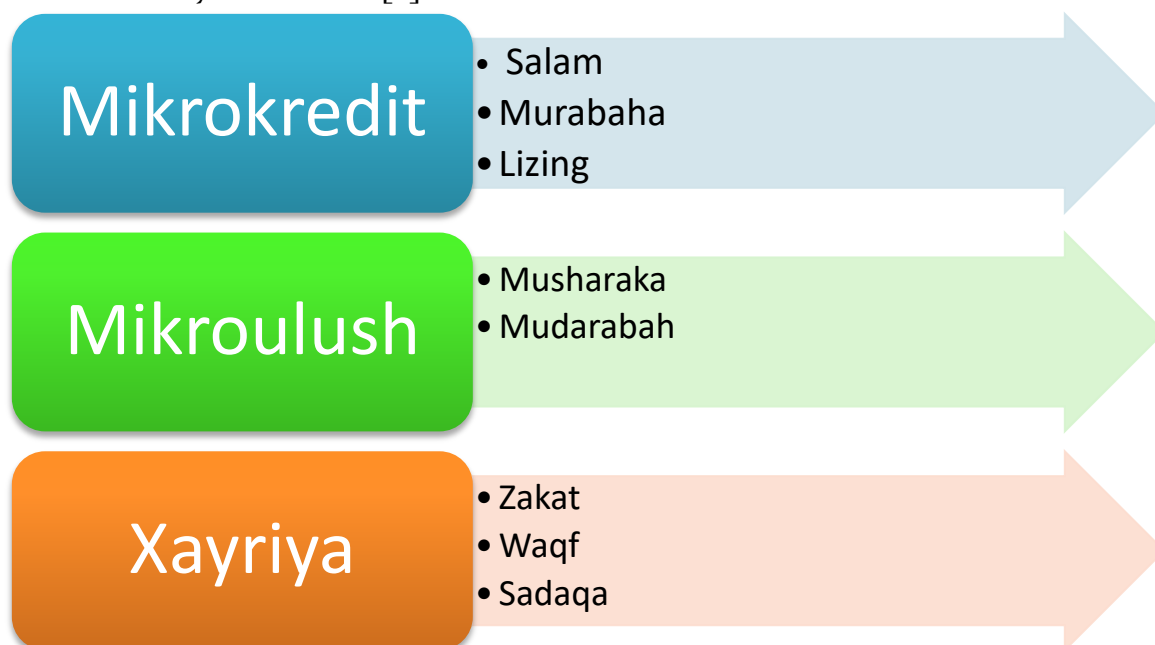
Brandsma va Burjorji (2004) mikromoliyani shunday tavsiflaydi:[9]

1. Tijorat banklariga kirish imkoniga ega bo'lmagan kam ta'minlangan tadbirkorlarga e'tibor qaratish;

2. Garov va investitsiyalar o'rnini bosuvchi norasmiy baholashdan foydalangan holda qarz oluvchilarga kichik, qisqa muddatli va takroriy kreditlardan oddiy va qulay foydalanish imkoniyatini yaratish;

3. Kichik omonatlarni qo'yishni osonlashtiradigan, qulay deposit va uni tez likvid qilish imkoniyatiga ega bo'lgan ixtiyoriy jamg'arma xizmatlarini ko'rsatishni nazarda tutadi.

Islom shariat qoidalari asosida ishlaydigan mikromoliya tashkilotlariga Islomiy mikromoliya tashkilotlari deyiladi. Islomiy Mikromoliyasi birodarlik, hamjihatlik va sheriklik kabi islomiy tamoyillardan foydalangan holda mijozlarga moliyaviy xizmatlar ko'rsatishni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, muassasalar va mijozlar o'rtasida sherikchilik asosida biznes moliyalashtiriladi[6].

1-rasm. Islom mikromoliyasining tuzilishi.

Islomiy mikromoliya tashkilotlari ikki guruhga tijorat va notijorat shakllariga bo'linadi. Tijorat shakliga mikrokredit va mikroulush (sherikchilikka asosida tadbirkorlik qilish) kiradi. Notijorat shakllariga Vaqf fondlari kiradi.

Islomiy mikromoliya tashkilotlari yuqoridagilardan tashqari mikroqarzlarni faqat shariatda ruxsat berilgan (halol) yo'nalishlardagina berishi mumkin. Taqiqlangan faoliyatga: cho'chqa boqish, tamaki sotish, alkagol spirtli ichimliklar oldi sotdisi yoki ularni tashish, saqlash, odam savdosi, kompyuter o'yinlari va boshqa shunga o'xshash jamiyat uchun xavfli faoliyat turlari kiradi.

Aholisining asosiy qismi musulmonlardan tashkil topgan O'zbekiston uchun ham islomiy moliyaviy xizmatlarni joriy qilish va rivojlantirish dolzarb masala bo'lib qolmoqda[7]. “Nobank kredit tashkilotlari va mikromoliyalashtirish faoliyati to'g'risida”gi qonun (O'RQ-765-son, 20.04.2022-y.) qabul qilindi. Ushbu qonunni imzolanishi sohani rivojlantirish uchun tashalgan katta qadamlardan hisoblanadi. Ushbu qonunning 4-moddasida Islomiy moliyalashtirishga oid xizmatlar deganda islomiy moliyalashtirishni amalga oshirish standartlarini belgilovchi xalqaro tashkilotlarning qoidalariga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan ishlab chiqilgan tartibda ko'rsatiladigan moliyaviy xizmatlar tushunilishi ko'rsatilgan[1]. Yurtimizda Islomiy mikromoliya tashkilotining faqat notijorat shakli “Vaqf xayriya jamoat fondi” faoliyat yuritadi. Kelajakda tijoratga asoslangan shakllarini ham rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Islom mikromoliyasi shariat qoidalari asosida xizmat ko'rsatib tadbirkor bilan foyda va zararni bo'lishadi. Savol tug'uladi nega O'zbekistonga Islom mikromoliyasi kerak?

Islom mikromoliya tashkilotlarini keng qamrovli joriy etilishi mamlakat uchun quyidagi imkoniyatlarni beradi:

1. aholi va biznes vakillari ixtiyorida bo'lgan bo'sh pul mablag'larining iqtisodiyot rivojlanishida maksimal ishtirokini ta'minlash; (Agar deposit olish imkoniyati berilsa)
2. mamlakatda kam daromadli aholi uchun moliyaviy xizmatlarni rivojlantirish va diversifikatsiyalash;
3. ko'plab yangi ish o'rinlari yaratish;
4. aholining moliyaviy savodxonligini oshirish orqali, moliya bozoridagi faolligini ko'tarish;
5. Islom moliya xizmatlarini ko'rsatuvchi yangi mikromoliya industriasini tashkil qilish orqali mamlakatda infratuzilmani muvofiqlashtirish va yangilash;
6. kambag'allikka qarshi kurashish davlat dasturini amalga oshirishga hissa qo'shish;

Ilmiy tadqiqot davomida yig'ilgan ma'lumotlarni umumlashtiradigan bo'lsak mikromoliyalash kambag'al va kam ta'minlangan odamlarga moliyaviy xizmatlar ko'rsatishni nazarda tutadi, ularning daromadi pastligi tufayli iqtisodiy ahvoli mavjud moliyaviy tizimlardan foydalanish imkoniyatini chegaralaydi. Kredit, venchur kapitali, jamg'arma, sug'urta, pul o'tkazmalari kabi xizmatlardan foydalanish imkoniyati cheklanganlar uchun mikro miqyosdagi moliyaviy xizmatlar taqdim etadi. Kam

ta'minlanganlarga moliyaviy xizmatlar ko'rsatish uy xo'jaliklarining daromadlari va aktivlari hamda iqtisodiy xavfsizligini oshirish orqali qashshoqlikni kamaytirishga yordam beradi.

Islom mikromoliyasi moliyaviy xizmatlarni shariat prinsiplari asosida taqdim etadi. An'anaviy mikromoliyadan ustunligi ribo va g'ararni taqiqlanganligi, shuningdek o'ta qashshoq aholiga qaytarmaslik sharti bilan beriladigan, zakot, sadaqah kabi xizmatlarni o'z ichiga olganligi bilan tavsiflanadi. Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Islom mikromoliyasi an'anaviyga nisbatan qashshoqlikni kamaytirishda samaraliroq ekanligi hamda jamiyat farovonligini oshirishi aniqlandi.

Xulosa. Dunyoda Islom mikromoliya tashkilotlari tashkil topish va shakllanish bosqichini bosib o'tdi hamda qashshoqlikka qarshi kurashishda an'anaviy mikromoliya tashkilotlariga nisbatan samarali ekanligi isbotlandi. Islom mikromoliya tashkilotlarini joriy etilishi birinchi navbatda qashshoqlikka qarshi kurashish va ish o'rinlarini yaratishga xizmat qiladi. Islom mikromoliya muassasasini tashkil qilish O'zbekistonning porloq kelajagi uchun muhim omil, shuningdek, Islom darchasi va Islom banklari tashkil topishi uchun poydevor hamda rivojlanish istiqboli bo'ladi, natijada o'z madaniyatida islomning chuqur ildizlarini aks ettirgan mamlakat ushbu imkoniyatdan xalq farovonligi hamda mamlakatning barqaror rivojlanishida to'laqonli foydalanishga erishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Nobank kredit tashkilotlari va mikromoliyalashtirish faoliyati to'g'risida"gi qonun (O'RQ-765-son, 20.04.2022-y.)
2. Susan Johnson (2009). "Microfinance is dead! Long live microfinance. Critical reflections on two decades of microfinance policy and practice". Published in Centre for Development Studies, University of Bath, UK.
3. Islamic Finance Outlook 2022 Edition. spglobal.com/ratings
4. Book, Introduction to Islamic Microfinance, Mohammed Obaidullah 2008
5. The four-model classification is based on John D Conroy, "The Challenges of Microfinancing in South-East Asia", Financing Southeast Asia's Economic Development, Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, 2003.
6. Seibel, Hans Dieter, Wahyu Dwi Agung. 2006. "Islamic Microfinance in Indonesia." Working Paper 2006 (2).Development Research Center, University of Cologne. <http://hdl.handle.net/10419/23656>.
7. Tursunov, A. S. (2022). Islomiy mikromoliyalashtirishning kambag'allikni qisqartirishda tutgan o'rnini. Пандемиядан кейинги иқтисодиёт: рисклар, муаммолар, ечимлар» мавзuidaги ўтказиладиган халқаро илмий-амалий конференцияси мақолалар тўплами (2022 йил 30 март). Т.:ҲТТТ, 2022

8. Ledgerwood, Joanna and Victoria White. 2006. Transforming Microfinance Institutions: Providing Full Financial Services to the Poor. The World Bank, Washington DC.

9. Brandsma, Judith, and Deena Burjorjee. 2004. Microfinance in the Arab States: Building Inclusive Financial Sectors. New York: United Nations Capital Development Fund.

10.ADB (Asian Development Bank). 2000. Finance for the Poor: Microfinance Development Strategy. Mandaluyong City: Asian Development Bank.

11. Halima Begum, A.S.A. Ferdous Alam, Md Aslam Mia, Faruk Bhuiyan, Ahmad Bashawir Abdul Ghani, (2018) "Development of Islamic microfinance: a sustainable poverty reduction approach", Journal of Economic and Administrative Sciences, <https://doi.org/10.1108/JEAS-01-2018-0007>.

12. www.worldbank.org

13. www.lex.uz

14. www.isdb.org

15. <https://akhuwatuk.org/>

BERDAQ IJODINING O‘RGANILISHI VA ADABIYOTIMIZDA TUTGAN O‘RNI

Tulebayeva Gulzar Paraxatovna

*Nukus shahar I. Yusupov nomidagi ijod maktabi
qoraqalpoq tili va adabiyoti fani o‘qituvchisi*

Annotatsiya: *Har bir xalqning o‘zligini, milliy mavqei va qadr-qimmatini dunyoga tanituvchi ulug‘ farzandlari bo‘ladi. Ularning qoldirgan o‘lmas meroslari ayni xalqning nafaqat o‘tmishini, balki buguni va kelajagini ham belgilaydi. Ushbu maqolada Berdaq ijodining o‘zbek va qoraqalpoq adabiyotida tutgan o‘rni haqida ma‘lumotlar keltirildi va uning hayoti va ijodi qisman yoritib beriladi.*

Kalit so‘zlar: *Berdaq, xalq, adib, baxshi, shoir, qoraqalpoq, mutafakkir, haqiqat, ozodlik, insonparvarlik, xalqparvarlik, mehr-muhabbat, qadriyat, mardlik, mustaqillik, berdaqxonlik, kecha.*

Berdaq – shoir, qoraqalpoq adabiyoti asoschisi. Berdaq - bu ijodkorning taxallusi hisoblanib, uning asl ismi Berdimurod Qarg‘aboy o‘g‘li. Mutafakkir to‘g‘risida ma‘lumotlar kam saqlanib qolgan. Uning tarjimai holi va ijodiga oid ma‘lumotlarni, asosan, o‘zining asarlarida uchratish mumkin. Adib 1827- yilda Orol dengizining janubida joylashgan Mo‘ynoq tumanining Oqqal’a degan joyida dunyoga kelgan. Berdaq o‘n yoshligidayoq otasi Qarg‘aboy Bo‘ronboy o‘g‘li va onasidan ayrilgach, amakisi Qo‘chqorboyning qo‘lida tarbiya ko‘ra boshlaydi.

Berdaq o‘n yoshidan ovul maktabiga, maktabni bitirgandan so‘ng o‘z bilimini yanada chuqurlashtirish maqsadida o‘sha davrda yirik ilm maskani hisoblangan

Qoraqum eshon madrasasida tahsil oldi. U yoshligidan boshlab she‘r yozishni mashq qila boshladi. Xalq qo‘shiqlari, turli afsonalar, ertaklar, maqol va matallar, dostonlar bilan tanishish, mashhur shoirlarning she‘rlaridan bahramand bo‘lish mutafakkir badiiy ijodini kamolga yetib shakllanishida muhim ahamiyat kasb etdi. Shunday qilib, Berdaq asta-sekin mashhur shoir va xalqqa tanilgan baxshiga aylana bordi. Eng muhimi, she‘rlariga o‘zi kuy bastalab kuylay boshladi.

Berdaq ko‘p shaharlarga sayohat qildi. Markaziy Osiyoning yirik shaharlarida bo‘ldi. Urganch va Buxoroni ziyorat qilib, qadimiy yodgorliklar bilan tanishdi. Alisher Navoiy, Fuzuliy, Maxtumquli va qoraqalpoq shoiri Kunxo‘ja asarlarini chuqur mutolaa qilgan, hamda ulardan o‘rgangan. U tarixni va xalq, ogzaki ijodini juda ham yaxshi bilgan. Zamondosh shoirlar bilan musohib bo‘ldi. Berdaq she‘rlarining aksariyati kambag‘al, beva-bechoralarning ayanchli hayoti, ularning og‘ir mehnati, boy-zodagonlarning ularga nisbatan qilgan shafqatsizligi, zo‘rovonligi va adolatsizligiga bag‘ishlangan. Uning she‘rlarida insonparvarlik, tenglik, saxiylik, adolat, vatanparvarlik, mehr-shafqat, qahramonlik va mardlik, mustaqillik, milliy ozodlik va haqiqat uchun kurash, mehr-muhabbat kabi umuminsoniy va milliy qadriyatlar o‘z aksini topgan. Berdaqning she‘r va dostonlari xalq ommasining turmushini xolisona va haqqoniy tasvirlab berish bilan ajralib

turadi. ayniqsa, Xiva xonligi va Chor Rossiyasi hukmronligi davrida oddiy xalqqa nisbatan o‘tkazilgan zulm-zo‘rlklar shoirning bir qator she‘rlarida ochiq tasvirlab berilgan. Shuning uchun u o‘z zamonasidagi adolatsizlikdan, xon gumashtalaridan, soliq yig‘uvchilardan, miroblarning o‘zboshimchaligidan, zolimligidan noliydi, inson qancha mehnat qilmasin, muhtojlikdan chiqa olmasligidan zorlanadi:

Chaqqon odim tashlab, mehnat qilmasang,
Kun ko‘rmoqlik qiyin bo‘ldi bu zamon.
Maqsadingga o‘ylab-o‘ylab yetmasang,
Qiyin bo‘ldi kun ko‘rmoqdik bu zamon.

Berdaq o‘zining “Soliq”, “Bo‘lgan emas”, “Bu yil” kabi she‘rlarida xon va beklarning olib borayotgan siyosatini qoralaydi, ularning mehnatkash xalqqa o‘tkazayotgan zulmini, shafqatsizligini tasvirlaydi. Berdaq insonni yuksaklikka ko‘taradi, xalqni katta kuch ekanligini ta‘kidlab, hukmron sinf vakillarini mehnatkash xalqni hurmat qilishga, ularga yordam berishga chaqiradi. Shoir o‘zini xalqning ajralmas bir qismi, deb tasavvur qiladi.

So‘zim o‘lmas, doim tirik qolaman,
Xalqim bor-ku, yovdan o‘chim olaman...

Berdaq o‘zi yashayotgan tuzumni, uning tartiblarini tanqid ostiga oladi.

Shoirning fikricha, mavjud siyosiy tuzum mehnatkash xalqni haq-huquqlarini va manfaatlarini himoya qila olmaydi. Bunday tuzumda faqat adolatsizlik, haqsizlik, ta‘magirlik, o‘zboshimchalik va boshqa insonga xilof illatlar hukm suradi. Shoir zolimlardan zorlanib bunday deydi:

Zolimlar tinglamas faqirning zorin,
Ular o‘ylar o‘z foydasin, o‘z qornin,
Hech qachon zolimlar qo‘ldagi borin,
Ep qo‘rmaslar, bor bo‘lsada, xalq uchun.

Berdaq o‘zining ijtimoiy-siyosiy masalalarga bag‘ishlangan asarlarida, Sharqning boshqa mutafakkirlari kabi jamiyatni odil va ma‘rifatli podshoh boshqarishi lozim, degan fikrga keladi. U o‘z davridagi adolatsiz va zolim xon davlatni boshqarishga yaroqsiz, deb hisoblaydi. Berdaq inson o‘z faoliyatida, xattiharakatida, maqsadiga erishishida erkin ekanligini yozadi. Masalan; u “Axmoq podsho” dostonida ayrim boylar va amaldorlarning jabr-zulmi oxirgi nuqtasiga borib taqalgandan so‘ng sabr-toqati tugagan xalq o‘z ixtiyori bilan ularga qarshi bosh ko‘taradi, deydi.

Iste‘dodli shoir, mashhur baxshi, o‘sha davrning boylari va boshqa amaldorlari tomonidan taqib ostiga olinar edi. Uning ajdodlari va o‘zi ham kambag‘al bo‘lganligi uchun ular shoirni yo‘q qilmoqchi bo‘lardilar. Shoir kambag‘al oilada tug‘ilganini o‘zining “Bilgaysiz” degan asarida yozgan.

Og‘a beklar, yoshim o‘rta,
Aytmagayman so‘zni jo‘rtta,
Baxt izladim o‘la-yo‘rta,

O'ylab farqni bilgaysiz.
Og'a beklar, shoir bo'ldim,
Gul edim, sarg'aydim, so'ldim,
Dunyoga kelib ne ko'rdim,
Ohu-zorimni bilgaysiz.

Berdaq o'z xalqining ziyolisi, bilimdon insoni bo'lishiga qaramasdan, o'sha davrda hech kim uni taqdirlamadi, ulug'lamadi, hattoki hurmatga ham ega bo'lmadi. Bu haqda u o'zining yuqorida keltirilgan “Bo'lgan emas” asarida yozgan. Xullas buyuk shoirning taqdiri boylar, oxunlar, mullalar bilan qarama-qarshilikda o'tgan. Shoirning “Ahmoq poshsho” degan dostonining bosh qismida ham o'z taqdiri haqida so'zlab bergan. Ushbu dostonda dushmanlari haqida ham yozgan. Shunday qilib, Berdaq ko'p asarlarida o'zining fikrlarini, qiyinchiliklarni ko'rsatgan. Hayotining oxirgi kunlarida Berdaq bir qizidan ayrildi.

Qarilik chog'iga qaramasdan shoir asarlar yozishda davom ettiradi. Uning yaxshi asarlari “Ahmoq poshsho”, “Bo'lgan emas”, “Bizlarga yordan ber” va boshqalari aynan shu yillarda yozilgan. Tarixiy muammolarga shoir asosiy e'tiborini bergan, o'zining achinarli hayoti haqida yurtining xalq botirlari va qashshoqligi haqida yozgan. Bu yillarda yozilgan asarlar, asosan xalqning mustaqillik uchun kurashganligi haqida bo'lgan.

Berdaq jasoratli va fahm-farosatli bo'lishga harakat qiladi, qayerda va kimga nima deyish kerakligini biladi. Lekin uni taqib etganlar uning ijodiga rahna sola oldilar. Unga qarshi rahbariyat uning yozgan asarlarini ma'nosiz deb e'lon qildi va shoirning o'zini esa Ollohning yo'lidan qaytgan musulmonlar sirasiga kiritdilar. Shuning uchun Berdaqning ko'pgina asarlari bugungi kungacha yetib kelmagan, lekin bunga qaramasdan u o'z she'rlarini yozilgan shaklida yaratgan. Bu haqda shoir har bir asarida eslatgan, hattoki qaysi yilda yozganini ham bildirgan. Masalan: “Ahmoq poshsho” asarida u bir yilu - o'n ikki oy davomida bo'sh vaqtini shu asarga sarf qilganini aytgan. “Mening “ degan asarida esa shoir o'zining baxtsiz hayoti haqida yozgan. “Mening hayotim” degan asarida shoir o'tgan hayoti haqida va bu yerda ham u asar qaysi yil yozilgani belgilangan. Berdaq she'rlarini yozilgan, to'plangan shakli yaratilganini yana bir e'tirof etgan, chunki uning “Kulen bois” degan asari bizni kunimizgacha yetib kelgan. Bu yerdan ma'lumki Berdaqning asarlari butunlay yo'q qilinmagan balki, ularni ba'zilariga o'zgartirishlar kiritib yozilgan va saqlab qolingan.

Berdaqning hayoti davomida Qoraqalpog'iston tarixida ko'p hodisalar ro'y bergan, bu hodisalar xalqning kelajagiga va taqdiriga katta ta'sir ko'rsatgan. Bu Qoraqalpoq xalqining ozodlik uchun kurashi Ernazarbiylarning rahbarligida 1855- 1856 yillarda qoraqalpoq, o'zbek, turkman va qozoq mehnatkashlarining kurashi haqida edi. Berdaqni 1900-yilda Petro-Aleksandrovska shahriga Amudaryo bo'limi boshlig'i oldiga chaqirdilar, shoir bu taklifni qabul qildi va ixtiyoriy yo'lga tushadi. Ammo shoir yo'lning yarmida kasallikka duchor bo'ladi va uyiga qaytishda majbur bo'ladi. Birozdan so'ng esa shoir vafot etadi. Shuning bilan uning og'ir, azobli, baxtsiz hayoti tugaydi. Lekin uning hayoti jafo, azob uqubatga qarshi, feodallar va boylarning o'zboshimchaliklariga qarshi kurash bilan o'tdi. U xalqning baxtli kelajagini o'ylab buyuk orzu bilan oldinga qadam qo'yayotgan edi.

Berdaqning o'limi xalqqa juda qattiq ta'sir qildi, ayniqsa, shoirning o'lkasida yashovchi mehnatkash xalqiga. Ko'p xalqlarning Berdaqga bo'lgan ajoyib va cheksiz sevgisini biz, XIX-asr qoraqalpoq shoiri Otesh Aminbey o'g'lining she'rida ko'rishimiz mumkin. Bu she'rlar Berdaqning o'limiga bag'ishlangan. Oteshning “Berdaqning o'limi” degan she'ri M.Yu.Lermontovning “Shoirning o'limi” degan she'riga o'xshaydi, bu she'rda Lermontov rus adabiyotining shoiri A.S.Pushkin haqida yozgan. Qoraqalpoq shoiri Oteshning aytishiga ko'ra, Berdaq vafot etganida marhumni qoraqalpoqlargina emas, o'zbeklar, qozoqlar, tatarlar va ruslar ham birgalikda oxirgi yo'lga kuzatib borganlar.

Berdaqqa qadar qoraqalpoq poeziyasida qo'shiqning tema turi II bo'g'inli-to'rt satrli, 9 bo'g'inli-to'rt satrli, 6 bo'g'inli-to'rt satrli turlaridan iborat bo'ldi. Berdaq ana shu uch turni uchchovidan ham foydalangan. Ayniqsa 9 bo'g'inli to'rt qatorli qo'shiq turini ko'p qo'lladi. Uni yana rivojlantirdi, ham voyaga yetkazdi. Bu to'rtlik ko'pchilik xalqning o'qishi uchun va aytishi uchun yengil va tushunarli edi. Shuning bilan bir qatorda, bu o'lchovlarni qofiya ham vazniga ko'p o'zgarishlar kiritdi.

Berdaq faqat lirik she'rlarining mohiri bo'lib qolmay, shuning bilan bir qatorda yirik poemalarning ham ustasidir. Berdaq qoraqalpoq xalqining ulug' shoiri. Uning asarlarining tematikasi juda boy. Uning poeziyasida qoraqalpoq xalqining butun bir asr ichidagi ijtimoiy, siyosiy turmushning ochiq lavhasi gavdalanadi. Berdaq asarlarining asosiy mavzusi qoraqalpoq xalqining ijtimoiy hayoti, ayanchli og'ir turmushini kuylashga bag'ishlangan. U xalqning quvonchiga, qayg'usiga ham o'rtoq bo'lgan va shuni kuylagan “sahroning bulbuli” edi. Berdaq qoraqalpoq xalqining boshida siyosiy tengsizlik, zulmat, har taraflama zulm, adolatsizlik hukm surgan davrda yashadi va xalqni erkin turmush uchun kurashga chaqirdi, xalqning yaxshi o'g'illarini ardoqladi, yoshlarni odobli, bilimli, kamtar bo'lishga, xalq uchun xizmat qilishga chaqirdi. Xalq ishi uchun sadoqatli, sabrli, mard, botir bo'lishga, halol mehnatni sevishga chaqirdi. U hurmatli onalarni, qadrli kelinlarni va yosh qizlarni erkin bo'lishini istab, xotin-qizlar ozodligini yoqladi.

Berdaqning tili boy, xalqqa tushunarli edi. Berdaqning go'zal mayda lirik qo'shiqlardan boshlab, yirik asarlarning mazmuni ozod, baxtli turmush uchun kurashdan iboratdir. Shuning uchun ham qoraqalpoq xalqi uni juda sevadi. Berdaq ijodiy merosida axloq, xulq-odob, nafosat va go'zallik masalalari muhim o'rinni egallaydi. Uning she'rlarida milliy va umuminsoniy qadriyatlar, vatanparvarlik, xalqlar do'stligi, oddiy axloq qoidalari to'g'risida qimmatli fikrlar uchraydi. Shoirning aytishiga qaraganda, ba'zi mulla va eshonlar xalq oldida o'zlarini halol va pok, adolatparvar etib ko'rsatadilar. Amalda esa buning aksini ko'ramiz.

Shoir ularning munofiqligini fosh etib tashlaydi. Berdaq o'zining axloqiy qarashlarida Sharqning eng yaxshi an'analarini davom ettirdi. U “Izladim”, “Xalq uchun”, “Yaxshiroq”, “Menga kerak” kabi she'rlarida kishilarning halol mehnatini ulug'laydi. Uningcha, har bir odamning asosiy burchi xalqqa va uning farovonligi yo'lida xizmat qilishdir. Berdaq axloqiy qarashlarining yana bir muhim tomoni - kishilarni hurmat qilish, ayniqsa, qarilar, zaif va

nogironlar, kambag'al va beva bechoralarni izzat nafsiga tegmaslik, ularga iloji boricha yordam ko'rsatishdir.

Berdaq xuddi Navoiy kabi odamlarni axloq-odobiga qarab, ularni ikkiga: yaxshi va yomonga bo'ladi. Yaxshi odam deganda, u butun insoniy fazilatlarini o'zida to'plagan dono, aqlli, bilimdon, o'zgalarga yordam beruvchi, fe'l-atvori go'zal kishilarni ko'z oldiga keltiradi. Yomon odam esa Berdaqning nazarida, xalqning ofatidir, u xalqni ham, og'a-inini ham qadriga yetmaydi. Umuman olganda, shoir axloqiy qarashlarining markazida insoniylik turadi. Berdaq ko'p she'rlarida bolalarni tarbiyalash, kattalarni hurmat qilish, yosh avlodga vatanparvarlik, o'z xalqiga muhabbat, xalqlar o'rtasida do'stlik va birodarlik g'oyalari singdirishga intildi.

Berdaq lirik she'rlarida, dostonlarida qoraqalpoq xalqining XVIII-XIX asrlardagi ijtimoiy hayoti o'z ifodasini topgan. U o'z davri voqealariga, ijtimoiy munosabatlarga zukko shoir sifatida baho beradi. Asarlarida tenglik, insonparvarlik, adolat va vatanparvarlik g'oyalari ilgari suriladi. Berdaqning ijodida mehnatkash xalqning ahvoli asosiy mavzudir ("Bo'lgan emas", "Soliq", "Bu yil", "Umrim" va boshqalar). Shoir haqiqat uchun, mehnatkash ommaning baxti va kelajagi uchun fidokor kurashchilarni orzu qiladi ("Xalq uchun", "Menga kerak" va boshqalar).

Tarixni mavzudagi "Avlodlar", "Omongeldi", "Azadosbiy", "Ernazarbiy" asarlarida shoir xalq qaxramonlarini faxr bilan kuylaydi. Berdaqning "Avlodlar" asari tarixiy voqealar solnomasi bo'lib, qoraqalpoq xalqi bilan boshqa turkiy xalqlar hayotidagi mushtarak voqealar qalamga olinadi, qabila va xalqlarning kelib chiqishi haqidagi firoqlari bayon qilinadi. Berdaq ba'zi ta'magir ruhoniylarning kirdikorlarini fosh etadi ("Yaxshiroq", "Shekilli" va boshqalar), ayollar huquqini himoya qiladi, yoshlarni vatanni sevishga, ma'rifat cho'qqilarini egallashga chaqiradi ("O'g'linga", "Ahmoq bo'lma" va boshqalar) shular jumlasidandir.

She'riy mushohadalari va hayotga qarashlarida Berdaq mehnatkashlarning baxtiyor yashashini orzu qiladi. Berdaq xalqni baxtli qilish haqida o'ylar ekan, Allohdan madad so'raydi ("Yordam ber"), baxt haqida fikr yuritadi ("Izladim"), odil podshoni orzu qiladi ("Kerak"), baxtiyor yashaydigan jamiyat qurilishiga umid qiladi.

Berdaq ijodi xalq og'zaki adabiyoti an'analariga yaqin turadi. Ijodi serqirraligi, asarlarining g'oyaviy va badiiy yuksakligi bilan qoraqalpoq adabiyoti tarixida asosiy mavqeni egallaydi. Uning ko'pgina asarlari o'zbek va boshqa xalqlar tillariga tarjima qilingan.

Berdaq ijodini o'rganish, qo'lyozmalarini izlab topish ishlari o'tgan asrning 30-yillaridan keyin boshlangan. Shundan so'ng uning she'r va dostonlari avval ona tilida keyin boshqa bir qator tilda bosilib chiqdi. Uning hayoti va ijodini chuqur o'rganishga kirishildi. Mamlakatimiz istiqloлга erishgach, Berdaq hayoti va ijodiga munosabat tubdan o'zgardi. Har yili mamlakatimizda 27 noyabr kuni qoraqalpoq elining buyuk shoiri Berdimurot Qarg'aboy o'g'li Berdaqning tavallud ayyomi keng nishonlanadi. Xususan

Qoraqalpogʻistonning shahar va tumanlarida, maʼnaviyat va maʼrifat maskanlarida berdaqxonlik tadbirlari oʻtkaziladi. Uning sheʼr va dostonlaridan namunalar oʻqiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. www.saviya.uz
2. Qomus –info Onlayn ensiklopediya.
3. Oʻzbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Birinchi jild. Toshkent-2000-yil
4. Tanglauli shigʻarmalari, Nokis 1956-yil
5. Tanlangan sheʼrlar 1958-yil T;1976
6. Qurboboyev B, Berdaq va oʻzbek adabiyoti T;1986-y
7. Maʼnaviyat yulduzlari-Abdulla Qodiriy nomidagi xalq nashriyoti. Toshkent-1999-yil

ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМДА УМУМКАСБИЙ ВА МАХСУС ФАНЛАР ДАРСЛИГИ ҚАНДАЙ БЎЛИШИ КЕРАК?

Эсанбай Омонмуратович Бабаев

Сирдарё вилояти Оқолтин тумани касб-хунар мактаби директори

Аннотация: Мақолада профессионал таълим бўйича дастур ва дарсликлар яратиши борасида фикрлар юритилган шу муносабат билан ҳозирги вақтда пайдо бўлган янги талабларга мос келадиган умумкасбий ва махсус фанлар бўйича дарсликлар яратиши давр тақозосидир. Мақолада ҳозирги кундаги долзарб мавзу ҳақида сўз юритилган.

Таянч Сўзлар: Дастур, дарслик, илм-фан, касбий, умумкасбий, махсус, ўқув адабиёти, касб-хунар, билим, ўқувчи, ёшлар.

Ҳозирги кунда таълим тизимида амалга оширилаётган ислохотларнинг асосий мақсади замонавий талабларга жавоб берадиган, рақобатбардош кадрларни тайёрлашга қаратилган. Айниқса кейинги йилларда олиб борилаётган кенг қўламли ислохотлар юртимизда ушбу соҳани изчиллик билан ривожлантириш ва такомиллашувини амалга ошириш учун Президентимизни 2019 йил 6 сентябрдаги “Профессионал таълим тизимини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чоратadbирлар тўғрисида” ги ПФ-5812-сонли Фармони профессионал таълим тизимини янги босқичга олиб чиқишга қаратилган, айти пайтдаги энг муҳим ислохотларни амалга ошириш шартларининг асосийларидан бири, ёшларни 2-3 хил ихтисосликлар бўйича ўқитиш хисобланиб, бу хол уларни ижтимоий химоялашни ва меҳнат бозорида кафолатланган, рақобатга қодир мутахассис бўлиб етилишини таъминлайди.

Шунинг учун ҳам касб-хунар мактабида янги меҳнат мазмунига ва янги касбларга эга интеграциялашган мутахассисларни тайёрлаш бошланди. Бундай мутахассислар, ягона технологик жараён билан боғлиқ бўлган ишлар мажмуасини бажара олади.

Кичик мутахассисни тайёрлаш ўқув режаси кўп предметлилиги билан мураккаблашган бўлиб, бу эса, ўз навбатида, интеграциялашган курслар, предметлар ҳамда янги структура ва мазмунга эга бўлган дарсликлар яратишни талаб қилади.

Дарслик-бу предмет бўйича илмий билимларни ўз ичига қамраб олган китоб бўлиб, ахборотнинг муҳим манбаи, таълим мазмунининг энг обрўли ташувчиси, ўқув дастурини изохловчи хисобланади.

Дарсликлар муаллифлари рўёбга чиқариши лозим бўлган муҳим вазифалардан бири, баён қилинувчи масалаларни мамлакатнинг ечилиши лозим бўлган ижтимоий-иқтисодий муаммолари билан боғлаш, илғор фан, техника ва технологияларнинг халқ хўжалигини тезкор ривожлантиришда прогрессив ролини очиб беришдир.

Дарсликлар, ёшларимизни тайёрланган касблари бўйича ишларни техник жиҳатидан саводли ва юқори сифатли қилиб бажаришни ўргатишга, уларда миллий истиқлол ғоясини, ҳар томонлама баркамол шахс-фуқарони шакллантиришга, юксак маънавий-ахлоқий ва ватанпарварлик сифатларини тарбиялашга, меҳнатга онгли муносабатда бўлишга ўргатишлари зарур. Дарсликларга илм-фан ва техниканинг янги ахборотларини, тушунчаларни шакллантиришнинг самарали усулларини ва мустақил фикрлаш учун топшириқларни киритиш уларни ўқув жараёнига тез жорий қилинишини таъминлайди. Дарсликнинг матнидан келиб чиққан ҳолда ўқув-кўргазмали ва янги ахборот технологияларидан фойдаланиб дарс ўтиш имконияти бўлиши лозим.

Дарсликнинг ахборот функцияси муҳим ҳисобланиб, ўқувчиларнинг билиш қобилиятларига мос равишда баён қилинган фан, техника, ишлаб чиқариш, маданиятнинг аниқ соҳаларидаги ўзлаштириш учун мажбурий, маълум бир билимлар ҳажмини ўз ичига қамраб олади.

Ахборот функциясини амалга ошириш учун, назария, техника, технология ва меҳнатнинг илғор усуллари, физик-техникавий жарёнлар тушунчасининг асосий моҳияти бўйича замон талаби даражасидаги ўқув материаллини ёритиш лозим. Иккиламчи материал бўлмаслиги керак. Мазкур ишлаб чиқариш соҳасидаги кооперация ва меҳнатни тақсимлаш шаклларига мос материаллар бериши билан бирга, соҳани ривожлантириш истиқболлини ҳисобга олиш, ҳаракатдаги стандартлар ва нормативларга, белгиланган илмий-техник атамаларга, СИ бирликлар тизимида қабтӣ риюя қилиш зарур.

Илмий-техник билимларни баён қилувчи дарсликда, предметлараро алоқалар тизими, илмий ва техникавий соҳалар ўртасидаги дидактик эквивалент ҳамда мустақил билишни ва мантиқий тафаккурни ривожлантирувчи муҳим элемент сифатида кўрсатилиши керак. Мазкур предмет бўйича ўқув материал, умумтаълим, умумтехник ва махсус предметлар бўйича ўқув материаллари тизимида битта звено сифатида намоён бўлади. Касб-ҳунар таълим учун мўлжалланган дарсликда, айниқса, предметлараро алоқаларга қўйилган талаблар аниқдур. Чунки касб-ҳунар мактабида, ягона ўқув режаси доирасида умумтаълим ва махсус цикллар ўзаро ҳамкорликдадир.

Дарсликнинг мотивацион функцияси, ўқувчиларда қизиқувчанлик ҳиссини, билимга ва илмий-техник китобга қизиқишни тарбиялашга кўмаклашади.

Дарсликнинг политехник функцияси, ўқув материали ўқувчиларни, аниқ ўрганилаётган соҳа мисолида барча ишлаб чиқаришларнинг илмий тамойиллари моҳиятини тушунишга олиб келганда амалга ошади. Ушбу функцияни амалга ошириш, назарияни мамлакатимзда ривожланган демократик жамиятни қуриш амалиёти билан алоқадорлиги кўрсатиш, ишлаб чиқариш самарадорлиги ва махсулот сифатини оширишда билимлар ҳамда фаолият усулларининг, хомашё, материаллар ва ёнилғи-энергетик ресурсларнинг роли билан яқиндан боғлиқдир. Бундай талаблар

касб-хунар таълими тизими учун муҳим аҳамият касб этади. Дарсликнинг мазмуни, билимларни амалиётда, саноат, қишлоқ хўжалигида, транспортда, алоқада, хизмат кўрсатишда ва бошқаларда жорий қилиш билан тизимли боғланган бўлиши даркор.

Дарсликнинг касб танлашга йўналтирувчи функцияси муҳим тарбиявий аҳамиятга эга бўлиб, ўқув материали ўқувчиларга касб-хунар фаолиятини, ушбу предметни ўқитиш мазмуни билан боғлиқ аспектларини тушунтириши лозим.

Дарслик мустақил таълим олиш имкониятини ҳам беради, чунки, у, мос равишда танлаб олинган ва таркибий жиҳатдан тартибли тузилган ўқув ахборотларининг мустақил мухтор манбаидир. Мустақил таълим олиш имконияти муҳим ижтимоий вазифани бажаришга, яъни малакали кичик мутахассисларни узлуксиз таълим олиши имкониятини таъминлашга кўмаклашади.

Дарсликнинг юқорида келтирилган функциялари бир-биридан ажралган ҳолда эмас, балки ўзаро боғлиқ, бир-бирини тўлдирадиган сифатда кўрилиши керак.

Дарслик ўзи қанақа бўлиши керак? Бу савол, албатта, оддий савол эмас. Унга жавоб бериш учун қуйдагиларни аниқлаб олиш муҳимдир: дарсликка қандай мазмун киритилиши керак; ўқув материални илмий ва шу билан бирга осон тушунадиган қилиб баён этилишини қандай таъминлаш керак; унда баён этиладиган материаллар қандай кема-кетликда ёзилиши керак; иллюстрацияларни қўшимча билим манбаи сифатида моҳиятини қандай кучайтириш мумкин; дарсликка қайси турдаги дидактик элементлар киритилиши зарур.

Ушбу саволларнинг барчасига битта дарслик китобида жавоблар бериш учун (агар буни амалга ошириш бўлса), кунда тайёрланаётган кичик мутахассисга зарур бўлган билим ва кўникмаларнинг мақбул даражаси қандайлигини тушуниб етишимиз керак. Бу, жавоб беришимиз зарур бўлган саволларнинг асосийларидан бири ҳисобланади. Албатта, битта дарслик китобида барча масалаларни қамраб олиш имконияти йўқ, лекин қамраб олинганларини лўнда ва тушунарли қилиб баён этиш зарур.

Ўқув адабиётини ёзиш учун асос бўлиб, ўқув дастури ҳисобланади. Дастурда, касбларга мос равишдаги билимларни эгаллаш бўйича мақсад ва вазифалар, ўқувчиларда миллий истиқлол ғоясини ва илмий дунёқарашини шакллантириш масалалари ёритилган бўлади, уларнинг ёши ва билиш имкониятлари, объектив дунёнинг ходисалари ўртасидаги табиий боғлиқликларни акс эттирадиган ўқув предметларнинг ўзаро алоқадорлигини зарурлиги ҳисобга олинган.

Шунинг учун ҳам, фақатгина дарслик ёзилганда ўқув предметнинг мазмуни етарлича тўлиқ ва объектив ёритилиши мумкин. Дарсликни яратишда боблар ва бўлимларнинг ички бир бутунлигига эришиш муҳим, уларнинг ҳар бири, билимлар тизимида маълум бир яқунланган даражага эга бўлса мақсадга мувофиқ бўлади. Шуни назарда тутиш лозимки, ҳар бир параграфда берилган материал битта машғулот давомида ўзлаштирилиши керак. Материал шундай жойлашиши керакки, ҳар бир

параграф олдингисига таянган бўлиши ва ўзи ҳам, ўз навбатида кейингиси учун асос бўлиб хизмат қилиши лозим.

Ўрта махсус, касб-хунар таълими ўқув муассасаларида умумтаълим ва касбий фанларни бир вақтда ўргатилиши, касбий фанлар бўйича дарсликларда ўқув материални баён қилишнинг илмий даражасини оширишга, хусусан, уни математик асослашга, физик-техникавий жараёнларни тушунтиришга ундайди. Лекин, ўрта махсус, касб-хунар таълим ўқув муассасалари учун касбий фанлар бўйича дарсликларни, олий ўқув юртлари учун яратилган дарсликларга яқинлаштириб ёзишдан сақланиш керак.

Ҳар бир алоҳида ҳолатда, таълим мазмунини назарий тушуниб етиш бирлиги тўғрисидаги масала, кичик мутахассисни ўқув касбий тавсифи, ишлаб чиқариш фаолиятини мазмуний таҳлили ва ушбу фаолиятни яқин йиллар ичида ўзгариш прогнози ҳисобга олиниши зарур.

Касбий фанлар бўйича дарсликларнинг материллари кўпроқ тушунтирувчи характерга эга бўлгани маъқул. Шунда, улар мустақил ишлаш учун қулай бўлади. Материалнинг тушунтирувчи ва ахборот хусусиятлари нисбатига онгли ёндашиш, дарсликнинг самарали ва ўзлаштириш даражаси юқори бўлишини таъминлайди. Агар ахборот характердаги маълумотлар кўп бўлса, дарсликнинг материали тушунишга эмас балки эслаб қолишга ундайди.

Ўқув материални муаммоли баён қилиш, уни ахборот сифатида билдиришдан анча фарқ қилади. Асосий фарқ шундан иборатки, дарсликнинг муаллифи, муаммоли баён қилиш пайтида, фаннинг (қонунлар, қоидалар, физик жараёнларнинг), техниканинг (аппаратлар машиналарнинг конструкциялари ва ҳаракат принциплари, технолгияларининг новаторлик мукамаллигини) якуний натижаларини бирданига ёритмасдан, уларни очиш йўлларини тиклайди, натижада ўқувчиларни илмий-техник изланишнинг иштирокчиси бўлишга чорлайди.

Педагогик тадқиқотлар шуни аниқ кўрсатадигани, материални муаммоли баён қилиш анча ишонарли, илмий бўлиб, диалектик фикр юритишни ўргатади ва шубҳасиз, ўқишга қизиқиш уйғотади.

Барча ўқув муассасалари учун ёзилган дарсликларнинг матнларига қўйиладиган умумий талаб уни баён қилишни илмийлиги яъни берилаётган маълумотларни фан, техника, технолгияларнинг замонавий даражасига мос келиши ҳисобланади.

Дарслик яратишда ўқув материални баён қилиш услуби ва тили ҳам муҳим аҳамиятга эга бўлиб, асосий талаб ёзилаётган матндаги фикр раво тилда ёзилиши, лўнда ва тушунарли бўлиши лозим. Бундай сифатларнинг бўлмаслигини, дарсликнинг бошқа афзалликлари ҳам тўлдиролмайди. Дарсликнинг матндан ташқари компонентлари ичида, бизнинг фикримизча, иллюстрация материаллари ҳам муҳим рол ўйнайди.

Дарсликда келтирилган расм ҳам, ўқитиши ва ўргатиши шарт!

Дарсликдаги расм нафақат матннинг иллюстрацияси хисобланади, балки фойдали мустақил билим манбаидир. Шунинг ҳам эътиборга олиш керакки, ҳар қандай расм ўзида маълум бир функцияларни мужассамлаштиради, у иллюстрацияларга нисбатан қизиқишни ва улардан иложи борича кўпроқ ахборотни билиб олиш иштиёқини шакллантиради. Расмни, рангли безашга ўйлаб ёндашиш зарурдир. Агар, тасвир қилинаётган муҳим элементларни турли рангларда ажратилса, расмни ўрганиш анча енгил бўлади. Расмда жойлаштириладиган ҳолатларни доимо қатъий кетма-кетликда (масалан, бир хилларини харфлар, бошқаларини рақамлар билан) белгилаш лозим. Расмни кам фойдали тасвирга айланишига йўл қўймаслик керак.

Касб-ҳунар таълими бўйича дарсликлар яратиш борасида катта тажриба орттирилган, албатта, шу билан бирга, ҳозирги вақтда пайдо бўлган янги талабларга мос келадиган дарсликлар яратиш даври тақозосидир. Хулоса қилиб айтиш мумкинки, Янги Ўзбекистоннинг ёшларини етук ва рақобатбардош мутахассислар қилиб тайёрлаб бериш бугун бизнинг олдимизга қўйилган долзарб масаладир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Ғуломов С., Назиров Э., Халилов Н. Ўқув адабиётини яратиш ва уни баҳолаш мезонлари. Тошкент, Меҳнат. 1998
2. Баркамол авлод-Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. “Шарқ” матбаа концерни. Тошкент, 1998
3. Б.Зиёмухаммедов Таълим технологиялари (методик қўлланма) Тошкент-2012
4. Алламурадов Ш.И. Касб-ҳунар таълими журнали Тошкент-2004
5. Касбий фанлар методикаси илмий-методик журнал Тошкент-2020

**EFFECTIVE USE OF MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING
ENGLISH**

Utambetova Arzayim Kalmurzaevna
Tashkent Medical Academy

Annotation: *The role and the effective usage of innovative technologies in teaching English are considered in this article. The Internet links, which are effectively used during the lessons, are also shown here. The effective use of Innovative technologies, such as computers, the Internet, multimedia resources in the educational process is the only way to show the quality of education.*

Keywords: *innovative technologies, multimedia, Internet links, electronic resources, learning environment, motivation.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются роль и эффективное применение инновационных технологий в обучении английскому языку, также указаны ссылки на интернет-ресурсы, эффективно применяемые на уроках. Эффективное использование инновационных технологий, таких как компьютеры, Интернет, мультимедийные ресурсы в образовательном процессе – единственный способ показать качество образования.*

Ключевые слова: *инновационные технологий, мультимедиа, интернет ссылки, электронные ресурсы, обучающая среда, мотивация.*

It has been several years since the computer entered our lives, and we can no longer imagine a modern lesson without information technology. ICT becomes an indispensable tool in increasing students' interest and developing visual and figurative thinking. Everyone understood that the use of ICT in the educational process has the ability to activate the cognitive, intellectual and independent activities of students. Information technology allows to significantly change the forms and methods of educational work. ICT in the educational system can be divided into two types: hardware (computer, printer, scanner, camera, video camera, audio and video recorder, etc.) and software (electronic textbooks, simulators, test environment, information sites, search systems). Internet, etc.). At the current stage of society's development, updating the content of education in Uzbekistan is not related to innovative processes in the organization of teaching foreign languages. Therefore, the main goal of a modern teacher is to choose the methods and forms of organizing the educational activities of the students that optimally meet the goal. In recent years, the use of new information technologies in schools has been increasing. Since the main goal of teaching foreign languages is the formation and development of the communicative culture of schoolchildren, the best approach in teaching is to teach a foreign language for practical mastery, to use computer technologies, and Internet resources.

Digital technology has changed the conditions of life, formation and education. Everything around changes and the attitude towards learning should change accordingly. In the modern comprehensive school, the content of education remains one-sided; state standards based on an objective approach are morally outdated. Many modern teachers point to the lack of a competent approach to student individuality. School education does not give students a clear positive motivation in choosing their life path, interests and perspectives. Now in the 21st century, the role of international education is increasing. Improving one's own culture, developing and moving forward is a vital requirement of our age and young country. To keep up with the times, learning foreign languages is also a vital necessity.

Today, knowing English opens a window to a big global world with its vast flow of information and innovation. Currently, the computer is an effective assistant and an integral part of every person, which allows to improve the quality of teaching and the effectiveness of supervision. Currently, the use of computers in the educational process is very important. I would like to focus on the use of computer presentations in the educational process. The use of presentations allows each teacher to accelerate the acquisition of educational material by students and to conduct lessons at a new level in terms of quality, instead of using a computer screen on a large wall-mounted screen or a simple whiteboard that projects slides onto a personal computer. (laptop) for each student. Colorfully developed presentations (using animation effects, in the form of text, diagrams, graphs, drawings) solve the problem of using visual materials. For example, if you used to cut pictures on the board, now you can find pictures on the Internet and immediately place them on the slide. If there are many pictures, then create several slides.. Sound and graphic design of a fun and exciting program.

The language lab has CDs with different types of study programs. It is an important and comprehensive addition to the learning process. Educational programs include many exercises for grammar and vocabulary. These programs are very easy to use, minimal computer knowledge is required, which is very important when working with a group of students. There are materials for all classes divided into modules, but their content is very simple and not very clear. Now let's move on to the issue of using the Internet to teach English. To teach communication in a foreign language, you need to create real-life situations that stimulate the learning of the material and develop adequate behavior. Now everyone understands that the Internet has a wide range of information and no less impressive services. Regardless of how we feel about the Internet, we must recognize that the worldwide network has become an integral part of modern reality.

Many students have long appreciated all the advantages of the Internet and actively use its services in their educational process, but for teachers, the area of the World Wide Web is largely unknown, unfamiliar and somewhat scary. remains. How the Internet can help depends on how we use it to solve didactic tasks. Today, every modern teacher makes extensive use of global Internet resources. When preparing messages, students filter a lot of

information when they have to listen to music and often look at photos. For students, such tasks can be used during the preparatory phase of the lesson, for example, in combination with the project method, allowing students to apply their knowledge and skills in practice. It is one of the forms of research organization and cognitive activity in which group activities are successfully carried out, which allows to increase the motivation to learn a foreign language. At the center of such a work process is the student himself, who has the opportunity to freely express his opinion and make practical use of foreign speech.

Thus, it is difficult to imagine modern English classes without the use of ICT in the teaching process. Their use expands the scope of the educational process, increases its practical orientation. The use of ICT and Internet resources in the English language lesson allows for the full implementation of all methodological, pedagogical and psychological principles. The use of computers in English educational programs increases the effectiveness of solving communicative problems, develops different types of students' speech activities, and forms a stable motivation of students to learn foreign language activities in the classroom. In the 21st century, society is increasing the demands for practical knowledge of English both in everyday communication and in the professional field. The volume of information is growing, and the usual methods of transferring, storing and processing it are often inefficient. The use of information technology reveals the enormous potential of the computer as a means of learning. But we must not forget that the use of multimedia technologies cannot have a significant pedagogical effect without a teacher, because these technologies are only teaching methods. The computer in the educational process is not a mechanical teacher, but a tool that increases and expands the possibilities of his teaching activity.

REFERENCES:

Bekmuratova U. B. "Ingliz tilini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish" mavzusida referat. Toshkent — 2012 yil Otaboeva, M. R. Chet tilini o'qitishda zamonaviy innovatsion texnologiyalaridan foydalanish va uning samaradorligi /

M. R. Otaboeva. — Tekst: neposredstvennyy, elektronnyy // Molodoy uchenyy. — 2017. — № 4.2 (138.2). — S. 36-37. — URL: <https://moluch.ru/archive/138/39058/> (data obrasheniya: 27.04.2020) N.

Q. Xatamova, M.N.Mirzayeva. "Ingliz tili darslarida qo'llaniladigan interfaol usullar" (uslubiy qo'llanma), Navoiy, 2006, 40 bet.

M. Xoldorova, N. Fayziyeva, F. Rixsittilayeva. "Chet tilini o'qitishda yordamchi vositalardan foydalanish". Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005.

O'.Hoshimov, I. Yoqubov. "Ingliz tili o'qitish metodikasi" (o'quv qo'llanma) Toshkent: "Sharq" nashriyoti, 2003.

Davies, P., & Pears, E. (2011). Success in English Teaching: A complete introduction to teaching English. Oxford University Press, p. 63.

Ter-Minasova, S.G. (2008). Yazyk i mezhkul'turnaya kommunikatsiya: Ucheb. posobie [Language and Cross-Cultural Communication: Teaching Aid]. Moscow: Word.

MULOQOTNING TARKIBIY QISMLARI YORDAMIDA NUTQNING
IXTISOSLASHUVINI TAHLIL ETISH

Rahimova Sadoqat Xushbaqto'vna

Termiz davlat universiteti 70230101- Lingvistika, O'zbek tili mutaxassisligi

2-kurs 221- guruh magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada sotsiolingvistikadagi muloqot uslublari uchun nutq jarayonida holatlar ma'lumotlar keltirilgan. Nutq so'zlovchi va tinglovchilar uchun yuzma-yuz hamda elektron vositalar: xat, telegramma, telefon kabilardan foydalanish mumkinligini ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: nutqning ixtisoslashishi, sohaviy me'yorlar, muloqot, kommunikator, telegramma.

Sotsiolingvistikada nutqning ixtisoslashishida nutq tushunchasi lingvistikada tushuniladigan til (lison)ning bevosita voqealanishi, uning moddiy shaklda yuzaga chiqishi tushunchasidan farq qiladi. Ya'ni sotsiolingvistikada nutqning ixtisoslashishi deganda, umumijtimoiy imkoniyatlarning muayyan shaklda voqealanishi emas, balki qandaydir alohida bir guruh uchun me'yor vazifasini o'taydigan umumiylik bilan xususiylik oralig'i tushuniladi. Tilshunoslikda adabiy tilga, shevalarga nisbatan bu ma'noda me'yor tushunchasi qo'llanadi. Bundan tashqari, bu tushuncha lingvistikaning argo va jargonlariga ham yaqin turadi, chunki ular ham ma'lum bir ijtimoiy tabaqa uchun me'yor sanaladi.

Nutqning ijtimoiy ixtisoslashuvi uslubiyat bilan bevosita aloqadordir, chunki badiiy, ilmiy, rasmiy-idoraviy, publitsistik kabi uslublar sohaviy me'yorlardir. Shuning uchun nutqning ijtimoiy ixtisoslashuvi uslubiyat doirasida tahlil va tadqiq etilishi mumkin. Lekin bunda ham o'ziga xos farq mavjud: uslubiyat, asosan, lisoniy vositalarni o'rganadi, nutqning ijtimoiy ixtisoslashuvida esa nutqiy ifoda vositalari paralingvistik, ekstralingvistik vositalar bilan birgalikda tadqiq qilinadi va bu nuqtada sotsiolingvistika etnografiya, odat, axloq fanlari bilan kesishadi. Nutqning ijtimoiy ixtisoslashuvi rang-barang bo'lib, ularning ichida quyidagi turlarini ajratish mumkin.

Nutqning so'zlovchi va tinglovchining jinsiga ko'ra ixtisoslashuvi. Sotsiolingvistikada nutq kommunikantlarning millati, jinsi, yoshi, ijtimoiy belgilariga qarab ixtisoslashadi. Bulardan tashqari, so'zlovchi va tinglovchi orasidagi aloqaning kontakt-distantligiga ko'ra ham ixtisoslashdi.

Ma'lumki, har qanday muloqotda so'zlovchi va tinglovchi zaruriy uzviy, ya'ni tarkibiy qismlar sifatida, albatta, ishtirok etadi. Bunda so'zlovchi adresant, kommunikator deb, adresantning nutqi qaratilgan shaxs-tinglovchi adresat deb, kommunikant deb muloqotda bevosita ishtirok etuvchilar ko'zda tutiladilar. Nutq so'zlovchi va tinglovchilar o'rtasida bevosita, ya'ni yuzma-yuz yoki bivosita: xat, telegramma, telefon singarilar orqali amalga oshishi mumkin. Shunga ko'ra ham nutq ixtisoslashadi. O'z navbatida bevosita aloqada undovlardan, odatda, ko'proq foydalaniladi.

Metroga tushaverishda davangirdek yigit qo'l chuzdi:

- 5-10 so`m xayr qiling!

- Pul yo`q edi-ya! - desam, menga tanbeh berdi.

- Ishlash kerak og`ayni! - ishlash kerak dedi!

(O`Hoshimov)

- Aljimag o`ling! - dedi kampir ming`illab.

- Omadi gapni aytdim-da! -dedi chol...

- Voy, sharmanda-a-a! -dedi qoqshol qo`llari bilan yuzini yumdalab. - Voy bevafo!!!

(O`Hoshimov)

Muloqotga bivosita ta'sir etuvchi omillar ham xilma-xil bo`lib, ular, taxminan quyidagilar: muloqot vaqti, vaziyat, holat, ijtimoiy holat, bivosita muloqot.

O`z navbatida til birliklarining shakllanishiga ko`ra: og`zaki-yozma muloqot.

So`zlovchi va tinglovchi pozitsiyasiga ko`ra: - dialogik; monologik.

Muloqot ishtirokchilari miqdoriga ko`ra: shaxslararo-ommaviy muloqot. Muloqot shart-sharoiti va kommunikantlarining o`zaro munosabatlariga ko`ra: xususiy, norasmiy rasmiy.

Nutqning yana boshqa turdagi ijtimoiy ixtisoslashuv shakllari va turlarini ham sanash mumkin. Lekin shu yuqoridagilar ham ularning turi ko`p ekanligi haqida xulosa chiqarishga imkon beradi. Bundan tashqari, bu turlar o`zaro birikuvlarda, ya'ni kombinatsiyalarda cheksiz ko`rinishlarda namoyon bo`ladi.

Nosir sekin o`rnidan turdi.

- Qayerga?

- Qayerga?... Uyga, uy bormi, uy?

- Uy... bor.

- Ana o`sha uyga-da - u Nosirjonni chetga surib, stulga cho`kdi. - qalaysiz shoir?

Men o`rtadagi vaziyatni yumshatish uchun:

- Haliyam meni shoir deysiz-a? - dedim.

- Bari bir. Mana... yana bitta yozgan edim. Bu Polinaga bag`ishlanadi.

- O`, zo`r-ku! - Uning qo`lidan o`shandoq katak daftar varag`iga bitilgan she'rni oldim.

- Polinani, a?

- Sevamiz-da, - dedi Qobil doktor.

Men varaqqa ko`z yugirtirdim:

Yaxshi qol Oq dengiz, yaxshi qol shimol,

To`lqinlar, qo`ynimga qizdek kirdingiz...

(SH.Xolmirzayev).

Umuman, sotsiolingvistik tadqiqotlarda nutqning bunday ijtimoiy ixtisoslashuvi natijasida ikkilamchi ijtimoiylashgan munosabatlar yuzaga keladi deb hisoblaydilar. Albatta, bunday fikrga qo`shilish qiyin. Haqiqatan ham so`zlovchi va tinglovchi ma'lum bir jamiyatni tashkil etadi, lekin bu jamiyat barqaror va doimiy emas. U muvaqqat, davriy va

vaqtinchalikdir. Nutqning ijtimoiy ixtisoslashuvini bunday tushunish bilan sotsiolingvistika stilistikadan farq qiladi. Chunki stilistika, asosan, axborotni yetkazish shakli va vositalariga koʻproq eʼtiborini qaratadi. Oʻz navbatida sotsiolingvistika lison va nutq oʻrtasidagi munosabatlar turlicha talqin etib kelinayotgani hammaga maʼlum.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Нурмонов А. Ўзбек тилининг паралингвистик воситалари ҳақида. –Андижон. 1980
2. Сафаров Ш., Тоирова Г. Нутқнинг этносоциопрагматик таҳлили асослари. - Самарқанд. 2007.
3. Тожиев Ё. ва бошқалар. Ўзбек нутқ маданияти ва услубият асослари. – Тошкент. 1994.
4. Minamatov, Y. E. U. (2021). APPLICATION OF MODULAR TEACHING TECHNOLOGY IN TECHNOLOGY. Scientific progress, 2(8), 911-913.
5. Minamatov, Y. E. O. G. L., & Nasirdinova, M. H. Q. (2022). APPLICATION OF ICT IN EDUCATION AND TEACHING TECHNOLOGIES. Scientific progress, 3(4), 738-740.
6. Minamatov, Y. E. O. G. L., & Yusupova, N. M. (2022). SMART TEXNOLOGIYALARDA TA'LIM JARAYONI. Central Asian Academic Journal of Scientific Research, 2(6), 441-445.

SOTSIALINGVISTIKA FANINING LINGVISTIK MAZMUNI, OBYEKTI,
PREDMETI, HOZIRGI ZAMON SOTSIALINGVISTIKA TARAQQIYOTI

Begamova Dilafruz Xolmurzayevna

Termiz davlat universiteti 70230101- Lingvistika O'zbek tili mutaxassisligi

2- kurs 321- guruh magistranti

Annotatsiya: ushbu maqolada sotsiolingvistika fanining mazmuni va o'rganilishi zarur bo'lgan omillar haqida ma'lumot berilgan. Hozirgi vaqtda olib borilayotgan jarayonlarning til bilan bog'liqligi va uning o'rni haqida ma'lumotlar aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: ilmiy asoslangan til siyosati, struktural tilshunoslik, psixolingvistika, sotsiolingvistika, matematik lingvistika.

Sotsiolingvistika til va tafakkur munosabati, kommunikatsiya, ya'ni muloqot jarayonida tilning funksional ko'rinishlari kabi masalalar bilan shug'ullanadi. Shuningdek, sotsiolingvistika faqat til hodisalarining tabiatini anglash bilan chegaralanib qolmaydi, u jamiyatdagi madaniy-ma'rifiy, iqtisodiy-siyosiy masalalarni hal etish bilan ham uzviy bog'liq.

Sotsiolingvistika atamasi ikki tarkibiy qismdan iborat bo'lib, lotincha socialis - jamiyat va lingua - til so'zlaridan tashkil topgan. U ijtimoiy tilshunoslik demakdir.

Tilshunoslikda u quyidagi ma'nolarda qo'llaniladi:

1. Til va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabat, ya'ni jamiyat hayoti va rivojlanishida tilning o'rni, aksincha, tilning taraqqiyotida jamiyatning ahamiyati.

2. Tilda millatning ijtimoiy guruhlanishi munosabati bilan bo'ladigan farqlar.

Fan va texnika taraqqiyoti va XX asr o'rtalarida vujudga kelgan sotsial o'zgarishlar tufayli tilshunoslik fani ham boshqa fanlar qatori jadal sur'atlar bilan rivojlana boshladi.

Sotsiolingvistika fani faqat tilshunoslik va jamiyatshunoslik fanlari orasidagi munosabatlarni emas, balki falsafa, ijtimoiy psixologiya, etnografiya, tarixga va boshqa fanlarga oid masalalarni ham qamrab oladi.

Fanda ushbu yo'nalishga bo'lgan qiziqishning kuchayishi turli sabablarga bog'liq bo'lib, ular quyidagilar:

1. Jamiyatning ilmiy asoslangan til siyosatiga bo'lgan ehtiyoji.

2. Struktural tilshunoslikning tilning faqat ichki tuzilishini o'rganishga bo'lgan qiziqishi.

XX asrning 30-yillarida maydonga kelgan strukturalizm tilni asosan bir tomonlama o'rganishni, tilning tuzilishi va uni tashkil etuvchi birliklar orasidagi munosabatlarni o'rganishni tilga oid boshqa masalalardan ustun qilib qo'ydi. Natijada til birliklariga xos bo'lgan shakl va ma'no birligini rad etib, faqat shaklni o'rganishga e'tibor qaratildi. Ko'p o'tmay, bu oqim inqirozga uchradi, chunki u qo'yilgan maqsadlarni uzil-kesil hal qila

olmadi. Tilning yashashi va rivojlanishi bu tilda gaplashuvchi jamiyat bilan uzviy bog`liq ekani ravshan bo`lib qoldi.

Sotsiolingvistik tadqiqotlarga qiziqishning asosiy sabablaridan biri hisoblangan til siyosati kundan-kun keskinlashib bormoqda. Jahonning ko`pgina mamlakatlarida, ayniqsa, Osiyo va Afrika mamlakatlarida shu vaqtga qadar til muammosi o`z yechimini topgan emas. Hatto Hindistonda yirik mamlakatda hanuzgacha ingliz tili o`z hukmron mavqeini saqlab qolmoqda.

O`zbekiston mustaqillikka erishgandan keyin, yurtimizda demokratik jamiyatga asos solina boshlandi. Bu tuzum jarayonlari mazmun va mohiyatiga ko`ra avvalgi jarayonlardan tubdan farq qilib, ijtimoiy hayotimizning har bir sohasida o`z aksini topmoqda. Sodir bo`layotgan ushbu jarayonlar ijtimoiy-gumanitar va tabiiy fanlarga ham o`z ta'sirini o`tkazib, ularda ushbu jarayonlarni ifodalaydigan ma'no va tushunchalarning paydo bo`lishiga sabab bo`ldi. Ushbu o`zaro munosabat natijalari har qaysi fanda o`ziga xos tarzda ifodalanib bormoqda. Chunonchi, jamiyat bilan tilshunoslik o`rtasidagi munosabat bunga yaqqol misol bo`la oladi.

Sotsiolingvistika fanining barcha taraqqiyot bosqichlari ushbu fanning obyekt - insonning jamiyatda sodir bo`layotgan o`zgarish, voqea-hodisalarni bevosita kuzatishi bilan bog`liq ekanligini ko`rsatadi. Bu kuzatish o`z ko`lamiga ko`ra juda keng bo`lib, ijtimoiy hayotda kechayotgan hech bir jarayon inson nazaridan chetda qolmaydi. Shu tarzda har bir sohada tilning o`ziga xos vazifaviy ko`rinishi vujudga kelib, ushbu o`ziga xoslik aynan shu jabhadagi kommunikativ jarayonda o`z ifodasini topadi.

Ma'lumki, har qanday fan tabiat va jamiyatdagi voqea-hodisalarni ifodalashda o`ziga xos xususiyatlarga ega. Shuning bilan birga aynan bir fanning o`zi ushbu o`zgarishlarga munosabat masalasida bir qancha tarmoqlarga bo`linadi. Shu ma'noda tilshunoslikning ham bir necha sohaları mavjud: vazifaviy lingvistika, struktural lingvistika, etnolingvistika, matn lingvistikasi, psixolingvistika, sotsiolingvistika, matematik lingvistika, areal lingvistika kabilar.

Sotsiolingvistika til va tafakkur, kommunikatsiya jarayonida tilning funksional ko`rinishlari kabi masalalar bilan shuqullanadi. Bozor iqtisodiyoti tamoyillari asosida sodir bo`layotgan ijtimoiy jarayonlar davrida kishilar o`rtasida kommunikatsiya turlari son va hajm jihatdan kengayib bormoqda. O`ziga xos kommunikatsiya sohaları vujudga kelmoqda. Sotsiolingvistika faqat til hodisalarining tabiatini anglash bilan chegaralanib qolmasdan, u jamiyatimizdagi madaniy-ma'rifiy, iqtisodiy-siyosiy masalalarni hal etish bilan ham uzviy ravishda bog`liq.

XX asr oxirlarida mustaqillikka erishgan yosh mamlakatlar ijtimoiy hayotida til siyosati alohida o`rin egalladi va milliy tilga bo`lgan e'tibor yuqori darajaga ko`tarildi. Milliy tillarga "davlat tili" maqomining berilishi o`z huquqiy asosiga ega bo`lib, ularning qo`llanish shart-sharoitlari konstitutsiyaviy asosini topdi. Mamlakatimizda ona tilimizga davlat tili maqomi berilgandan keyin jamiyatimizning barcha sohalarida tilga bo`lgan munosabat

mohiyatan o'zgardir, ya'ni o'zbek tili davlat siyosatining tayanch nuqtalaridan biriga aylandi.

XX asrning o'rtalarida dastlab Amerika va Yevropa davlatlarida, so'ngra boshqa mamlakatlarda taraqqiy etgan sotsiolingvistika fani Rossiya, Angliya, Germaniya, Fransiya kabi mamlakatlarda jadal sur'atlar bilan taraqqiy etmoqda.

Yuqorida ta'kidlanganidek, til siyosatidagi o'zgarishlar uning ijtimoiy hayotda tutgan o'rni, funksiyaviy xususiyatlariga o'z ta'sirini o'tkazmasdan qolmaydi. Ushbu hodisalarning barchasi sotsiolingvistik tadqiqotlar mohiyatini yanada oshiradi, ularga yangicha yondashish, yangi tahlil uslublarini qo'llashni talab qiladi.

Ma'lumki, til tizimining sotsiolingvistik tahlili uning u yoki bu ijtimoiy va etnomadaniy muhitda qanday faoliyat ko'rsatishi, qaysi vositalarni bajarishini o'rganishni maqsad qilib qo'yadi. Ana shu tahlil asosida tillarning sotsiofunktsiyaviy tasnifini yaratish mumkin, ayrim hollarda tillarning ijtimoiy farqi o'ta darajada sezilarlidir. Ular unda so'zlovchilar soni, qo'llanish chegarasi, bajarayotgan ijtimoiy vazifalari, hayotiyliigi va boshqa xususiyatlari jihatidan o'zaro keskin farq qiladi. Bu xususiyatlar har bir tilning sotsial va kommunikativ mohiyatini belgilab beradi.

Tillarni jamiyatdagi kommunikativ mohiyatiga nisbatan tahlil qilish nafaqat qiyosiy tipologiyaning, yangi yo'nalishlardan bo'lmish sotsiolingvistik tipologiya uchun muhim bo'lib qolmasdan, balki til ta'limi sohalari uchun ham ahamiyatlidir. Yana shuni ham alohida ta'kidlash lozimki, sotsiolingvistika tobora lingvodidaktik ko'rinish, xarakter kasb etib bormoqda. Darhaqiqat, madaniyatning uzviy qismi bo'lgan tilning ijtimoiy hayotdagi funksiyaviy mohiyatini aniq belgilamasdan turib, til ta'limini rejali tashkil qilish imkoniyati bo'lmaydi.

O'zbekiston mustaqil davlat sifatida jahon iqtisodiy-madaniy hamjamiyatida shaxdam qadamlar bilan kirib borayotgan bir paytda mamlakatlararo muloqotlarning o'rnatilishida ham sotsiolingvistikaning o'rni beqiyosdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

7. Абдурахмонов Ф. Ўзбек халқи ва тилнинг шаклланиши ҳақида. –Тошкент. 1999.
8. Никольский Л.В. Синхронная социоллингвистика. -Москва. 1976.
9. Сафаров Ш., Тоирова Г. Нутқнинг этносоциопрагматик таҳлили асослари. - Самарқанд. 2007.
10. Minamatov, Y. E. U. (2021). APPLICATION OF MODULAR TEACHING TECHNOLOGY IN TECHNOLOGY. Scientific progress, 2(8), 911-913.
11. Minamatov, Y. E. O. G. L., & Nasirdinova, M. H. Q. (2022). APPLICATION OF ICT IN EDUCATION AND TEACHING TECHNOLOGIES. Scientific progress, 3(4), 738-740.
12. Minamatov, Y. E. O. G. L., & Yusupova, N. M. (2022). SMART TEXNOLOGIYALARDA TA'LIM JARAYONI. Central Asian Academic Journal of Scientific Research, 2(6), 441-445.

**SOTSIOLINGVISTIK MUAMMOLARNING O‘ZBEKISTONDA TADQIQI VA
TAHLILI**

Allayeva Hafiza Rustam qizi

Termiz davlat universiteti 70230101- Lingvistika O‘zbek tili mutaxassisligi

2- kurs 321- guruh magistranti

Annotatsiya: *Sotsiolingvistika tilshunoslikning rivojlanishida o‘z o‘rniga ega. O‘zbekistonda tadqiqotlar natijasida sotsiolingvistikaning turli muammolari o‘rganilib tahlil qilib borilmoqda. Ona tilimizning o‘z obro‘si uchun qilinayotgan ijobiy ishlar o‘z samarasini beradi.*

Kalit so‘zlar: *nutq madaniyati, adabiy til me‘yorlari, lisoniy malaka, sotsiolingvistikaning metodologiyasi, til tizimining sotsiolingvistik tahlili, ijtimoiy tilshunoslik.*

O‘zbek tilshunosligida nutq madaniyati va uning nazariy masalalari bo‘yicha anchagina tadqiqotlar o‘tkazilsa-da, bu izlanishlarning aksariyati nutq madaniyatining ayrim tomonlarini uslubiy yoki pedagogik maqsadda yoritib berishga qaratilgan bo‘lib, masalaga ijtimoiy-lisoniy aspektda yondashilmagan. Bugungi kunga kelib nutq madaniyati sohasi ilmiy muammo sifatida tan olindi va uni chuqur tadqiq qilish lozimligi qator olimlar tomonidan e‘tirof etilmoqda. 60-yillarning boshlaridayoq sotsiolingvist olim V.V.Veselevskiy "Hozirgi nutq madaniyati bo‘yicha tadqiqot olib borishning zarurligini isbotlab o‘tirish ortiqchadir", - degan edi.

Shuni alohida ta’kidlash lozimki, sho‘rolar davrida o‘zbek tilining qo‘llanishi keskin chegaralangan edi. Deyarli barcha katta-kichik anjumanlar rus tilida olib borilar edi. Ish yuritish esa, asosan, rus tiliga ko‘chgan edi. "Davlat tili haqida"gi qonunning qabul qilinishi, ayniqsa, 1991-yil 31-avgust kuni e‘lon qilingan mustaqilligimiz ona tilimizning mavqeini tiklash, uning jamiyatimiz hayotida davlat tili sifatida amal qilishi uchun keng imkoniyatlar yaratdi. O‘tgan davr mobaynida o‘zbek tilining nufuzi oshdi, uning ijtimoiy vazifasi va amaliyot doirasi kengaydi, ona tilimiz mustaqil davlatimiz tili sifatida ravnaq topdi va topmoqda.

Istiqlolimiz sharofati tufayli bugungi kunda rahbar idoralarda, vazirliklarda, hokimliklarda, korxonalar va tashkilotlarda majlislar o‘zbek tilida o‘tmoqda. Tilimiz to‘laqonli til sifatida o‘z kamolini ko‘rsatmoqda, uning cheksiz boyliklarga ega ekanligi namoyon bo‘lmoqda. Zero, til nafaqat odamlar orasida muloqot vositasi, balki butun jamiyatimizda ro‘y berayotgan voqea-hodisalarni ommaga tarqatishga xizmat qiladigan asosiy qurol hamdir. Shu bilan birga adabiy til me‘yorlarida va umuman til tizimida amal qiluvchi muhim qonuniyatlardan biri mo‘tadillik va turg‘unlikdir. Adabiy til har doim o‘z me‘yorlarining turg‘un, mo‘tadil bo‘lishiga intiladi. Bunga sabab adabiy til umumxalq, umummilliy muloqot quroli bo‘lib, undagi lug‘aviy, imloviy, talaffuz me‘yorlari umumxalq tomonidan o‘zlashtirilgan, barchaga birdek tushunarli bo‘lishi zarur. Bunday me‘yorlar ko‘pchilik tomonidan namunali vosita sifatida ma’qullangan bo‘ladi. O‘z navbatida, adabiy

tildan foydalanuvchilar ushbu me'yorlarga amal qiladi. Barcha uchun umummajburiy me'yor va lisoniy malakaga aylangan so'zlarni ehtiyojsiz ravishda boshqasi bilan almashtirish til egasining o'zaro muloqotiga xalaqit beradi, unda qiyinchilik, chalkashliklar tug'diradi. Demak, til me'yorlariga munosabatda ushbu muhim qonuniyatni hisobga olish lozim bo'ladi. O'zbekiston dunyoga, dunyo esa O'zbekistonga nazar tashlayotgan bir paytda, dunyo xalqlari biz bilan muloqotning istalgan tur va usulida muloqotda bo'lishni istovchi davlatlar va millatlardan o'zbeklarning o'ziga xos muloqot xulqini ham sir tutmaymiz, aksincha, o'zbeklar bilan muloqot chog'ida nimalarga e'tibor berish lozimligini o'zimizga va boshqalarga o'rgatib, kerak bo'lsa, ko'z-ko'z qilishimiz zarur. Shuni ta'kidlash kerakki, mustaqillik davrida o'zbek tili oldingi davrlarga xos bo'lmagan o'zgarishlarga duch keldi. O'zbek tili o'zining funksional doirasini kengaytirib borib, jahon maydoniga chiqdi. Biz buni ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy munosabatlarda, madaniy-ma'naviy aloqalarda ko'rayapmiz. So'zsiz, til siyosatidagi o'zgarishlar uning ijtimoiy hayotda tutgan o'rni, funksiyaviy xususiyatlariga o'z ta'sirini o'tkazmasdan qolmaydi. Ushbu hodisalarning barchasi sotsiologik tadqiqotlar mohiyatini yanada oshiradi, ularga yangicha yondashish, yangi tahlil uslublari qo'llanishini talab qiladi. Holbuki, hanuzga qadar o'zbek tilshunosligida sotsiologikaning metodologiyasi va metodlari to'lig'icha shakllangani yo'q. Bu boradagi izlanishlar davom etayotgan bir paytda turli tadqiqotchilar turli fikrlarni ilgari surishlari tabiiydir.

Ma'lumki, til tizimining sotsiologik tahlili uning u yoki bu ijtimoiy va etnomadaniy muhitda qanday faoliyat ko'rsatishi, qaysi vazifalarni bajarishini o'rganishni maqsad qilib qo'yadi. Ana shu tahlil asosida tillarning sotsiologik tasnifini yaratish mumkin. Ayrim hollarda tillarning ijtimoiy farqi o'ta darajada sezilarlidir. Ular o'zaro so'zlovchilar miqdori, qo'llanish chegarasi, bajarayotgan ijtimoiy vazifalari, hayotiyligi, ma'lumligi va boshqa xususiyatlari jihatidan keskin farq qiladilar. Bu xususiyatlar har bir tilning sotsial va kommunikativ mohiyatini belgilab beradi.

Tillarni jamiyatdagi kommunikativ mohiyatiga nisbatan tahlil qilish nafaqat qiyosiy tipologiyaning yangi yo'nalishlaridan bo'lmish sotsiologik tipologiya uchun muhim bo'lib, balki til ta'limi sohalari uchun ham ahamiyatlidir. Tilshunoslikda tilning ijtimoiy yashash va ijtimoiy taraqqiyot sharoitini o'rganuvchi soha sifatida yuzaga kelgan, sotsiologlar va tilshunoslarni tobora bir-biriga yaqinlashtirayotgan zamonaviy sotsiologika shu fan sohasidagi o'ta nazariylik, noaniqlik va shuning oqibatida yuzaga kelayotgan ayrim nuqsonlarni ko'rsatib bermoqda.

Millatimizning, milliy ma'naviyatimizning, qadriyatlarimizning, mafkuramizning muhim tarkibiy qismi tildir. Lekin tilimiz bir necha ming so'zdan iborat bo'lgan lug'at, ularni gaplarga birlashtirish qoidalaridangina iborat emas. To'g'ri, til grammatik, fonetik qonuniyatlar, qoidalar fikrni ifodalashning, aloqa, aralashuv, kommunikatsiyani ta'minlashning eng muhim vazifasi. Lekin yagona vosita emas. Fikrni ifodalash, xususan, jonli muloqot juda ko'p nolisoniy deb ataladigan omillar: rasm-rusumlar, urf-odatlar, xatti-harakatlar, ishoralar, odob va axloq me'yorlari bilan uzviy ravishda bog'liqdir. Ular o'zbek

soʻzlariga, gaplariga oʻzbekona zeb, noziklik va libos beradi, bezaydi. Bir tasavvur qiling xonaga bir yigit kirib, boshidan qalpogʻini olib, uni qoʻli bilan oldi-da, siltab-siltab, qaddini gʻoz koʻtarsa va boshini orqa olib "Assalomu alaykum"! deb baland ovozda oʻshqirsa yoki, "Salom", yoki "Hello", yoki "Privet", desa, tabiiyki, unga nafratingiz qoʻzgʻaladi. Bu tinglovchini mensimaslik, masxaralash (tinglovchi kim boʻlishidan qatʼi nazar: u rusmi, oʻzbekmi, xorijdan kelgan mehmonmi)dir.

Shunday qilib, sotsiolingvistika davr talabidan kelib chiqib hozirgi kunda katta odimlar bilan taraqqiy etmoqda. Oʻz mustaqilligiga erishgan davlatlarning oʻz milliy adabiy tillarini yaratish, yozuvni asoslash, uni mukammallashtirish ishlari jadal olib borilmoqda. Fan va texnika taraqqiyoti, xalqaro savdo-sotiqning kengayib borishi, bir tomondan, tillarda baynalminal soʻzlar sonining oshib borishiga sabab boʻlsa, ikkinchi tomondan, mahalliy tillar bilan xalqaro til vazifasini oʻtayotgan tillar oʻrtasidagi toʻqnashuvlarga, til chatishuvlariga (kreollashtirish, pijinlashtirish) sabab boʻlmoqda. Bu masalalar bilan ijtimoiy tilshunoslik shugʻullanishi, mazkur hodisalarning qonuniyatlarini ilmiy ravishda ochib berishi zarur.

Demak, F.de Sossyur aytganidek til "Oʻzi uchun va oʻz ichida" voqe boʻlmasdan, u bir tomondan, oʻz ichki qonuniyatlari asosida evolyutsion yoʻl bilan rivojlansa, ikkinchi tomondan, tashqi tazyiqlar, taʼsirlar asosida ham rivojlanishi mumkin. Jamiyatda til qanchalik zarur boʻlsa, tilga jamiyatning boʻlishi ham shunchalik zarurdir.

Tilning mavqei, rivojlanishi uning muomalada boʻlishiga bogʻliq. Til oʻzining muloqot, bilish, ifoda vazifalarini bajarishi uchun uning oʻz hududi, bu hududda yashovchi jamiyat, jamiyatning iqtisodiy bazasi boʻlmogʻi darkor, zero, bu hudud, sodir boʻlayotgan barcha ijtimoiy-iqtisodiy oʻzgarishlar, maʼnaviy va mafkuraviy siljishlar tilga oʻz taʼsirini oʻtkazmay qolmaydi. Til kishilar oʻrtasida asosiy muloqot vazifasi boʻlishi bilan bir qatorda, xalqning hayotiy tajribasini, anʼanasi, milliy xarakterini va hatto bilim darajasini aks ettiruvchi koʻzgusidir. Har bir jamiyat aʼzosi sotsiolingvistik qoidalarni oʻzlashtirib olishi kerak. Soʻzlovchining til malakasi har bir muayyan vaziyatda til vositalaridan mazkur shart-sharoitga toʻgʻri keladiganlarini tanlay bilishiga qarab belgilanadi. Bunday masalalar bevosita ijtimoiy tilshunoslikning diqqat markazida boʻlishi tabiiydir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

13. Бектемиров Х., Бегматов Э. Мустакиллик даври атамалари. –Тошкент: «Фан», 2002.
14. Дешериев Ю.Д. Социальная лингвистика. –Москва. «Наука» 1977.
15. Дониёров Х. Ўзбек халқининг шажара ва шевалари. –Тошкент: «Фан», 1958.
16. Minamatov, Y. E. U. (2021). APPLICATION OF MODULAR TEACHING TECHNOLOGY IN TECHNOLOGY. Scientific progress, 2(8), 911-913.
17. Minamatov, Y. E. O. G. L., & Nasirdinova, M. H. Q. (2022). APPLICATION OF ICT IN EDUCATION AND TEACHING TECHNOLOGIES. Scientific progress, 3(4), 738-740.

18. Minamatov, Y. E. O. G. L., & Yusupova, N. M. (2022). SMART
TEKNOLOGIYALARDA TA'LIM JARAYONI. Central Asian Academic Journal of Scientific
Research, 2(6), 441-445.

MULOQOT JARAYONIDA SO`ZLOVCHI VA TINGLOVCHINING SAVIYASI,
MADANIYATI

Baysariyeva Barno Ishmuradovna

Termiz davlat universiteti 70230101- Lingvistika O'zbek tili mutaxassisligi

2- kurs 321- guruh magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada kundalik turmushimizda olib boriladigan muloqot jarayonidagi muhim bo'lgan muloqot madaniyati haqida so'z boradi. So'zlovchi va tinglovchi o'rtasida biri-birini tushunish va anglashi uchun muhim omillar keltirilgan. Tarixdan muloqot jarayoni turli shakllarda rivojlangani misollar orqali ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: so'zlash odobi, tinglovchi saviyasi, muloqot mavzusi, so'zlovchi saviyasi, tinglovchi saviyasi, tiniqlik, axborot-xarakteri, muloqot jarayoni.

Suqrotidan “Dunyoda eng qiyin va og'ir ish nima?” – deb so'raganlarida olim “So'zlash”, – deb javob bergan ekan. So'zlash odobi va mas'uliyati to'g'risida juda ko'pdan-ko'p fikrlar bayon etilganligi barchaga ayon.

Tilni “Ko'ngil xazinasining qulfi” va so'zni shu “Xazinaning kaliti” deb ta'riflagan Navoiy til odobiga katta e'tibor berib, kishilarni qisqa va mazmunli, o'rinli va mantiqli so'zlashga chaqiradi, sergap, laqma va tiliga ortiqcha erk berganlarni qoralaydi. Shu bilan birga, u maqtanchiq va kibr-havoga berilgan kishilarni ham qattiq tanqid qiladi:

Tilga ixtiyorsiz, elga e'tiborsiz.

Har kimki so'zi yolg'on, yolg'oni zohir bo'lg'ach uyolg'on,

Ko'ngil maxzanining qulfi til va ul maxzanning kalitini so'z bil.

Chin so'z mo'tabar, yaxshi so'z muxtasar.

Befoyda so'zni ko'p aytma, foydalik so'zni ko'p eshittardin qaytma.

Chin so'zni yolg'onga cho'lg'ama, chin ayta olur tilni yolg'onga bulg'ama.

Aytar so'zni ayt, aytmas so'zdan qayt.

(N.M.Mallayev. O'zbek adabiyoti tarixi. 529-530 betlar).

Bir kuni Husayn Boyqaro A.Navoiyning suhbatini olish maqsadida madrasaga tashrif buyurdi. Podsho borgan paytda hazrat Navoiy shogirdlari bilan mashg'ulot o'tkazayotgan ekan. Navoiy Husayn Boyqaroning kelayotganini ko'rib, shogirdlariga mustaqil vazifa topshiribdi-da, o'zi podsho tomon yuribdi. Husayn Boyqaro xonadagi bolalarning fikrini bo'lmaslik, diqqatini chalg'itmaslik uchun o'z fikrini do'stiga imo-ishora vositasi orqali yetkazmoqchi bo'libdi. Chap qo'l ko'rsatkich barmog'ini boshiga keltirib o'ng qo'lini savol yo'sinida yuqori ko'taribdi. A.Navoiy podshoning fikrini tushunib, o'ng qo'l ko'rsatkich barmog'i bilan tilinini, chap qo'l ko'rsatkich barmog'i bilan esa boshini ko'rsatibdi. H.Boyqaro xonadan chiqib ketibdi. A.Navoiy va H.Boyqaro o'rtalarida bo'lib o'tgan bu imo-ishoralarni zimdan kuzatib turgan shogirdlardan biri bu holatni izohlab berishni

Navoiydan so`rabti... va Navoiy bunga quyidagicha izoh beribdi: - Podshoh mening mashg`ulot bilan band ekanligimni ko`rib, buning ustiga sizlarning diqqatingizni bo`lmaslik uchun imo-ishora orqali mendan: -boshga balo keltiradigan nima?, - deb so`radi. Men esa: “Boshga balo keltiradigan bu tildir”, deya javob berdim.

Istiqlol sharofati bilan bugungi kunda gap qadriyatlarimizni tiklash, tariximizni o`rganish, o`zligimizni anglab yetish, boshqacha qilib aytganda, ma`naviyatimizni yuksak darajaga ko`tarish ustida borar ekan, ma`naviyat tildan, til madaniyatdan, til madaniyati esa muomala madaniyatidan boshlanishiga e`tiborni qaratish kerak bo`ladi. Muomala madaniyatining debochasi esa salomlashish hisoblanadi. Salom berish kundalik hayotimizda eng ko`p qo`llaniladigan urf bo`lib, har bir so`zlovchi, avvalo, so`zini salomdan boshlaydi. Tarixga nazar soladigan bo`lsak, qadimda salomlashish usullari barcha xalqlarda hozirgiga nisbatan xilma-xil bo`lgan. Milliy xususiyatlar, jins, yosh, kasb-kor, madaniy saviyaning ham nutq jarayonida o`z o`rni bor. Masalan, “Sen” va “Siz” so`zlarining milliy muomala madaniyatida tutgan o`rni turlichadir. Jumladan, Shvetsiya, Polshada begonalar, xususan, katta yoshdagi kishilarni yoki boshliqlarni “Siz”lash odob doirasidan chetga chiqish hisoblanadi. Buning o`rniga uchinchi shaxs ishlatiladi. Masalan: “Doktor menga yordam bermoqchimi?”, “Xonimni kuzatib qo`yish mumkinmi?”. Italiyada esa “Siz” o`rnida “Ular” ishlatiladi. Ya`ni “ular yozayapdi” deyilsa, “Siz yozayapsiz” ma`nosida qabul qilinadi. Ingliz tilida esa hozir “Sen” so`zi nutqda deyarli ishlatilmaydi. Bu so`z XVII asrdayoq o`z o`rnini to`liq “Siz”ga bo`shatib bergan. Hozirgi kunda inglizlar hatto itlarini ham “Siz” deb chaqiradilar. Rus xalqi og`zaki nutqida “Siz”ga nisbatan “Sen” ko`proq ishlatiladi va bu ular uchun me`yor, hatto tabiiy hol sanaladi. Shuning uchun bu millat vakillari eng yaqin kishilariga, hatto ota-onasiga ham “Sen” deb murojaat etadilar. “Siz” esa ko`pincha uzoqlik, begonalik belgisi sifatida qabul qilinadi. Qadimda salomlashish paytida nafaqat qarindoshlik aloqalari, yoshi va jinsi, balki kunning qaysi vaqti, suhbatdoshning kasbi va suhbat paytida so`zlashayotganlar nima bilan mashg`ul ekanligi ham inobatga olingan. Jumladan, hosilni o`rib olayotganlarga: “Ikkitasi o`rilgan va uchinchisi ekilgan maydonlarning bilan”, g`alla yanchuvchilarga esa: “Kuniga yuzlab, haftasiga minglab”, ariqdan suv olayotgan qizga: “Tozalik senga”, mehmonlarga esa: “Non va tuz”, “Choy va shakar bilan”, yoki “Borimiz sizniki”, sigir sog`ayotgan ayolga “Sigiringiz suti daryodek bo`lsin”, baliq ovlovchilarga, “Baliq ovingiz omadli bo`lsin” deyilgan.

Afsuski, o`zbek tilida bu hali to`liq o`rganilmagan. Ammo o`z tariximizga nazar soladigan bo`lsak, o`zbek tili ham o`tmishda naqadar boy, salomlashish usullari esa qanchalik xilma-xil va katta e`tiborga molik ekanligini ko`rish mumkin. Masalan, ajdodlarimiz mehmonni “Xush kelibsiz, qadamlariga hasanot, kuningiz xayrli bo`lsin” deb, orziqib kutilgan mehmon bilan salomlashganda, ko`rishganda “Ko`zingiz quyoshdek oydin bo`lsin”, shoh va amaldorlar bilan ko`rishganda “Huzuringizga ta`zim bajo aylab keldik; martabangiz yanada ulug` bo`lsin” kabi iboralarni qo`llaganlar.

Tabiiyki, salomlashmoq va ko`rishmoq adresant va adresatlar o`rtasida “Assalomu alaykum”, “Vaalaykum assalom” tarzida bo`lib o`tadigan shunchaki dialogik jarayongina

bo`lib qolmay, balki asrlar mobaynida tarkib topgan kishilarning o`zaro aloqalaridagi tamoyillarini, axloqiy qiyoslaridagi me`yorlarni ifodalaydigan murakkab psixologik jarayon bo`lib, u muloqotning birinchi va eng muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi. Salom berib hol-ahvol so`rash har bir kishining madaniyatlilik, xulq-atvori, insoniyligi, odamshavanda ekanligining dastlabki belgisi hisoblanadi.

Tarixning guvohlik berishicha, arablar islomgacha bo`lgan davrda nihoyatda o`jar, urushqoq xalq bo`lgan. Bir qabila ikkinchi qabila bilan bitta erkak qolmaguncha urushib, bir-birini qirg`in qilgan paytlari ham bo`lgan. Shu boisdan bo`lsa kerakki, arablarda ham tinchlik, osoyishtalik, salomatlik doimo birinchi o`rinda turgan va keyinchalik ular “Assalomu alaykum” so`zini qabul qilib, bir-birlarini ko`rganda “Sizga salomatlik, tinchlik tilayman” ma`nolarini anglatadigan mana shu jumla orqali muloqotga kirishgan Islom diniga e`tiqod qiladigan o`zbeklar ham xuddi shu tarzda salomlashadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. N.Mallayev. O`zbek adabiyoti tarixi. -Toshkent. 1976
2. Миртожиев М., Махмудов Н. Тил ва маданият. –Тошкент: «ўқитувчи», 1992.
3. Мўминов С. Сўзлашиш санъати. -Фарғона. 1997.
4. Minamatov, Y. E. U. (2021). APPLICATION OF MODULAR TEACHING TECHNOLOGY IN TECHNOLOGY. Scientific progress, 2(8), 911-913.
5. Minamatov, Y. E. O. G. L., & Nasirdinova, M. H. Q. (2022). APPLICATION OF ICT IN EDUCATION AND TEACHING TECHNOLOGIES. Scientific progress, 3(4), 738-740.
6. Minamatov, Y. E. O. G. L., & Yusupova, N. M. (2022). SMART TEXNOLOGIYALARDA TA'LIM JARAYONI. Central Asian Academic Journal of Scientific Research, 2(6), 441-445.

ПРЕСКРИПТИВИЗМ И ИДЕЯ «СТАНДАРТНОГО» ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА

Тилакова Сохибжамол Эргашовна

*Термезский государственный университет. 70230101-Лингвистика
специальность узбекский язык 2 курс 221 группа магистрант*

Аннотация: *В этой статье представлена информация об использовании инструментов, необходимых для стандартного использования французского языка. Обсуждались ученые, внесшие вклад в развитие французского языка, и внимание, уделяемое языку в зарубежных странах.*

Ключевые слова: *Прескриптивизм, правовая система, «стандартная» форма письменного и устного выражения, стандартный язык, неделимое сокровище французской нации, сверхнормальное.*

Плюралистическая концепция французского языка в этой книге резко контрастирует с более монолитным взглядом — часто изображаемым в эссе и трактатах о французском языке — который постулирует «стандартный» язык как единственную публично приемлемую языковую разновидность. В соответствии с этой «идеологией стандарта», как ее предлагают называть лингвисты, стандартный французский язык является неделимой сокровищницей или patrimoine «наследием» французской нации, которое должно сохраняться всеми. народ. Хотя спланирующая сила общего языка не подлежит сомнению, мы увидим, что приведенная выше концепция стандартного французского языка предполагает воображаемую, этнически и социально однородную группу носителей. Национальная идентичность во Франции настолько тесно связана с этой концепцией французского, рассматриваемого как взаимно разделяемый и «заветный» стандартный язык, что можно, вероятно, зайти так далеко, что заявить вместе с Познером (1997: 48), что быть французом — это «не вопрос генетики, а культурной принадлежности». Проще говоря, культурная приверженность означает, что пока люди соблюдают свое обязательство использовать стандартный французский язык, они считаются «хорошими гражданами» страны (см. ниже). Корни такого взгляда уходят далеко в историю страны и приводят нас к обсуждению лингвистического прескриптивизма.

Прескриптивизм можно в широком смысле определить как авторитетный способ выражения взглядов на язык. Одним из проявлений лингвистического прескриптивизма всегда была насмешка: по крайней мере, с двенадцатого века ораторы и писатели чувствовали, что они станут объектом насмешек, если отклонятся от языка Иль-де-Франс, региона вокруг Парижа, где проживает правящая династия. элита, окружавшая французского короля. К концу тринадцатого века длинная рука

королевской власти с центром в Париже распространила использование королевского диалекта на другие части страны. Столетняя война (1337–1453) способствовала развитию чувства нации, «нас» (французов) против «них» (англичан); вместе с этим пришло ощущение французскости, выходящее за пределы местных поместий и провинций, находившихся во владении короля. В то же время право, особенно в северной Франции, было по существу местным правом, выраженным через устную традицию, называемую *coutumes* «обычаем». В пятнадцатом веке короли внесли несколько изменений в правовую систему, которые усилили ощущение центральной власти, а вместе с тем и ощущение общего языка. Во-первых, новые парламенты (суды) были созданы по всей южной половине страны. После их создания устные правовые кодексы должны были быть записаны и одобрены парижским парламентом. Этот процесс занял более века, чтобы распространиться по всей Франции. В качестве третьего шага, начавшегося осторожно, но все более масштабного и авторитетного, ряд королевских указов требовал, чтобы французский язык был языком судов. Кульминацией этого процесса стало принятие *Ordonnances de Villers-Cotterets* (1539 г.), согласно которому вся юридическая деятельность в стране должна вестись на «langage maternel francois», «материнском французском языке», двусмысленной фразе, истолкованной при дворе однозначно: королевский французский. Хотя французское право не было полностью унифицировано до Французской революции, был установлен принцип центральной судебной власти, выраженный на одном языке, языке юридического сообщества в Париже. Это имело долгосрочные последствия для формирования «стандартной» формы письменного и устного выражения в том, что позже стало современным французским национальным государством.

Тем не менее было трудно говорить о «стандартном» языке во времена, когда не существовало грамматик, т. е. книг, устанавливающих правила, определяющие, какие языковые разновидности должны быть общими для всех говорящих. В позднее Средневековье некоторые грамматические описания французского языка были написаны в Англии, но первая французская грамматика появилась только в 1531 году. Она была написана Жаком Дюбуа, врачом из Пикардии. Следующая грамматика была написана Луи Мегре (1550 г.), юристом из Лиона. Провинциальное происхождение этих авторов было очевидно в языковых формах (звучах, словах и выражениях), которые они предписывали, поэтому их книги не были приняты в качестве определяющего стандарта для всех, особенно для парижской элиты. Лишь в семнадцатом веке лингвистические формы, считавшиеся «стандартными», получили тщательное описание, например, в словарях, написанных Нико (1530–1600), Ришеле (1631–1698) и Фюретьере (1619–1688), а также словарь Французской академии, опубликованный в 1694 г. Грамматики Мопя (1600–1625), Удена (1595–1653), Ирсона (1650–1700) и Ренье-Демаре (1632–1713) представляют собой то же намерение предоставить полную документацию по стандарту. Комментарии к французскому

языку Малерба (1555–1628), Вогела (1585–1650) и других, иногда согласующиеся с грамматиками, иногда нет, завершили эту работу. Письменное документирование общего языкового стандарта имело то преимущество, что облегчало общение в лингвистически разнообразной стране. Но работа некоторых авторов по распространению вновь формирующегося стандарта быстро вышла за рамки взаимной понятности. Многие из них, особенно комментаторы (ремаркеры), такие как Вогелас, защищали то, что некоторые лингвисты называют «сверхнормой» (Garmadi 1981: 65), то есть языковые формы, выбранные потому, что они соответствовали «эстетическим или социокультурным идеалам социальных групп, обладающих престижем и властью». в обществе". Таким образом, помимо своих незаменимых коммуникативных функций, «стандартный французский» является еще и социальным явлением, отражающим наиболее «ценные» способы говорения и письма на языке. Таким образом, не было ничего изначально лучшего или «более правильного» в способе произношения определенных слов в галло-романских разновидностях столичного французского, чем тот, который отстаивали грамматика шестнадцатого века Дюбуа или Мейгре. Что сделало «лингвистические способы и средства» этих грамматиков менее желательными для многих, так это то, что они не отражали использование языка теми группами социальной элиты, которые позиционировались как образцы для подражания для всех других социальных групп французского общества.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Acad´emie Fran, caise (1704) Observations de l'Acad´emie Franc oise sur les remarques de M. de Vaugelas, Paris: Jean-Baptiste Coignard.
2. Aebischer, Paul (ed.) (1965) Le Voyage de Charlemagne ` a J´erusalem et ` a Constantino-ple, Gen`eve: Droz.
3. Anzorge, Isabelle (1995) 'La variante topolectale. Probl`emes pos´es dans le cadre exolingue du Togo', in Michel Francard and Dani`ele Latin (eds.), Le r´egionalisme lexical, Louvain-la-Neuve: Duculot, pp. 101–109.
4. Minamatov, Y. E. U. (2021). APPLICATION OF MODULAR TEACHING TECHNOLOGY IN TECHNOLOGY. Scientific progress, 2(8), 911-913.
5. Minamatov, Y. E. O. G. L., & Nasirdinova, M. H. Q. (2022). APPLICATION OF ICT IN EDUCATION AND TEACHING TECHNOLOGIES. Scientific progress, 3(4), 738-740.
6. Minamatov, Y. E. O. G. L., & Yusupova, N. M. (2022). SMART TEXNOLOGIYALARDA TA'LIM JARAYONI. Central Asian Academic Journal of Scientific Research, 2(6), 441-445.

SOTSIOLINGVISTIKA FANINING BUGUNGI KUNDA AHAMIYATI

Jabbarova Feruza Xojimuratovna

Termiz davlat universiteti 70230101- Lingvistika O'zbek tili mutaxassisligi

2- kurs 321- guruh magistranti

Annotatsiya: *ushbu maqolada sotsiolingvistika sohasiga berilayotgan e'tibor va uning zaruriy aspektlari keltirilgan. Sotsiolingvistika fanining bugungi kunda ahamiyatini tilga berilayotgan e'tiborlarda ko'rishimiz mumkinligi ko'rsatilgan.*

Kalit so'zlar: *lingvistika, etnolingvistika, matn lingvistikasi, psixolingvistika, til siyosati, globallashuv jarayoni, sotsiolingvistik qoidalar.*

Sotsiolingvistika fanining barcha taraqqiyot bosqichlari ushbu fanning obyekti - insonning jamiyatda sodir bo'layotgan o'zgarish, voqea-hodisalarni bevosita kuzatishi bilan bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Bu kuzatish o'z ko'lamiga ko'ra juda keng bo'lib, ijtimoiy hayotda kechayotgan hech bir jarayon inson nazaridan chetda qolmaydi. Shu tarzda har bir sohada tilning o'ziga xos vazifaviy ko'rinishi vujudga kelib, ushbu o'ziga xoslik aynan shu jabhadagi kommunikativ jarayonda o'z ifodasini topadi.

Ma'lumki, har qanday fan tabiat va jamiyatdagi voqea-hodisalarni ifodalashda o'ziga xos xususiyatlarga ega. Shuning bilan birga aynan bir fanning o'zi ushbu o'zgarishlarga munosabat masalasida bir qancha tarmoqlarga bo'linadi. Shu ma'noda tilshunoslikning ham bir necha sohaları mavjud: vazifaviy lingvistika, struktural lingvistika, etnolingvistika, matn lingvistikasi, psixolingvistika, sotsiolingvistika, matematik lingvistika, areal lingvistika kabilar.

Sotsiolingvistika til va tafakkur, kommunikatsiya jarayonida tilning funksional ko'rinishlari kabi masalalar bilan shug'ullanadi. Bozor iqtisodiyoti tamoyillari asosida sodir bo'layotgan ijtimoiy jarayonlar davrida kishilar o'rtasida kommunikatsiya turlari son va hajm jihatdan kengayib bormoqda. O'ziga xos kommunikatsiya sohaları vujudga kelmoqda. Sotsiolingvistika faqat til hodisalarining tabiatini anglash bilan chegaralanib qolmasdan, u jamiyatimizdagi madaniy-ma'rifiy, iqtisodiy-siyosiy masalalarni hal etish bilan ham uzviy ravishda bog'liq.

XX asr oxirlarida mustaqillikka erishgan yosh mamlakatlar ijtimoiy hayotida til siyosati alohida o'rin egalladi va milliy tilga bo'lgan e'tibor yuqori darajaga ko'tarildi. Milliy tillarga "davlat tili" maqomining berilishi o'z huquqiy asosiga ega bo'lib, ularning qo'llanish shart-sharoitlari konstitutsiyaviy asosini topdi. Mamlakatimizda ona tilimizga davlat tili maqomi berilgandan keyin jamiyatimizning barcha sohalarida tilga bo'lgan munosabat mohiyatan o'zgardi, ya'ni o'zbek tili davlat siyosatining tayanch nuqtalaridan biriga aylandi.

XX asrning oʻrtalarida dastlab Amerika va Yevropa davlatlarida, soʻngra boshqa mamlakatlarda taraqqiy etgan sotsiologiya fani Rossiya, Angliya, Germaniya, Fransiya kabi mamlakatlarda jadal surʼatlar bilan taraqqiy etmoqda.

Yuqorida taʼkidlanganidek, til siyosatidagi oʻzgarishlar uning ijtimoiy hayotda tutgan oʻrni, funksiyaviy xususiyatlariga oʻz taʼsirini oʻtkazmasdan qolmaydi. Ushbu hodisalarning barchasi sotsiologiya tadqiqotlar mohiyatini yanada oshiradi, ularga yangicha yondashish, yangi tahlil uslublarini qoʻllashni talab qiladi.

Maʼlumki, til tizimining sotsiologiya tahlili uning u yoki bu ijtimoiy va etnomadaniy muhitda qanday faoliyat koʻrsatishi, qaysi vositalarni bajarishini oʻrganishni maqsad qilib qoʻyadi. Ana shu tahlil asosida tillarning sotsiologiya tasnifi yaratish mumkin, ayrim hollarda tillarning ijtimoiy farqi oʻta darajada sezilarlidir. Ular unda soʻzlovchilar soni, qoʻllanish chegarasi, bajarayotgan ijtimoiy vazifalari, hayotiyliigi va boshqa xususiyatlari jihatidan oʻzaro keskin farq qiladi. Bu xususiyatlar har bir tilning sotsial va kommunikativ mohiyatini belgilab beradi.

Tillarni jamiyatdagi kommunikativ mohiyatiga nisbatan tahlil qilish nafaqat qiyosiy tipologiya, yangi yoʻnalishlardan boʻlmish sotsiologiya tipologiya uchun muhim boʻlib qolmasdan, balki til taʼlimi sohalari uchun ham ahamiyatlidir. Yana shuni ham alohida taʼkidlash lozimki, sotsiologiya tobora lingvistik koʻrinish, xarakter kasb etib bormoqda. Darhaqiqat, madaniyatning uzviy qismi boʻlgan tilning ijtimoiy hayotdagi funksiyaviy mohiyatini aniq belgilamasdan turib, til taʼlimini rejali tashkil qilish imkoniyati boʻlmaydi.

Globalashuv jarayonida shu narsani diqqat doirasida tutish lozimki, hozirgi zamon xalqlar, mamlakatlar, qitʼalar, davlatlar, hududlar oʻrtasidagi muloqot va munosabatlarning jadallashib borish davridir. Jamiyatda hech bir xalq oʻzicha, alohida, boshqa millatlardan uzilgan holda yashay olmaydi. Ularning doimiy ravishda iqtisodiy va maʼnaviy munosabat va muloqotlarda boʻlishlari davr talabidir. Bunday munosabat va muloqot xalqlarning rivojlanishini tezlashtiradi, ilm-fan, texnika va sanoat, maʼnaviy va madaniy sohalardagi yangiliklar, kashfiyotlar bilan tezda tanishish yoʻlini ochib beradi. Bu esa, oʻz navbatida, boshqa xalqlar tillarini oʻrganishni ham taqozo etadi. Zero, xorijiy tilni oʻrganishning oʻzi ijtimoiy voqeadir. Xorijiy tilni oʻrganish jarayonida oʻzga madaniyatni oʻrganish imkoniyati tugʻiladi. Biz oʻz navbatida oʻz ijtimoiy muhitdagi madaniyatga oid tushuncha, qarashlarni oʻzlashtiramiz va, eng muhimi, ushbu madaniyatni milliy madaniyatimiz tushunchalari nuqtai nazaridan baholaymiz.

Shunday qilib, sotsiologiya davr talabidan kelib chiqib hozirgi kunda katta odimlar bilan taraqqiy etmoqda. Oʻz mustaqilligiga erishgan davlatlarning oʻz milliy adabiy tillarini yaratish, yozuvni asoslash, uni mukammallashtirish ishlari jadal olib borilmoqda. Jamiyatda oʻziga xos madaniyatlararo qarama-qarshilik "muxolifligi" yuzaga keladi. Har bir jamiyat aʼzosi sotsiologiya qoidalarini oʻzlashtirib olishi kerak. Soʻzlovchining til malakasi har bir muayyan vaziyatda til vositalaridan mazkur shart-sharoitga toʻgʻri keladiganlarini tanlay bilishiga qarab belgilanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Абдурахмонов Х., Махмудов Н. Сўз эстетикаси. –Тошкент: «Фан», 1981.
2. Бондолетов В.Д. Социальная лингвистика. -Москва. 1987
3. Махмудов Н., Мадвалиев А., Маҳкамов Н., Аминов М. Ўзбек тилида иш юритиш. -Тошкент. 2000.
4. Minamatov, Y. E. U. (2021). APPLICATION OF MODULAR TEACHING TECHNOLOGY IN TECHNOLOGY. Scientific progress, 2(8), 911-913.
5. Minamatov, Y. E. O. G. L., & Nasirdinova, M. H. Q. (2022). APPLICATION OF ICT IN EDUCATION AND TEACHING TECHNOLOGIES. Scientific progress, 3(4), 738-740.
6. Minamatov, Y. E. O. G. L., & Yusupova, N. M. (2022). SMART TEXNOLOGIYALARDA TA'LIM JARAYONI. Central Asian Academic Journal of Scientific Research, 2(6), 441-445.

O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA SOTSIOLINGVISTIK QARASHLAR

Abdurahmonova Ibodat Uralovna

Termiz davlat universiteti 70230101- lingvistika. O'zbek tili mutaxassisligi

2-kurs 321-guruh magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek tilshunosligida sotsiolingvistik qarashlar qanday ekanligi, uning nufuzini oshirish uchun qilingan va olib borilayotgan ishlar o'z aksini topgan. O'zbek tilining mustaqillik davrida xalqaro miqyosida berilayotgan e'tiborning natijalari ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: o'zbek tili darsliklari, elektron dasturlar, lotin grafikasiga asoslangan o'zbek tili, o'zbek milliy adabiyoti kutubxonasi, eski o'zbek yozuvi.

O'zbek tili siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy jabhalarda faol qo'llanib, turdi xalqaro anjuman va konferensiyalarda baralla yangramoqda. Xorijiy mamlakatlarda tilimizga e'tibor va uni o'rganishga qiziqish kuchaymoqda. Davlat tilining xalqaro miqyosdagi o'rni va nufuzi, uning boshqa tillar bilan aloqalari istiqbollari belgilash, xorijda istiqomat qiluvchi vatandoshlar va o'zbek tilini o'rganish istagida bo'lgan chet el fuqarolari uchun o'zbek tili darsliklari va elektron dasturlarni ishlab chiqish, ularni keng miqyosda tarqatish, o'zbek tilini o'rgatish bo'yicha maxsus kurslar tashkil etilmoqda.

Xususan, o'zbek tilining xalqaro maydondagi obro'-e'tiborini oshirish borasida Tashqi ishlar vazirligi oldiga ham qator vazifalar qo'yilgan. Bugun ushbu vazifalar ijrosi doirasida xalqaro maydonda o'zbek tili va adabiyotini targ'ib etish choralari amalga oshirilmoqda. Xususan, 50 dan ortiq diplomatik vakolatxonalarimiz xorijda «O'zbek tili do'stlari» klublarini tashkil etish borasida izchil sa'y-harakatlar olib bormoqda.

Mazkur klublarda o'zbek tilini o'rganishni xohlovchi chet elliklar qamrab olinmoqda. Ayni paytda ushbu klublar faoliyatini yanada takomillashtirish va o'quvchilar sonini oshirish bo'yicha targ'ibot ishlari olib borilyapti.

Bundan tashqari, mamlakatimizning chel eldagi diplomatik vakolatxonalari ko'magida o'zbek xalqining milliy an'analari, urf-odat va bayramlari, buyuk ajdodlarimiz hayoti va ijodiga bag'ishlangan tadbirlar o'tkazilmoqda.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasining Mozori-Sharif shahridagi konsulxonasi tomonidan Afg'onistonda o'zbek tilining xalqaro nufuzini oshirish va uni targ'ib qilish borasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi.

Ma'lumki, Afg'onistonda ham o'zbek millatiga mansub ko'p sonli aholi istiqomat qiladi. Ular o'z ona tillarini saqlab qolish istagida. Shu bois konsulxona tomonidan o'zbek tili va adabiyotiga bag'ishlab o'tkaziladigan tadbirlarda faol ishtirok etib kelmoqda.

O'tgan davr mobaynida konsulxona Balx, Faryob, Juzjon, Bag'lon, Tahor, Sari-Pul hududlaridagi oliy ta'lim muassasalaridagi filologiya fakultetlari qoshida tashkil etilgan o'zbek tili va adabiyoti kafedralari bilan yaqindan hamkorlik aloqalarini o'rnatdi.

Hamkorlikda o‘zbek tili va adabiyoti bo‘yicha o‘qituvchi –mutaxassislarni tayyorlash uchun zarur darsliklar, metodik qo‘llanmalar, mashhur o‘zbek adiblari va shoirlarining asarlari (kitob shaklida va elektron ko‘rinishda), jami 400 ga yaqin adabiyot davlatimiz nomidan ularga taqdim etildi.

Balx, Samangon, Juzjon va Faryob viloyatlaridagi kam ta‘minlangan afg‘onistonlik o‘zbek o‘quvchilariga esa lotin grafikasiga asoslangan o‘zbek tilida chop etilgan 1 ming 595 ta bolalar adabiyotiga oid kitob, 748 ta darslik tarqatildi. Shu bilan birga, konsulxona “Rido” radiostansiyasining o‘zbek tilidagi eshittirishlarini shimoliy Afg‘onistonning o‘zbeklar yashaydigan Tahor va Qunduz viloyatlariga uzatish bo‘yicha kelishuvga erishdi.

Mazkur radiostansiya o‘z to‘lqinlarida O‘zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy hayoti, o‘zbek xalqining tili, tarixi, madaniyati, urf-odatlar va diniy-ma‘rifiy qadriyatlariga oid turkum eshittirishlarni berib kelmoqda.

Ayni paytda Balx, Tahor, Juzjon va Faryob davlat universitetlari huzurida faoliyat olib borayotgan o‘zbek tili va adabiyoti kafedralari mamlakatimiz konsulxonasi tomonidan taqdim etilgan o‘zbek tili va adabiyoti darsliklari hamda buyuk o‘zbek adiblari asarlari asosida o‘zbek milliy adabiyoti kutubxonasini tashkil etish taraddudida.

Shu bilan birga, konsulxona joriy yilda o‘zbek adabiyotining yorqin namoyondalari Fitrat, Cho‘lpon, A.Qodiriy, A.Sog‘uniy, Oybek, A.Oripov, E.Vohidov hamda boshqa adiblar qalamiga mansub asarlarni eski o‘zbek yozuviga (arab grafikasi) o‘girish bo‘yicha ish olib bormoqda.

O‘zbekiston Respublikasining Pokiston Islom Respublikasidagi elchixonasi tomonidan ham o‘zbek tilini keng targ‘ib qilish maqsadida keng ko‘lamli ishlar bajarilmoqda.

Jumladan, “O‘zbek tilining davlat tili sifatida qo‘llanilishini kengaytirish, rivojlantirish, ilmiy tadqiqodlarni qo‘llab-quvvatlash, o‘qitish metodikasini takomillashtirish bo‘yicha 2019-2020 yillarga mo‘ljallangan chora-tadbirlar dasturi” ijrosini ta‘minlash maqsadida tizimli ishlar olib borilmoqda.

Ta‘kidlash joiz, Pokistonda istiqomat qilayotgan o‘zbek tili mutaxassislari, tarjimonlar, o‘zbek tili va adabiyoti ixlosmandlari bilan ona tilimizning xalqaro nufuzi, jozibadorligi va imkoniyatlari haqida suhbatlar elchixona tomonidan muntazam tashkil etilib, Pokiston ommaviy axborot vositalarida muntazam yoritilmoqda.

Joriy yil buyuk alloma, mutafakir va davlat arbobi Zahiriddin Muhammad Boburning tavallud kuniga bag‘ishlab “O‘zbekiston pokistonlik bolalar nigohida” ko‘rik-tanlovi muvaffaqiyatli o‘tkazildi. Mazkur tanlov yosh pokistonliklar o‘rtasida nafaqat katta qiziqish uyg‘otdi, balki ular O‘zbekiston haqida kitob va jurnallar, internet sahifalari va ommaviy axborot vositalari orqali izlanishga, tanlov sabab bizning urf-odat va madaniyatimiz, me‘moriy obidalarimiz, tariximiz haqida keng tasavvurga ega bo‘ldi. Unda Pokistonning deyarli barcha yirik shaharlaridan yuzdan ortiq yoshlar ishtirok etdi.

Shuningdek, elchixon qoshida “O‘zbek tili va tarixi” to‘garagi faoliyat yuritib kelmoqda. To‘garak faoliyati orqali chet davlatda ulg‘ayayotgan O‘zbekiston yoshlarida Vatanga bo‘lgan muhabbat, g‘urur va iftixor, o‘zbek tiliga bo‘lgan hurmat va sadoqatni yanada mustahkamlash maqsad qilingan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Каримов С. Назарий тилшунослик масалалари. Услужий қўлланма. Самарқанд: СамДУ нашри, 2014.
2. Bushuy T., Safarov Sh. Til qurilishi: tahlil metodlari va metodologiyasi. – Toshkent: Fan, 2007.
3. Minamatov, Y. E. U. (2021). APPLICATION OF MODULAR TEACHING TECHNOLOGY IN TECHNOLOGY. Scientific progress, 2(8), 911-913.
4. Minamatov, Y. E. O. G. L., & Nasirdinova, M. H. Q. (2022). APPLICATION OF ICT IN EDUCATION AND TEACHING TECHNOLOGIES. Scientific progress, 3(4), 738-740.
5. Minamatov, Y. E. O. G. L., & Yusupova, N. M. (2022). SMART TEXNOLOGIYALARDA TA'LIM JARAYONI. Central Asian Academic Journal of Scientific Research, 2(6), 441-445.

ЎЗБЕК ТИЛИДА ОТЛАШГАН СЎЗЛАРДА ГРАММАТИК ВАЛЕНТЛИК

Иботова Шахноза Садуллоевна

Термиз давлат университети Филология факултети Магистратура бўлими

Лингвистика йўналиши 221- гуруҳ магистранти

Shaxnozaibotova1@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақолада сўз валентлиги нима эканлиги ва унинг ўзбек тилидаги турлари тушунтириб берилган. Ўзбек тилида отлашган сўзларда грамматика валентлик грамматик жиҳатдан муҳим эканлиги айтиб ўтилган.

Калит сўзлар: синтактик валентлик, семантик валентлик, лексик валентлик. сўз бирикмаси, кўчирма гап тизими.

Сўз бирикмаси бир сўзнинг бошқа сўзга қўшилиши имкониятига — валентлигига таянади. Сўз бирикмаси ҳоким сўз валентлигининг юзага чикувидан, унинг имконият тарзидаги бўш ўринларининг тўлдирилишидан вужудга келади. Сўзнинг уч хил валентлигини ажратиш мумкин:

1. синтактик валентлик;
2. семантик валентлик;
3. лексик валентлик.

Ҳоким сўзнинг грамматик шакли талаб этган валентлик синтактик валентлик саналади. Масалан, келдим сўзининг ўтган замон шаклида бу сўзни ўтган замонинг билдирувчи пайт равишлари билан; шахс сон шакли эса уни I шахс бирликдаги кишилик олмоши билан кенгайтиши мумкинлигини кўрсатиб туради. Бошқача айтганда, синтактик валентлик мустақил сўзнинг бошқа мустақил сўз билан боғланидиган имкониятидир.

Синтактик валентлик семантик валентлик билан узвий боғланган. Семантик валентлик сўзларнинг мазмуний боғланиш имкониятидир. Икки сўз ўзаро мазмуни тўғри боғланиши учун улар ҳар иккисида такрорландиган умумий семага эга бўлиши, ҳар икки қисмда семалар уйғунлиги бўлиши керак. Масалан, сайрамоқ лексемаси «қушларнинг овоз чиқариши» маъносини ифодалаб, таркибида «қуш» семасига эга. Ана шу семаси билан фақат «қуш» ва унинг турларини билдирувчи сўзларга боғланиш имконияти мавжуд. Лекин унинг оеман тик тузилишида иккинчи сема — «тез ва қўп гапириш семаси ҳам бор.

Бу семаси билан фақат гапириш имкониятига эга бўлган предметни билдирувчи сўз билан. Яъни «одам» тоифасига кирувчи лексемалар билан боғланиши мумкин. Юқоридаги икки имконият сайрамоқ, лексемасининг семантик валентликларидир. Ёки

ширин лексемаси фақат шундай мазага эга бўлган сўзларгагина қўшила олади: ширин қовун, ширин овқат (ширин сўз, ширин уйқу бирикмалари алоҳида хусусиятларга эга).

Айрим тилшунослар учинчи типдаги валентлик — лексик валентликни ҳам ажратадилар. Лексик валентлик бир хил номинатив маънога эга бўлган сўзларнинг бошқа сўзга боғланишида танлаш имкониятига эга бўлишидир. Масалан, жамол, афт сўзлари номинатив маъно билан умумийликка эга бўлган ҳолда, устмаъно (коннотатив маъно) орқали фарқланади; бири ижобий баҳога, иккинчиси салбий баҳога эга. Шунинг учун ҳам соғинмоқ лексемаси билан фақат ижобий баҳога эга бўлган жамал лекоемаси боғланади.

Кўчирма гап билан муаллиф гапининг ўзаро боғланиши ўзига хосдир. Бундай ҳолларда боғловчи воситанинг йўқлиги ҳақида кўп гапирилади. Аслида ўзи боғлиқ бўлган нарсани яна боғлаш учун восита излаш бефойда иш. Айтиб ўтилганидай, кўчирма гап тизими демоқ (ва бошқа нутқ феъллари) феълнинг кучли мазмуний валентлиги талаб этадиган ва демак, шу феълга тобе бўлган бирликдир. Шундай экаи, демоқ феъли ва кўчирма гап мазмуниятининг таъкидланган ўзига хослиги бундай эргашган кўшма гапларнинг ўзига хослигини тайин этади. Муаллиф гапи бош гап сифатида, кўчирма гап эса эргаш гап сифатида ана шу тарзда ҳам грамматик, ҳам мазмуний ҳоким-тобелик муносабатида бўлади. Айни муносабат юкорида келтирилгая, «тамал тур» деб номланганг кўчирма гапли кўшма гапнинг «Ўртоғим имтиҳон топширди», — деди Аҳмад шаклидаги кўчимида ҳам тўлалигича сакланади. Аммо мазкур гап муаллиф гапи тўлиқ кўчирма гапдан олдин келадиган шаклга кўчирилса, мазкур муносабат бир қадар бошқача бўлади: Аҳмад деди: «—Ўртоғим имтиҳон топширди». Бундай кўчирма гап деди феълнинг кучли мазмуний валентлигини тўғридан-тўғри беркита олмайди, яъни кўчирма гап тегишли бирлик сифатида бевосита деди сўзига тобе бўла олмайди. Нега? Бу ўринда яна бир мазмуният ходисасига тўхталиш керак. Тил бирликларининг мазмуний валентликлари бир тарафлама ва икки тарафлама бўлиши мумкин. Масалан, феъл бир тарафлама валентликка эга, яъни фақат олд валентлиги бор, валентлиги талаб этган сўзлар унинг олдидан келади. Лекин феъл функционал шаклларини олса, у икки тарафлама валентлик касб этади, масалан, ўқиган сифатдоши ҳам олд, яъни «китобни ўқиган» ва ҳам орқа, яъни «ўқиган бола» валентликларига эга. Ана шунга кўра деди феъли ўзидан кейин келган кўчирма гапни бевосита тобелантира олмайди, бундай кўчирма гап деди нинг очиқ кучли валентлигини тўғридан-тўғри беркита олмайди. Шунинг учун муаллиф гапи таркибида ҳавола бўлакка эҳтиёж сезилади. Эргаш гапли кўшма гапларнинг айрим типларидаги бош гапларда бўлгани каби муаллиф гапи таркибига шундай, бундай каби ҳавола бўлак киритилади. Бу ҳавола бўлак деди феълнинг мазкур валентлигини кўчирма гап мазмунига ҳавола қилган ҳолда беркитади. Аҳмад шундай Деди: — «Уртоғим имтиҳон топширди». Демоқ феълнинг мазмуниятига кўра кўчирма гап бевосита бу феълнинг олдида келиши керак. Агар муаллиф гапи

яхлитлигича мантиқан таъкидланиши лозим бўлса, яъни олдии бутун муаллиф гапни. сўнг кўчирма гапни ўрилаштиришга зарурият бўлса, у ҳолда муаллиф гапидаги демоқ феълидан олдин тегишли кўчирма гапнинг бўш қолган ўрни мазкур ҳавола бўлак билан тўлдирилади. Бу ҳолда кўчирма гап демоқ феъли бияан бевосита эмас, балки бавосита боғланади ва демакки, кўчирма гарнинг муаллиф гапи билан алоқаси у қадар зич бўлмайди.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. К а ц н е л ь с о н С. Д. К понятию типов валентности. — ВЯ» 1987.
2. Ўзбек тили грамматикаси. II том. Сицтаксис. Тошкент Фан, 1970.
3. Совет даврида ўзбек адабий тилининг тараққиёти. II том. Синтаксис. Тошкент: Фан, 1989.
4. Minamatov, Y. E. U. (2021). APPLICATION OF MODULAR TEACHING TECHNOLOGY IN TECHNOLOGY. Scientific progress, 2(8), 911-913.
5. Minamatov, Y. E. O. G. L., & Nasirdinova, M. H. Q. (2022). APPLICATION OF ICT IN EDUCATION AND TEACHING TECHNOLOGIES. Scientific progress, 3(4), 738-740.
6. Minamatov, Y. E. O. G. L., & Yusupova, N. M. (2022). SMART TEXNOLOGIYALARDA TA'LIM JARAYONI. Central Asian Academic Journal of Scientific Research, 2(6), 441-445.

ВОЗДЕЙСТВУЮЩИЕ ФАКТОРЫ НА НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

Бутаярова Гуласал Собировна

*Термезский государственный университет 70230101-Лингвистика
специальность узбекский язык аспирант 2 курса 221 группы*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются факторы, влияющие на немецкий язык, на примере западной и восточной частей Германии. Информация об изменениях дается в результате различных сравнений в языке.*

Ключевые слова: *СРГ, ГДР, Западного Берлина, импортируя иностранные структуры, термины, стандартного диалекта немецкого языка.*

Лингвистические и исторические данные предыдущих разделов дают достаточно доказательств того, что разделение Германии в период холодной войны не оказало на язык почти такого же влияния и длительного влияния, как многочисленные диалекты нации в прошлом и настоящем. Несколько факторов дискредитируют положение о том, что немецкий язык в пределах СРГ и ГДР разошлись до взаимного признания, среди них время, пространство, история и основные структуры и элементы языка. Суть аргумента заключается в факторах роста, а также в устойчивости и долговечности идиомы. Результаты едва ли дополняют тяжелую работу товарища Ульбрихта, но должны раздуть и без того раздувшуюся гордость носителей диалекта. Цель языковых планировщиков, возможно, состояла не в том, чтобы создать совершенно новую речь, а в том, чтобы переоснастить существующую.

По самым скромным оценкам, восточно- и западногерманский языки добавили примерно одинаковое количество лексических нововведений в язык до 1949 года, но независимо от того, насколько сильно они намеревались отдалить свои речевые модели друг от друга, время было не на их стороне. . Современные диалекты ведут свое происхождение от двух тысячелетий, и за это время они пережили потрясения массовых перемещений населения, эпидемий, революций, разрушительных войн и почти все технологические инновации в западном мире с момента рождения Христа. Две послевоенные Германии пережили одно движение продолжительностью 40 лет — холодную войну. Всплеск на мировой временной шкале не может сравниться с большим отрезком живой истории, в которой росли диалекты. ГДР сильно навязывала социалистическую модель своему народу, и общество Западной Германии сильно изменилось, но даже два-три поколения рвеня не соответствуют многочисленным векам, которые им предшествовали. Прошло четыре периода немецкого языка, прежде чем современное политическое разделение стало лишь подтекстом пятого. Два

государства внесли свой вклад в разнообразие языка, но у них не было достаточно времени, чтобы по-настоящему сформировать его, как это сделали диалекты.

Проблема пространства в этом сравнении существенно не отличается. Первый раздел создал два дискретных состояния. Средние века видели множество мини-государств, разбросанных по огромной территории. Расстояние усугублялось медленным и опасным транспортом. Немногие, кроме элиты, путешествовали, в результате чего подавляющее большинство населения развивало языковую идиосинкразию в десятках изолированных сообществ. Однако сановники и купцы, пересекавшие старую Германскую империю, делились своими речевыми моделями на каждой станции в пути и в конечном итоге сохраняли общий язык, несмотря на политические разногласия. Хотя ГДР сидела за железным занавесом, фактически отрезанная от Запада вооруженной границей под бдительным наблюдением, строгими ограничениями на поездки и торговлю и тайной полицией, конфисковавшей «крамольные» иностранные материалы, люди все же общались друг с другом. Западным телепрограммам, транслируемым из СРГ и из Западного Берлина, удалось охватить 80% населения Восточной Германии. Стена разделила бесчисленное количество семей, и они годами писали друг другу. Хотя посещения было трудно добиться, это не было невозможно, и довольно много немцев пересекли колючую проволоку, чтобы поделиться своими языковыми стилями. Диалекты и послевоенные варианты выросли в аналогичных пространственных и физических условиях. В обоих случаях язык остался нетронутым, за исключением добавления региональных особенностей. Хотя территориальное положение примерно совпадало, эта общая составляющая не давала таких же результатов.

Диалекты и два государства времен холодной войны имели очень разное историческое происхождение. Диалекты возникли у древних германских племен, расселившихся по Западной и Центральной Европе. Первобытный язык связывал эти кланы вместе, но с течением времени у каждого из них появились свои особенности. Последовавшая за этим политическая среда раннего и высокого средневековья укрепила суверенитет племен и придала им определенную степень однородности, которая сохранялась веками. ГДР и СРГ произошли от единого национального государства и языкового сообщества с установленным стандартом. Диалекты так сильно разошлись, потому что они начинались как рыхлая первобытная форма, но разделились в нескольких направлениях из-за значительного количества времени и движения. Их инновации были уникальными социокультурными выражениями, которые не появлялись почти нигде, кроме некоторых соседних регионов. Восточно- и западногерманский языки так мало отличались друг от друга, потому что оба они начинались с высокоразвитого стандартного диалекта немецкого языка, манипулируя его ранее существовавшими компонентами и импортируя иностранные структуры и термины. Диалекты действительно сделали немецкий язык, обменявшись своими

новыми элементами и приемами, чтобы, в конце концов, создать единую концепцию языка. Современные страны начинались с одного языка и местами расширили словарный запас. Диалекты, созданные в то время как Восток и Запад видоизменялись.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Adenauer, Konrad. "Perspective of Germany." Atlantic Monthly Mar. 1957: 110-13.
2. Arnold, Benjamin. Princes and Territories in Medieval Germany. New York: Cambridge University Press, 1991.
3. Braber, Natalie, and Sally Johnson. Exploring the German Language. 2nd ed. New York: Cambridge University Press, 2008.
4. Minamatov, Y. E. U. (2021). APPLICATION OF MODULAR TEACHING TECHNOLOGY IN TECHNOLOGY. Scientific progress, 2(8), 911-913.
5. Minamatov, Y. E. O. G. L., & Nasirdinova, M. H. Q. (2022). APPLICATION OF ICT IN EDUCATION AND TEACHING TECHNOLOGIES. Scientific progress, 3(4), 738-740.
6. Minamatov, Y. E. O. G. L., & Yusupova, N. M. (2022). SMART TEXNOLOGIYALARDA TA'LIM JARAYONI. Central Asian Academic Journal of Scientific Research, 2(6), 441-445.

ISHCHI STANTSIYASI VA SHAXSIY KOMPYUTER O'RTASIDAGI FARQLAR

Umaraliyev Jamshidbek To'xtasin o'g'li

Muhammad Al-Xorazmiy nomidagi TATU Farg'ona filiali talabasi

Sobirova Kamola Abduvoxid qizi

Muhammad Al-Xorazmiy nomidagi TATU Farg'ona filiali talabasi

Ibrohimova Biyanoy Ilhomjon qizi

Muhammad Al-Xorazmiy nomidagi TATU Farg'ona filiali talabasi

Djemilova Elzara Arsenevna

Muhammad Al-Xorazmiy nomidagi TATU Farg'ona filiali talabasi

Annotatsiya: Quyidagi maqolada biz ishchi stansiyalar kuchi va funktsionalligi oddiy foydalanuvchilarning kundalik vazifalari uchun emas balki ular yuqori apparat talablari bo'lgan maxsus dasturiy ta'minotdan foydalanishda qo'llanilishi. Shaxsiy kompyuterlar esa kundalik hayotimizdagi judayam murakkab bo'lmagan funktsiyalar bilan ishlashi, ular orasidagi farqlar haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Ish stantsiyasi, SAPR, GIS, dizayner, shaxsiy kompyuter, multimedia, IMPULSE-IVC, Del, Fujitsu – CELSIUS, SATA.

1. Ish stantsiyasi - bu ilmiy va muhandislik tadqiqotlari va hisob-kitoblari, tasvirlarni qayta ishlash, ovoz va videolarni qayta ishlash, kompyuter yordamida loyihalash (SAPR) va modellashtirish tizimlari, geografik axborot tizimlari (GIS) va boshqa yuqori ixtisoslashtirilgan vazifalar uchun mo'ljallangan professional kompyuter.

Qoida tariqasida, uning kuchi va funktsionalligi oddiy foydalanuvchilarning kundalik vazifalari uchun ortiqcha bo'lib, ular yuqori apparat talablari bo'lgan maxsus dasturiy ta'minotdan foydalanishda zarurdir. Ish stantsiyasi SAPR mutaxassislari, dizaynerlar, ishlab chiquvchilar, animatorlar, video muharrirlar va fotograflar uchun professional vositadir.

2. Ishchi stantsiyalari o'z imkoniyatlari bo'yicha shaxsiy kompyuterlardan sezilarli darajada ustundir va qimmatroq bo'lishiga qaramay, ular ko'pincha professional vazifalarni bajarish uchun yagona mumkin bo'lgan yechimdir.

Shaxsiy qurilmalarning ushbu toifasi quyidagi asosiy qo'llash sohalariga qaratilgan:

- multimedia (video, ovoz, o'yinlar, grafikalar va boshqalar) - multimediani yaratish va qayta ishlash bo'yicha ishlar;

- qurilish, muhandislik, arxitektura, dizayn, geodeziya va boshqa shu kabi faoliyat sohalari;

- murakkab hisob-kitoblar bilan bog'liq analitik, ilmiy, muhandislik, ishlab chiqarish faoliyati;

- moliya sektori, birja savdosi va boshqalar.

Ko'pgina ish stantsiyalari modellari faoliyatning bir nechta sohalarida universal foydalanishga qaratilgan.

"IMPULSE-IVC" tomonidan taklif qilingan ish stantsiyalari

"IMPULSE-IVC" kompaniyasining taklifiga bir nechta etakchi ishlab chiqaruvchilarning ish stantsiyalari kiradi:

HP tez, kuchli, ishonchli, kengaytiriladigan va katta hajmdagi ma'lumotlarni samarali boshqarishga qodir.

Acer universal foydalanish uchun yuqori unumdor, pulga baholi uskunadir.

Dell - bu juda ixtisoslashgan va ko'p qirrali ilovalar uchun ish stantsiyalari oilasi. Quvvat talab qiladigan ilovalarni hisoblash uchun ideal. Alohida seriyalar tarmoq muhiti uchun ish stantsiyasini, 3 o'lchovli grafikalar bilan operatsiyalarni, multimediane barcha turlarini, murakkab analitik va hisoblash operatsiyalarini topishga imkon beradi.

Lenovo doimiy ravishda so'nggi paytlarda eng yaxshi mahsulotlar qatoridan joy olgan pulga munosib yechimlarni taklif etadi.

Fujitsu - CELSIUS ish stantsiyalari kuchli zamonaviy protsessorlar va yuqori unumli grafik tizimlarning samarali kombinatsiyasini ta'minlagan holda, deyarli jim ish muhitini yaratadi. Modulli echimlar uskunalarini individual talablarga moslashtirishga imkon beradi.

Siz "IMPULSE-IVC" onlayn-do'konida kerakli konfiguratsiya va parametrlarning ish stantsiyasini xarid qilishingiz mumkin.

Ish stantsiyalarining quyidagi turlari ajratiladi:

- Mobil (noutbuk stantsiyalari).
- Monobloklar.
- Ish stoli (kompyuter turi).
- Raf stantsiyalari.

Tanlashning muhim mavzusi - bu stantsiyaning konfiguratsiyasi va alohida komponentlarning va umuman butun tizimning xususiyatlari:

- ishlatilgan ish stantsiyasi platformasi;
- protsessorlar, ularning soni va xarakteristikalarini;
- RAM (turi, hajmi, ish chastotasi, ichki tashkilot) va kengaytirilishi;

- SATA qattiq disklari (eng yuqori maksimal hajmda eng past saqlash narxi), SAS (tezlik bo'yicha SATA dan yuqori, ma'lumotlarni ko'p talab qiladigan ilovalar uchun tavsiya etiladi), qattiq disklar (ketma-ket operatsiyalarda qattiq disklardan sezilarli darajada yaxshi ishlaydi, lekin sig'imi past va qimmatroq);

- disk tizimi kontrollerlari (integratsiyalashgan yoki oldindan o'rnatilgan);

- tarmoq adapterlari (portlar soni, tezlik);

- hisoblash modullari (o'rnatish uchun o'rnatilgan va (yoki) ixtiyoriy) - unumdorlikni oshirish;

- professional ilovalarning xususiyatlari va talablarini hisobga olgan holda talab qilinadigan ishlash va boshqa parametrlarning video kartalari;

- optik haydovchi, miqdori va xususiyatlari;

- quvvat quyi tizimi (qattiq o'rnatilgan, issiq almashtiriladigan birliklar);

- parallel hisoblash tizimlari va superkompyuterlar tomonidan qo'llaniladigan boshqa texnologiyalar, stantsiyani yuqori darajadagi ishlash bilan ta'minlaydi.

3. Ish stoli kompyuteri kabi, ish stantsiyasi sinfidagi kompyuter ham o'rnatilgan komponentlarga ega tizim blokidir. Ular orasida:

Kompyuter tizimini qurish uchun asos bo'lib xizmat qiluvchi anakart. Ish stantsiyasining korpusiga o'rnatilishi mumkin bo'lgan protsessorlar soni va operativ xotiraning maksimal miqdori unga bog'liq.

Ko'rsatmalarni, arifmetik va mantiqiy operatsiyalarni, shuningdek, ma'lumotlarni uzatish bilan bog'liq barcha vazifalarni bajaradigan markaziy protsessor. Kompyuter tizimining umumiy ishlashi unga bog'liq.

Tasodifiy kirish xotirasi, u bajariladigan dasturlarning mashina kodlarini va protsessor tomonidan qayta ishlangan ma'lumotlarni saqlaydi. Uning hajmi resurs talab qiladigan dasturlarda kompyuterning ishlashini, shuningdek, tizim bilan ishlashda qulaylik darajasini belgilaydi.

Korpus komponentlar uchun yopiq shassi bo'lib, ular tashqi ta'sirlardan himoyalangan va optimal harorat sharoitida ishlashi mumkin. Uning tanlovi kompyuter tizimining hajmini, qo'shimcha disklarni o'rnatish imkoniyatini, xonaning dizayniga muvofiqligini va boshqa omillarni belgilaydi.

Ish stantsiyasini tashkil etuvchi barcha komponentlarni quvvat bilan ta'minlaydigan quvvat manbai: anakart, protsessor, video karta, disk drayverlari va boshqa qurilmalar. Ushbu komponentda quvvat balandligi, yuqori energiya samaradorligi va past shovqin darajasi bo'lsa yaxshi bo'ladi.

Ma'lumotlarni saqlash uchun foydalaniladigan va tizim blokida ajratilgan uylarga o'rnatiladigan drayvlar. Ushbu qurilmalarning soni, turi va hajmi ish stantsiyasining disk quyi tizimiga qo'yiladigan talablarga bog'liq. Ularning sig'imi etarli bo'lsa, foydalanuvchi disk maydonini tejashga yoki tashqi xotira qurilmalaridan foydalanishga majbur emas.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Elektron hisoblash texnikasi vositalari, ularning rivojlanishi asosiy bosqichlari//
“O‘zbekistonda ilmiy-amaliy tadqiqotlar” mavzusidagi 30 ko‘p tarmoqli ilmiy konferensiya
2. <https://stepbystepinternet.com>
3. <https://ru.wikipedia.org>

**RESPUBLIKA BUDJETI DAROMADLARI G'AZNA IJROSI HISOBI VA
NAZORATINI TAKOMILLASHTIRISH**

Alimjonov Shohjahon Utkirbekovich

Annotatsiya: Budget kassa ijrosining mohiyati va afzalliklari daromadlarning kelib tushishi va xarajatlarning amalga oshirilishini barqarorlashtirishdan iborat. Ushbu jarayon Davlat budgetining kassa ijrosini rejalashtirish va boshqarishning murakkab tizimini o'zida mujassam etadi va, o'z navbatida, Davlat budjeti ijrosini rejalashtirish mexanizmini talab etadi.

Kalit so'zlar: *budget, kassa, nazorat, ijro, daromad, bank.*

KIRISH

Davlat iqtisodiyotni tartibga solish tizimi orqali iqtisodiy munosabatlarning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Davlatning o'z vazifa va funksiyalarini bajarishga hamda iqtisodiy va ijtimoiy siyosatini amalga oshirishga imkon beradigan vositalardan biri Davlat budjetidir.

Davlat budjeti iqtisodiy vosita sifatida ijtimoiy ishlab chiqarishga son va sifat jihatdan ta'sir etishga qodir. Son jihatdan ta'sir etish Davlat budjeti moliyaviy resurslarini proporsiyalar bilan taqsimlash bilan belgilansa, sifat jihatdan ta'sir etish esa qayta ishlab chiqarish jarayonida ishtirokchilarning moliyaviy holatiga moliyaviy munosabat shakllarini tashkil qilish bilan belgilanadi. Davlat ixtiyoridagi markazlashtirilgan pul jamg'armalarining samarali ijrosi davlat yuritayotgan siyosatning muvaffaqiyatli bo'lishi imkoniyatini beradi.

ASOSIY QISM

Davlat budjetining kassa (tushumning haqiqatda tushishi va mablag'ning xaqiqatda chiqishi) ijrosi mamlakat zimmasiga yuklatilgan majburiyatlarni ijro etishning muhim mexanizmi hisoblanib, G'aznachilik tizimida budjetning kassa ijrosi Yagona (YaG'H) yoki hududiy g'azna hisobvaraqlariga pul tushumlari va undan amalga oshiriladigan xarajatlar moliyaviy jarayonlarini o'z ichiga oladi. Budget kassa ijrosining mohiyati va afzalligi daromadlarning kelib tushishi va xarajatlarning amalga oshirilishini barqarorlashtirishdan iborat. Ushbu jarayon Davlat budgetining kassa ijrosini rejalashtirish va boshqarishning murakkab tizimini o'zida mujassam etadi va, o'z navbatida, Davlat budjeti ijrosini rejalashtirish mexanizmini talab etadi.

Rejalashtirishning asosiy maqsadi xato qarorlar qabul qilish xavfini pasaytiruvchi vositalar va muqobil variantlarni aniqlashdan iborat bo'lib, birinchi vazifasi, tezkor rejalarning taxminiy variantlarini ishlab chiqish bo'lsa, ikkinchisi, moliyaviy mablag'larga bo'lgan muayyan ehtiyojni aniqlash va ularni prognoz qilishdan iboratdir.

Budget ijrosini rejalashtirish kassa tushumlari va kassa to'lovlarining muvofiqligini ta'minlash hamda mablag'lar jalb qilish rejalarini ishlab chiqishga asoslangan bo'lib, budjetning daromadlari va xarajatlarini kassali rejalashtirish va pul mablag'larini kassali boshqarishdan iboratdir.

Budjetni kassali rejalashtirish – bu daromad tushumlari prognozlari, xarajat rejaları yig‘indisi hamda ularga tuzatishlar kiritishning tezkor mexanizmidir. Budjet pul mablag‘larini kassali rejalashtirishni beshta asosiy tarkibiy qismga ajratish mumkin:

daromadlar prognozi va xarajatlar rejasi asosida kassa oqimlarining yillik rejasini ishlab chiqish;

manbalar bo‘yicha g‘azna hisobvaraqlariga daromadlar tushumlarini tashkil qilish;

budjet xarajatlarini ijro etish uchun mablag‘larning o‘z vaqtida ajratilishini ta‘minlash;

amaldagi ijro monitoringini yuritish va ularni rejadagi ma‘lumotlar bilan solishtirish;

emissiya va davlat qarzini qaytarish – qisqa muddatli ortiqcha mablag‘larni eng qulay shartlarda budjet tadbirlarini moliyalash uchun yo‘naltirish.

Yuqoridagi tarkibiy qismlarning birini olib tashlash pul mablag‘larini rejalashtirish va boshqarishning buzilishiga olib keladi.

Budjetning daromadlari va xarajatlarini kassali rejalashtirish bu daromad va xarajatlarning hamda mablag‘ jalb qilish kassa rejalarining umumlashgan ko‘rinishidir.

Kassa rejasi – bu o‘tgan davr asosida tuzilgan va kelgusi davr o‘zgarishlarini hisobga olgan daromadlar va xarajatlar prognozi hamda budjetdan mablag‘ oluvchilarning kelgusidagi to‘lovlaridir.

Kassa rejasi G‘aznachilikning (Yagona) g‘azna hisobvaraqlaridan o‘tuvchi moliyaviy oqimlarning kunlik prognozlarini ko‘rsatadi. Yil boshi holatiga ko‘ra, kassa rejasi budjetning tuzilishi lozim bo‘lgan daromadlar va xarajatlar yoyilmasi bilan muvofiqlashtirilib, tushumlar bo‘yicha vaziyatning o‘zgarishiga va amalga oshirilayotgan xarajatlarning dolzarbligiga qarab doimiy ravishda qayta ko‘rib chiqishni talab etadi hamda daromadlar va xarajatlarning har oyga bo‘lingan choraklik prognozlarini aks ettiradi. Budjet yoyilmasining daromad qismini ishlab chiqish uchun yuzaga kelgan makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar, soliq stavkalari, prognoz qilinayotgan davr daromad ko‘rsatkichlari bazasining o‘tgan davr ma‘lumotlari asos bo‘lib xizmat qilsa, uning xarajat qismini ishlab chiqish uchun esa xarajatlar smetasi asos vazifasini o‘taydi. Xarajatlar smetalari xarajat moddalarining hajmini, maqsadli yo‘nalishlarni, saqlab turish va muayyan tadbirlarni amalga oshirish uchun budjetdan beriladigan mablag‘larning har oy bo‘yicha taqsimlanishini belgilab beradi.

Kassa rejalarini tayyorlash daromadlar, to‘lovlar kelib tushishi va majburiyatlar monitoringini o‘tkazishni talab qiladi. Ushbu rejalaridan (Yagona) g‘azna hisobvaraqlari bo‘yicha to‘lovlar uchun pul mablag‘larining har oylik o‘tkazilishini aniqlashda foydalaniladi. Ular tushumlarni prognoz qilish va o‘tgan oylar budjetining ijrosini tahlil qilish uchun asos hisoblanadi.

Daromadlarning va xarajatlarning kassa rejalaridan tashqari, mablag‘ jalb qilish rejaları ham tuziladi. Mablag‘ jalb qilish (qarz olish) rejasi bu tushumlar va xarajatlarning muvozanatlashuvini ta‘minlovchi mexanizm bo‘lib, u pul mablag‘lari tushumlari va to‘lovlarining prognozlari asosida tuziladi va bu bilan butun rejalashtirilayotgan davr uchun kassa rejasining muvozanatlashuviga erishiladi. Bunda jalb qilinishi lozim bo‘lgan

mablag'lar bo'yicha har yili moliyalashtirish rejasi tayyorlanadi. Ushbu reja yillik budjet bilan bog'lanib, yillik qarz bo'yicha taklif etilayotgan to'lovlar miqdori, maqsadi, muddatlari va vaqtini aniqlaydi. Mazkur moliyaviy reja mablag' jalb qilish rejaları uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Daromadlar va xarajatlarni kassaviy rejalashtirishning tarkibiy qismlari Davlat budjetiga mablag'lar oqimi hamda Davlat budjetidan mablag'lar chiqimlaridan tarkib topadi.

Davlat budjetiga mablag'lar oqimiga soliq daromadlari, yig'imgar va boshqa, soliqdan tashqari tushumlar, xizmatlar uchun to'lovlar, grantlar, foizlar bo'yicha to'lovlar, aktivlarni sotish, qarz berishdan va jalb qilingan mablag'lardan tushgan tushumlar kiradi. Davlat budjetidan mablag'lar chiqimi esa ish haqi, xizmatlar, jihozlar yetkazib berish, asosiy sarmoya aktivlari, qarzning asosiy summasi va foizlari hisobiga to'lovlar, operatsiya xarajatlari, kapital qo'yilmalar uchun sarf-xarajatlar, mahalliy hokimiyat organlariga subsidiyalar, subvensiyalar, dotatsiyalar, boshqa budjet birliklariga (masalan, pensiya jamg'armasi) o'tkazmalarni, boshqa o'tkazmalar (masalan, korxonalar uchun), budjetdan tashqari xarajatlarni (masalan, korxonalar hukumat kafolati ostida olingan qarz bo'yicha to'lovga layoqatsiz bo'lib qolganda) o'z ichiga oladi.

Davlat aktivlarini investitsiya qilishning qonunchilik bilan mustahkamlanishi taqozo etiladi. Bu esa, o'z navbatida, investitsiya qilish va barcha investitsiya mablag'larini G'aznachilik boshqaruvida Markaziy bankda markazlashtirish va Markaziy bank bilan huquqiy munosabatlarni belgilab olib, bank muassasalarining investitsiya mablag'lariga raqobat tenderlarini o'tkazish imkoniyatlarni beradi (bu amaliyot ko'pgina xorijiy mamlakatlarda qo'llanilib kelinmoqda).

Bizningcha, endigina dunyo g'aznachiligiga o'z tamoyillari bilan kirib kelayotgan rivojlanish yo'lidagi tizimlarga uning nafaqat davlat moliyasi, balki mamlakat iqtisodiyotining barqaror o'sishida o'z o'rniga ega bo'lishida yuqorida keltirilgan yo'nalishlar istiqbolli bo'lishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Davlat budjetining g'azna ijrosi Qoidalari (O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan ro'yxatga olingan, 16.09.2009, № 2007).
2. Davlat budjetining pul mablag'larini rejalashtirish va boshqarish tartibi (O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan ro'yxatga olingan, 17.06.2010, №112).
3. Bocharova O. G'aznaning vazifasi hamisha bir xil – davlat xazinasini himoya qilish. // "Vladimirovskiy vedomosti", 2013 yil, 4-son.
4. Tishina T. Rossiya Federatsiyasining ta'asis sub'ekti byudjetining yagona hisobvarag'idagi mablag'larni markazlashtirish mexanizmi to'g'risida. // "Moliya", 2018 yil, 5-son.

6. Eshnazarov T. O‘zbekiston Respublikasida g‘aznachilik tizimi asoslari (o‘quv qo‘llanma). – T.: «Iqtisod-moliya», 2018.

СООТНОШЕНИЯ ЛЕКСИЧЕСКОЙ МЕТАФОРЫ И СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ МЕТАФОРЫ

С.С.Жумабоева

магистрант УзГУМЯ

Ф.И.Абдурахманов

Научный руководитель к.п.н., доц.

Метафора рассматривалась как риторический прием в произведениях философов и риториков античности Аристотеля, Цицерона и др. Как лингвистический феномен метафора рассматривается в работах русскоязычных и зарубежных авторов – Н.Д. Арутюновой, Ю.М. Лотмана, А.А. Потебни, Р. Якобсона, метафора как риторический троп была изучена так называемой группой риториков Ж. Дюбуа, Ж – М. Клинкинберг, Ф. Эделин и др. Филологи определили специфику и место метафоры среди других тропов, роль метафоры в поэтическом и художественном творчестве. Теории метафоры, в том числе исследования когнитивной природы метафоры, представлены в работах таких зарубежных авторов, как Д. Дэвидсон, М. Джонсон, Дж. Лакофф и др.

В последние десятилетия метафора все чаще стала рассматриваться не как художественный прием или троп, а как средство номинации, как вербализованный способ мышления и способ создания языковой картины мира [1, с. 32]. Как подчеркивает один из создателей теории концептуальной метафоры Дж. Лакофф говорил, что метафоричность — это не достоинство и не недостаток мышления, он утверждал, что это просто неизбежность. При использовании метафор лучше воспринимаются абстрактные понятия и чрезвычайно сложные ситуации" [7, с. 387]. Исследование процесса метафоризации в когнитивном и лингвокультурологическом аспекте, актуальное в современной лингвистике, неизбежно приводит к необходимости изучения той роли, которую играет метафора в формировании и функционировании языковой картины мира того или иного этноса.

В.Г. Гак выделил особый тип метафоры – частичную, когда «перенос значения сопровождается изменением в форме слова». Сейчас в науке уже считается утвердившимся мнение о существовании метафоры словообразовательной: «Если в лексике метафора – явление семантическое, то в словообразовании она сопровождает рождение нового слова, которое является единственным носителем этого метафорического смысла». А О.Н. Лагута также указывает на то, что «в метафорообразовании могут участвовать структурные единицы разных уровней», в частности, она выделяет «основы словоизменительные и словообразовательные: твердолобый, мягкотелый».

Словообразовательные метафоры – это производные слова, которые реализуют только переносное значение. Переносное значение таких слов

а) возникает в деривационном акте при изменении морфологической структуры слова (подноготная, чугунеть, разлапистый) и б) наследуется от производящего слова или фразеологизма (обезьянничать, очковтиратель).

По словам Х.Г. Гадамера, «в языковом оформлении человеческого опыта мира происходит не измерение или учет наличествующего, но обретает голос само сущее в том виде, в каком оно в качестве сущего и значимого являет себя человеку» [2, с. 704]. Хотя формально словообразовательная метафора принадлежит словообразовательной системе, она в то же время обладает всеми качествами метафоры лексической. Словообразовательная метафора также двупланова, способна выполнять различные функции: а) назывную; б) экспрессивную; с) образную.

Однако следует учитывать, что ее системные и функциональные свойства проявляются иначе. Словообразовательная и лексическая метафора различаются тем, что у них по-разному формируется переносное значение. У лексической метафоры сама форма слова не изменяется, например, еж «животное, покрытое иглами, которое в случае опасности сворачивается клубком» – еж «переплетенные колючей проволокой металлические конструкции, использующиеся как противотанковое приспособление». А при образовании метафоры словообразовательной структура слова меняется, например, ежиться «подобно ежу, всем телом сжиматься от холода». Словообразовательная метафора также более антропоцентрична, нежели лексическая. Формируется она чаще в рамках антропоморфных моделей «человек – предмет» и «предмет – человек». Производящими при этом являются слова, которые связаны с человеком в своем значении. Невысокий словообразовательный потенциал и сниженную стилистическую маркированность следует считать системными свойствами словообразовательной метафоры.

Словообразовательная метафора обладает всеми системными и функциональными (хотя проявляющимися и по-иному) свойствами метафоры лексической, поэтому ее можно выделить как особую подсистему в метафорической системе языка.

От лексической словообразовательная метафора отличается, прежде всего, способом формирования переносного значения: сохранение той же формы у лексической метафоры (змея ‘пресмыкающееся с длинным извивающимся телом без ног’ – змея ‘коварный, хитрый, злой человек’) и изменение морфологической структуры при образовании метафоры словообразовательной (змея ‘пресмыкающееся...’ – змеиться ‘тянуться извилистой линией; извиваться’).

Будучи выделенной как особый тип мотивации, словообразовательная метафора рассматривалась только в связи с проблемами степеней производности [8, с. 74] и семантической доли производящего в семантике производного [3, с. 105]. Системные и функциональные особенности словообразовательной метафоры не были предметом специального исследования, за исключением нескольких работ, например, [4, с. 323],

однако необходимость такого исследования вполне очевидна, поскольку словообразовательная метафора представляет собой особый тип семантико-словообразовательных отношений между производным и производящим. В настоящей статье рассматриваются деривационные возможности словообразовательных метафор, а именно их семантический потенциал – способность дальнейшего смыслового расширения метафорического значения. Понятие семантического потенциала слова «включает два аспекта: что можно извлечь из исходного значения и связанной с ним ситуации и на что можно «распространить» знак, какие новые ситуации вовлекаются в его семантическую орбиту» [6]. При исследовании семантического потенциала словообразовательных метафор стоит опираться не только на данные различных словарей, но и на текстовые источники, поскольку «взаимоотношения лексического значения слова в языке и речевые условия его реализации» имеют весьма подвижную, зыбкую границу, и не всегда возможно установить, является ли данное употребление только «модификацией словесной семантики в пределах одного значения» или же это изменение отражается на уровне всего слова. Кроме того, текстовый материал позволяет проиллюстрировать значения или оттенки значений, не зафиксированные в словарях. Важным является также тот факт, что для формирования семантики производного слова первостепенное значение имеют лексическая и синтаксическая сочетаемость исходного слова, – на это одна из первых обратила внимание Е.С. Кубрякова. Именно в определенном синтаксическом или лексическом окружении актуализируются «скрытые семы» мотивирующего слова, составляющие в производном так называемые «семантические приращения», в которых «в скрытом, имплицитно не выраженном виде» содержится та информация, «которая была связана с лексической сочетаемостью мотивирующего слова в исходной мотивирующей структуре» [5, с. 165].

Таким образом, словообразовательная метафора, являясь – формально – принадлежностью системы словообразовательной, обладает всеми системными и функциональными свойствами метафоры лексической, поэтому ее можно выделить как особую подсистему в метафорической системе языка.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры. М.: Прогресс, 1990.- С. 32.
2. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики. М. : Прогресс, 1988. 704 с.
3. Ермакова О.П., Земская Е.А. К уточнению отношений словообразовательной производности // Russian Linguistics. 1991. № 15. С. 105.

4. Козинец С.Б., Полянина Е.В. Метафорические процессы в словообразовании (на материале отсубстантивных глаголов, наследующих переносное значение) // Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики. Вып. 8. Владикавказ, 2006. С. 323.
5. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. М., 1981. С. 165.
6. Кустова Г.Н. Типы производных значений и механизмы языкового расширения. М., 2004.
7. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем // Теория метафоры. -М.: Прогресс, 1990. С. 387.
8. Улуханов И.С. О степенях словообразовательной мотивированности слов // Вопр. языкознания. 1992. № 5. С. 74.

